

Elena Degutienė

SU KNYGA PER PASAULĮ

LIETUVIŲ KALBOS VADOVĖLIS
PAGRINDINĖS MOKYKLOS VI KLASEI

1 dalis

Wydanie pierwsze

Puńsk 2016
Wydawnictwo „Aušra” Sp. z o.o.
www.punskas.pl

SU KNYGA PER PASAULĮ. Lietuvių kalbos vadovėlis pagrindinės mokyklos VI klasei,
1 dalis
Podręcznik języka litewskiego dla kl. VI szkoły podstawowej, cz. 1

Opracowanie
Helena Degutis

Redaktor
Nijola Birgiel

Ilustracje
Eglė Valiūtė

Fotografie
Sygit Birgiel, archiwum Wydawnictwa „Aušra”

Redaktor techniczny
Sygit Birgiel

Korekta
Biruta Olów

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego dla litewskiej mniejszości narodowej do nauczania języka litewskiego na II etapie edukacyjnym – szkoła podstawowa, na podstawie opinii rzeczoznawców: prof. dr. hab. Mieczysława Jackiewicza, mgr. Algisa Uzdili.

Rok dopuszczenia 2016.

Numer ewidencyjny w wykazie 765/5/2016.

Podręcznik jest finansowany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej

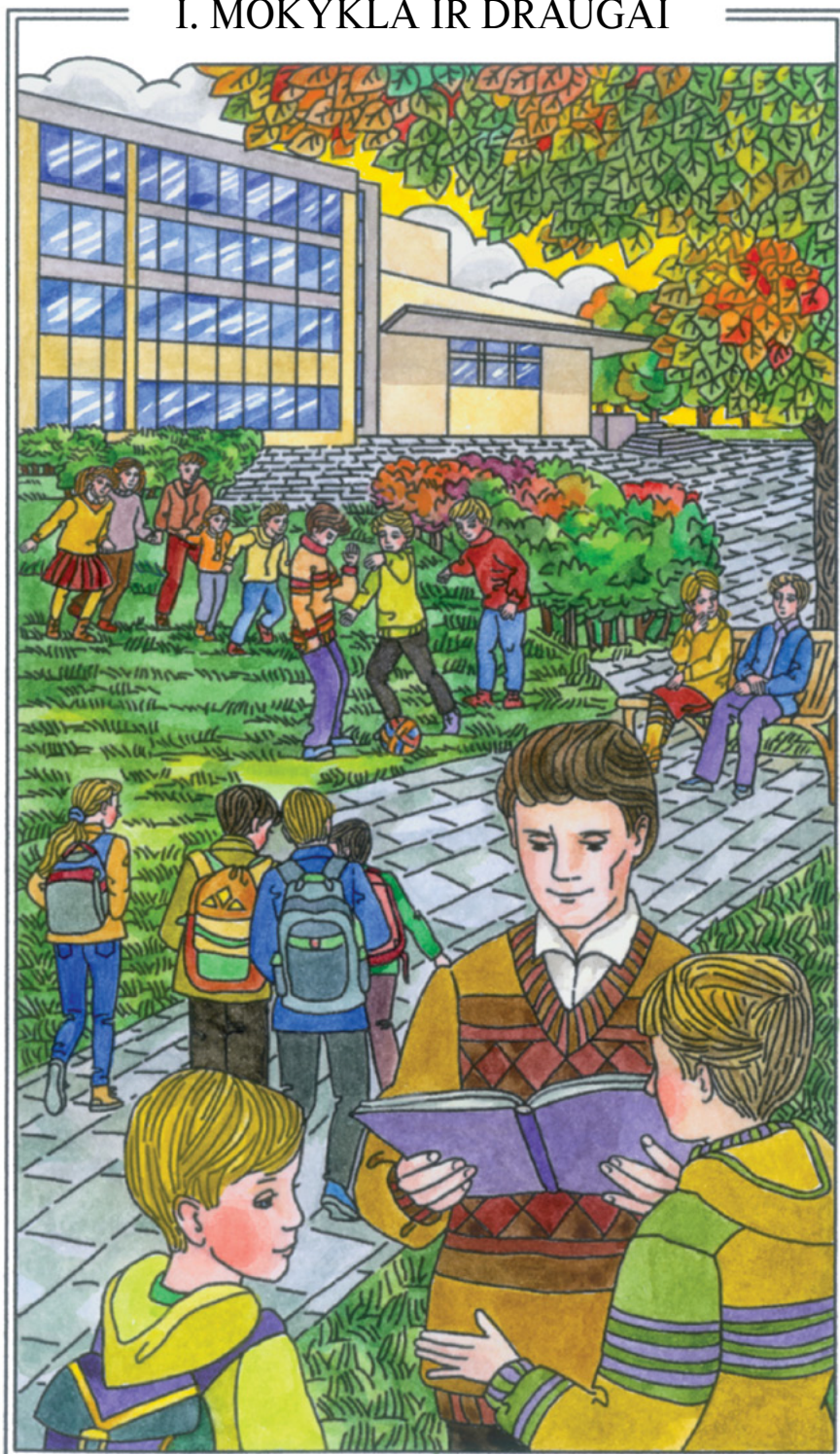
Visas užduotis, esančias vadovėlyje, kurias rekomenduojama atlikti raštu, būtina rašyti sąsiuvinyje.

© Wydawnictwo „Aušra” Sp. z o.o.
Puńsk 2016

ISBN 978-83-65342-27-0

Wydawnictwo „Aušra” Sp. z o.o., ul. A. Mickiewicza 23, 16-515 Puńsk,
tel. (87) 5161410
Arkuszy drukarskich 15. Wydanie I
Skład, łamanie, druk i oprawa: Wydawnictwo „Aušra”
www.punskas.pl

I. MOKYKLA IR DRAUGAI

Eduardas Selelionis

Klasė

Jeigu kas mokykloj klausia,
Mūsų klasė –
Ne geriausia.
Ten, kur būnam, –
Ten ilgai,
Sako,
Plyšauja langai.

Ne visi, girdi, drausmingi.
Sako, mokytis pritingi.
Krauname maišus kančių
Auklėtojui
Ant pečių...

Argi mes kalti,
Kad baisūs?
Argi mes kalti,
Kad smalsūs?

Kuo daugiau
Tikrų draugų,
Tuo ir mums
Daugiau jėgų!

Tęsia klasė mokslo žygi.
Žinom –
Auklėtojas tiki:
Mes – jo būsima garbė,
Jo viltis –
Šeštoji „B”!

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Papasakokite, kaip poetas aprašo šeštąją „B“ klasę.
- 2 Ko iš savo mokinių tikisi auklėtojas?
- 3 Pasakykite, ką poetas Eduardas Selelionis būtų parašęs apie jūsų klasę. Kokie jūs esate?
- 4 Kokie jūsų klasės ir auklėtojo (-os), klasės ir mokytojų santykiai? Kas jus giria? Kas jums nepatenkintas? Kaip manote, kodėl?
- 5 Kokia, jūsų manymu, turėtų būti ideali mokykla, kurią norėtumėte lankyti ir kurioje būtų smagu mokytis?

Vytautas Misevičius

Gudragalvis

Tas Tomas buvo baisus gudragalvis.

Jis už mane vyresnis ir mokosi aukštesnėje klasėje.

Pasišaukė neseniai Tomas mus abu – mane ir Algį.

– Tau, Danuk, – sako, – ir tau, Algi, – sako, – kovinis uždavinys. Faktas!

Mes išvertėme akis: vadinasi, karu pakvipo?

– Ne, – sako Tomas, – dabar man rūpi žvalgybos klausimai. Reikia sužinoti, kas tokie mūsų naujame name gyvena. Kuo kas dirba... Įvykdysite šią kovinę užduotį – šeštadienį į futbolo rungtynes, į stadioną nuvedu. Faktas!

Žvalgėme ištisą savaitę.

Paskiau raportavome. Tas Tomas, Algio brolis, viską atidžiai susirašė į nedidelę knygutę.

– Taigi, – murmėjo jis, droždamas pieštuką, – trečiame aukšte gyvena dailininkas. Apačioje – inžinierius iš skaičiavimo mašinų gamyklos... Puiku. Faktas!

– O šalia mūsų buto, – tariau aš, – gyvena rašytojas, toks praplikęs...

– Rašytojas? Oho! Geras faktas, Danuk!

Viską atidžiai susirašė Tomas ir į futbolo rungtynes mus nuvedė. Faktas!

Ir pats Tomas greitai nauju kamuoliu žaisti ėmė, dovanų iš tėčio gavo. Tas jo tėtis net visiems pasigyrė:

– Nupirkau kamuolį todėl, kad Tomas pasitaisė. Pernai dvejetų klane skendo, o dabar beveik vienais penketais važiuoja!

Tomas į puikybę nesikėlė, net kai visi mokiniai, kaktas suraukė, pamokas ruošdavo, jis futbolo aikštelės nepalikdavo.

Visi džiaugėsi, kad Tomo galva tokia gera.

Tik kartą žiūrime – garsiai žliumbia ta galva. Stovi kieme ir varvina ašaras į žolę. Šalia – praplikęs rašytojas trepsi. Pirštu grašo Tomui, barasi.

Išgirdęs žliumbimą, ir Tomo tėtis iš namų atbėgo.

– Kokia gėda, man už lietuvių kalbą mokytoja dvejetą parašė, – sako rašytojas.

– Jums – dvejetą! – net pašoko Tomo tėtis. – O kodėl jums?
 – Todėl, – sako, – kad šis berniukas atpasakojime padarė dvidešimt klaidų...

– Bet kodėl dvejetas – jums? – niekaip nesuprato Tomo tėtis.

– Todėl, kad jis mokytojai akiplėšiškai pasakė, kad atpasakojimą rašiau aš! O aš – rašytojas, todėl klaidų nedarau... Aš, žinoma, nedarau, bet perrašydamas šis berniukas padarė!..

Tomas stovėjo, žemai nuleidęs galvą.

– Šiandien jo mokytoja paskambino man į namus ir prašė, kad neklaidinčiau mokinių. Ji, ačiū Dievui, savo darbą išmananti... Ir be jokio sąžinės graužimo dabar man rašanti dvejetą.

Algio tėvas pirma griebėsi už savo galvos, paskui už Tomo.

– Daugiau taip nedarysiu! – šaukė Tomas. O aš, užjausdamas jį, svariai pridūriau:

– Faktas!

Viskas paaiškėjo: gudragalvis Tomas penketukus pelnėsi per suktybes.

Užaina tas Tomas pas rašytoją ir sako:

– Dėdyte! Tėtis išvažiavo, mama serga... Padėkite... Man dar reikia nubėgti vaistų, prie mamos lovos budėti reikia... Turiu rašinį parašyti, o man per tas ligas nesiseka... Gelbėkite! Aš visas jūsų knygas skaitau!

Sugraudina Tomas rašytoją. Paskui žingsniuoja tiesiog pas inžinierių – dėl matematikos...

Spardo Tomas futbolą, o dailininkas jam namų darbus piešia... Visas namas Tomui pamokas ruošė, net pensininką profesorių Tomas prisiprašė dirbti.

Dabar mes vieni su Algiu tą futbolą spardome. O Tomas sėdi namie ir išsijuosęs mokosi.

Baisiai sunku iš pradžių buvo gyventi Tomui: kad ir penketui namų darbą padarydavo, mokytoja tik trejetą jam rašė.

Mat ilgai netikėjo, kad čia jo, o ne kokio nors mokslų daktaro darbas.

Faktas!

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kas yra šios istorijos pasakotojas?
- 2 Kodėl Tomas netikėtai pradėjo gerai mokytis?
- 3 Papasakokite, kaip išaiškėjo Tomo paslaptis.
- 4 Kodėl mokytoja, kai berniukas ėmė pats ruošti namų darbus, rašė jam tik prastus pažymius?
- 5 Apibūdinkite, kokia kūrinio nuotaika.
- 6 Kokia pagrindinė apsakymo mintis?
- 7 Apibūdinkite Tomą. Tekste raskite sakinių ir žodžių, kurie padėtų įrodyti, kodėl berniuką įsivaizduojate būtent tokį.
- 8 Padiskutuokite, kas yra melas. Kodėl meluojame? Ar melas pateisinamas?

Pagrindinė kūrinio mintis – tai, ką svarbaus, reikšminga autoriaus norėta pasakyti kūriniu, ką skaitytojas suvokia, jį perskaitęs.

Vytautė Žilinskaitė

Saulė išdavikė

Vaidotas neramiai įsitempęs. Mokytoja jau stovi prie lentos, jau paėmusi į rankas kreidą, jau užrašys lentoje temą. Pirmą sykį vaikai rašys nebe diktantą, nebe atpasakojimą, o savo pačių mintis apie kokį nors dalyką. Tačiau kokį? Ir mokytoja jau ima rašyti. Ji išvedžioja vienui vieną žodį:

SAULĖ

Rašinys apie saulę...

Vaidotas su palengvėjimu atsidūsta, tai pasisėkė!.. Net nesi-tikėjo, kad rašinys bus toks lengvas ir suprantamas. Saulė... Sena gera pažįstama. Pro klasės langus ji taip paspigina, kad nežinai nė kur dėtis. Dabar, beje, jos neregėti – užkloję tankūs debesys.

Ir Vaidotas guviai čiumpa plunksnakotį. Nuo ko čia pradėjus? Svarbiausia – pradėti, svarbiausia – pirmas sakiny, o paskui patys žodžiai kaip žirniai iš kiauro maišo byrės... Taigi... Nuo ko? Gal nuo to, nuo ko pradedamos pasakos: „Vieną kartą, labai labai seniai, gyveno danguje saulė...” Bet ar tiks tokia pradžia? Juk saulė nėra gyva, tad ir gyventi negali. O gal šitaip: „Už devynių jūrų, devynių kalnų ir devynių debesų slėpėsi skaisti saulė...” Ne, kas tinka pasakai, visai nelimpa prie rašinio. Gal pradėti taip: „Saulė yra apvali ir labai karšta, kito tokio karšto daikto niekur kitur nerasi...” Et, irgi netinka, reikia pradėti mokyčiau, rimčiau. Gal nuo astronominių žinių, kaip sykį girdėjo tariant per radiją. Bet iš kur tas žinias imsi? Nei jis žino, kiek kilometrų iki tos saulės, nei kiek kilogramų ji sveria, nei kiek turi karščio pagal termometrą su gyvsidabrio stulpeliu...

Vaidotas padeda plunksnakotį ir dar atkakliau susimąsto. O jeigu pradėjus šitaip: „Buvo saulė, bet niekas nežinojo, kad ji buvo.

O kai ją pamatė, tai sužinojo, kad ji yra...” Ne, taip kvailai galėtų rašyti nebent lopšelinukas... Ak, kad kas pašnibždėtų tą pirmąjį, tik pirmąjį sakinį – ir nieko daugiau nereikėtų, viskas dardėtų kaip ant ratų... Vaidotas įsiklauso: plunksnos klasėje tik čėža, tik skreba kaip užsuktos, visi rašo net šnopusdami, kai kurie net liežuvius iškišę, ir visi jau turi po pirmąjį sakinį...

Berniukas vėl ima plunksnakotį ir įsikanda jo galą. Ak tu rūgštele, kaip tėtis sako... Reikia rašyti kas papuola, juk laikas bėga. Jis rašys šitaip: „Saulė kaba be galo aukštai, aukščiau už aukščiausią kalno viršūnę. Ant jos negali užskristi joks paukštis, negali ant jos nutūpti joks lėktuvas, net reaktyvinis...” Vienos kvailystės! Gal verčiau šitaip: „Saulė visą laiką dega kaip malka krosnyje, tačiau malka sudega, o saulė nesudega niekad...” Nei šis, nei tas... Geriausia rašyti va kaip: „Kai yra debesų, tai saulės nėra, o kai debesų nėra, tai saulė yra ir šviečia pro mūsų klasės langus...” Oi, vienos paikystės, dar mokytoja ims juoktis...

Priešais sėdinčiai mergaitei nukrinta plunksnakotis. Ji lenkiasi pakelti, ir Vaidotas ištempia kaklą į atverstą jos sąsiuvinį. Spėja perskaityti: „Saulių būna visokių. Mūsų saulė yra geležinė. Ją nupirko mama. Mūsų saulė kaba valgomajame ant sienos ir turi šešiolika spindulių. Tie spinduliai iš vielos...”

Vaidotas tyliai sukikena, ir mergaitė užjunta, kad jis paskaitė jos rašinį ir šaiposi. Pašokusi iš suolo, apskundžia:

– Mokytoja! Vaidotas nuo manęs nusirašinėja!

– Vaidotai! – rūščiai įspėja mokytoja.

Vaidotas galėtų atrėžti: „Kaip aš galiu nusirašinėti, jeigu dar nesu parašęs nė vieno sakinio?!” Bet šito jis neprisipažins. Piraizgė visokių paistalų ir dar mano, kad atsiras asilas, kuris nusirašinėš!

Saulė, saulė, saulė... Berniukas beviltiškai atsidūsta. Net keista, kaip nėra ką rašyti apie taip gerai pažįstamą daiktą. kažko vildamasis, Vaidotas pažvelgia pro langą: šit šit saulė praskleis niūrius debesis ir atskubės jam į pagalbą... Tačiau danguje nematyti nė menkiausios properšėlės... Vaidotas vėl graužia plunksnakotį ir rauko kaktą... Va, va ką reikėtų rašyti: „Saulė visai kaip svie-

dinys, tik ji ne sviedinys, nes sviedinys nekarštas ir pripūstas oro, o saulė karšta ir oro nepripūsta, dar sviedinį galima spardyti, o saulės nepaspirsi, ji žeme nesiritinėja...” „Man jau maišosi protas”, – nustērsta¹ berniukas. Jis pakelia pilnas nevilties akis į lubas ir mato ten kybančią lempą. „Saulė tai... tai tokia šviečianti lempa, tik lempą gali kada nori uždegti ir užgesinti, ir dar lempa pakabinta ant laido, o saulės neuždegsi ir neužgesinsi, ir ji ant nieko nepakabinta...”

Ooooch! Baisu, iki kiek gali nusigalvoti...

Vaidotą ne juokais pagauna išgąstis. Juk reikia ką nors parašyti, negalima be atvangos kiurksoti prie tuščio, nepradėto lapo! Ir jis nedrąsiai, bet atkakliai kelis syk stukteli alkūne suolo draugui Einiui, pliekiančiam jau trečią puslapį.

– Ko? – nekantriai šis atsigręžia.

– Apie ką man rašyti? – gailiu nelaimingu balsu klausia jį Vaidotas.

– Ką žinai, tą rašyk, – atkerta draugas. – Saulė visiems šviečia.

Vaidotas patrina į nagą išdžiūvusią plunksną, paseilina jos smaigalį: dabar slys per popierių kaip per sviestą. Ak, tiesa, nėra apie ką rašyti... Galvoje tuščia tuščia. Berniuko akyse ima tvenktis ašaros. Saulė... Kaip jis nušvito, vos nepašoko iš džiaugsmo mokytojai užrašius šį žodį lentoje! Ir štai kuo baigėsi jo džiūgavimai. Saulė jį apgavo. Saulė, ta pati saulė, kuri visur jį ištikimai lydėjo – į kiemą, į kaimą, prie ežero, į mišką, į gatves ir aikštes, saulė, gegužės saulė, šilta, meili, spinduliuojanti... Dabar, kada ji kaip niekad reikalinga – užlindo sau už storų debesų ir neatsiunčia nė vieno spindulėlio, kuris apšviestų Vaidotui protą ir padėtų surašyti daug įdomių ir protingų sakinių jos pačios, saulės, labui... Matyt, saulė nenori, kad Vaidotas apie ją rašytų – tegu rašo visi, tik ne jis! Saulė jį išdavė, paliko likimo valiai pačią sunkiausią valandą...

Pyktis pagauna Vaidotą, pyktis ir keršto troškimas. Berniukas užgula tuščią sąsiuvinio lapą ir ima brėžti didelį apskritimą. Paskui

¹ Nustėrti – nusigandus, nustebus apmirti, sustingti.

nupaišo akis – siauras, piktas, šnairas². Piešia ir burną – žemyn nuvypusiais galais, nedorai išsišiepusią. Prideda ir nosį – ilgą ilgą ir su kuprele – kaip raganos, kuri norėjo suvalgyti Grytutę. Įsima-ginęs prilipdo ausis – milžiniškas ir aplėpusias it dramblio. O virš kaktos didelėmis raidėmis išvedžioja: SAULĖ APGAVIKĖ. Tačiau net ir dabar Vaidotas nesijaučia pakankamai atkeršijęs. Ir jis smogia saulei paskutinį smūgį: pripaišo ūsą – ilgą, nutįsusį ir tik vieną.

Jam baigiant piešti tą ūsą, nuaidi skambutis. O jam suskam-bus, pro debesų properšą lyg tyčia išnyra saulė. Pro didelius klasės langus ji aptvieskia lentą, žodį SAULĖ, o paskui, žinoma, smalsiai žvilgtelėja į Vaidoto sąsiuvinį. Išvydusi save tokią ir dar su vienu ūsu, saulė apstulbsta, o paskui linksmi nusišypso. Visi, kiek tik yra, jos spinduliai nušoka ant Vaidoto sąsiuvinio ir strykčioja nuo dramblio ausies ant raganos nosies, nuo nukarusio lūpos kampu-čio ant nutįsusio ūso... cha cha cha!

Apakintas spindulių pluošto, berniukas markstosi, nieko ne-bemato, tik girdi juoką – kaskart smagesnį ir skardesnį. Ir niekaip negali susigaudyti: ar saulė kvatojasi, ar šalia atsistojusi mokytoja, o gal – gal abi kartu?..

² Šnairas – čia: kreivos, žvairios.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Apie ką vaikai turėjo rašyti rašinį?
- 2 Kaip bandė pradėti rašinį Vaidotas? Raskite sakinius, kuriuos jis norėjo parašyti rašinio pradžioje, bet pats tuojau pat nuneigė. Kodėl? Kokia jūsų nuomonė apie tokias pradžias?
- 3 Kaip manote, kodėl berniukui nepavyko pradėti rašinio?
- 4 Kokią saulę nupiešė Vaidotas? Kodėl?
- 5 Kokius jausmus patyrė vaikas tą pamoką? Tekste raskite sakinių ir žodžių, kurie padėtų apibūdinti berniuko išgyvenimus.
- 6 Kaip manote, kodėl Vytutės Žilinskaitės apsakymo pavadinimas „Saulė išdavikė”? Ar tikrai saulė yra išdavikė?
- 7 Ką svarbaus rašytoja norėjo pasakyti skaitytojams?
- 8 Kuri kūrinio dalis jums buvo įdomiausia? Kodėl?
- 9 Raskite pasakojime vaizdingų žodžių, posakių ir juos nurašykite.
- 10 Prisiminkite, kas yra svarbu rašant rašinį. Parašykite ir jūs rašinį apie saulę arba laišką Vaidotui ir pateikite jame savo siūlymų, kaip rašyti rašinį.

Emilija Liegutė

Auksinė močiutė

Ištrauka iš apysakos „Dramblienė”

Pagrindinė apysakos veikėja Ingutė iš Vilniaus atvažiavo pagyventi pas močiutę į kaimą. Čia ji lanko mokyklą. Ingutė labai gerai mokosi, bet ji naujokė, todėl sunku susirasti draugų. Be to, mergaitė iš karto gavo pravardę – Dramblienė, nes yra stambo-ka, su akiniais. Vis dėlto ji susidraugavo su Jonu.

Jonas mokėsi šeštoje klasėje, todėl pamokos pasibaigdavo vėliau ir aš namo dažniausiai važiuodavau viena. Tačiau šiandien nusprendžiau jo palaukti. Pavažiavau iki pušynėlio, atrėmiau dviratį

į medį – lūkuriuoju. Jau seniai lyg žąsys nuklegėjo pirmokai. Kiti pradinukai kas pėstute iškurnėjo, kas dviračiu nudūmė – laukti nuobodu. Tada pasilenkiau prie skruzdėlyno ir stebiu, kaip jos dirba.

Užsižiūrėjusi į skruzdę, nė nepastebėjau, kad pušynėlio link eina keli berniukai. Išgirdusi Svirnelio balsą, persigandau: dabar man klius!

– O, panelė Dramblienė laukia kavalieriaus! – tarė Svirnelis.

– Visai ne kavalieriaus, o draugės! – pasakiau.

– Nekabink man makaronų! Žinom mes tokias drauges, – šaipėsi Svirnelis, išsižergęs priešais mane.

Aš sukaupiau visą savo drąsą ir riktelėjau:

– Mauk iš čia, kol nepasakiau mokytojai!

– Sakyk! Bijau aš tos tavo mokytojos! Atsirado profesorė!

– Ot ir profesorė! O tu – Valius – dvejetų karalius! Visai klasei gėdą darai, – nenusileidau.

– Pamanykit! Panelė vilnietė Puš Neruš! Atvažiavo į kaimą atsiganyti. Ir taip jau vos pro duris telpi! Gali nelaukti Jono, jam Dramblienių nereikia. Jonas turi paną dar nuo ketvirtos klasės, o apie tave dar ir dainą sudėjo.

Mūs Dramblienė sveika drūta,

Lašiniai ant pilvo kruta.

Nors profesore vadinas,

Orą klasėje gadina.

Oi lia, oi lylia...

Aš parodžiau jam liežuvį ir pirštais užsikimšau ausis. Stovėjau su užkimštomis ausimis, kol jis su savo kikenančiais bendrais dingo už pušynėlio. Tada čiupau dviratį lyg ožį už ragų, per gilų smėlį nusitempiau į vieškelį ir iš visų jėgų nudūmiau. Ašaros temdė akis, aprasojo akiniai, bet aš nesustojau.

Sučežėjo žvyras, supratau – tai Jonas. Jis užlėkė į priekį ir pasuko skersai kelią dviratį. Ištiesė ranką stabdydamas, bet aš nesustojau. Tada jis vėl pasivijo mane, vėl užtvėrė kelią ir sučiupo mano „ožį“ už ragų. Pažvelgęs į mane, nustebo:

– Verki? Kas atsitiko? Džiaugtis turėtum – visa mokykla tik šneka, kad dešimtuką su plusu gavai.

Pakėliau į Joną akis – apsimeta ar neapsimeta? Tarp jo antakių buvo įsirėžusi statmena raukšlė, ir antakiai sudarė vieną tiesų brūkšnį. Aš labai norėjau paliesti tą „brūkšnį“ pirštu ir išardyti, bet kažkoks nepasitikėjimo kipšas neleido. Pamėgdžiodama Svirnelį uždainavau:

Mūs Dramblienė sveika drūta,
Lašiniai ant pilvo kruta.
Nors profesore vadinas,
Orą klasėje gadina...

Paskui tariau:

– Dėkoju už dainą. Būčiau ir nežinojusi, kad tu – poetas.

- Aš poetas? Pirmą kartą šitą šlykštynę girdžiu.
- Aš irgi būčiau negirdėjusi, jei ne Svirnelis. Jis man atvėrė akis.
- Svirnelis? Jeigu jau Svirnelis tau gali atverti akis, tai mes neturim apie ką kalbėti, – pasakė Jonas.
- Žinoma, neturim, – tariau ir truktelėjau dviratį į save.
- Jonas pasitraukė. Aš skubiai užsėdau ir nuvažiavau. Jis lengvai galėjo mane pasivyti ir pralenkti, bet nenorėjo, važiavo pamažu, atsilikęs.
- Pastačiau prie tvoros dviratį ir nuėjau į trobą. Gardžiai kvepėjo mano mėgstama žirnių košė, močiutė virtuvės tarpduryje linksmai šypsojosi, bet aš pasakiau:
 - Močiute, ar skambinai mamai?
 - Skambinau. Pasakiau, kad tu sveika, nekosti, kad gerai mokaisi...
 - Paskambink dar kartą ir pasakyk: noriu namo! Šitie kaimo jurgiai prasivardžiuoja, dainas apie mane kuria...
 - Kas kuria? Kokias dainas? Aš pakalbėsiu su mokytoja.
 - Nė nemėgink taip daryti! Nereikia, kad mokytoja žinotų! Ir niekas neturi žinoti!
 - Ir aš?
 - Ir tu! – tariau ir nubėgau plautis rankų.
- Atsisėdusi prie stalo, kramčiau tarsi atbulais dantimis – žirniene man pasirodė sprangi¹, negalėjau praryti. Atstūmiau lėkštę ir tylomis ėmiau žiūrėti pro langą. Ant pušies viršūnės kybojo baltas, purus lyg saldi „vata“ debesiukas. Pagalvoju: kaip gera Vilniuje! Gali valgyti kiek nori saldžios vatos, triaukšti pūstus kukurūzus, o jei išsiprašysi iš tėvų pinigų, tai ir ledus ar „Snickers“...
 - Noriu namo, – vėl pakartoju.
- Močiutė prisėdo šalimais ir šypsodamasi tarė:
 - Kas gi mano anūkėlei apivarus užmynė², a?

¹ Sprangi – sunkiai nuryjama.

² Apivarus užminti – įskaudinti, supykdyti.

– Niekas neužmynė, noriu duonos rūgštį pakeisti, – juoku į juoką atsakiau močiutei.

Bet jos neapgausi.

– Matau, kad užmynė, – tarė ji ir sunkiai atsiduso. – Ką padarysi, tos pačios akys juokiasi ir verkia, – tęsė ji. – Užslenka debesy – dangus aptemsta. Pūsteli vėjas – prašviesėja. Taip ir mano anūkėlei bus. Atsikelsi rytą, saulutė šviečia – ir liūdnumo kaip nebūta. Čiulbės mano anūkėlė lyg kregždutė.

– Nėra kregždučių, išskrido, – atšoviau ir, pakilusi nuo stalo, pakartočiau:

– Noriu namo!

Močiutė nieko neatsakiusi ėmė tvarkytis virtuvėje, o paskui apsigobė šiltąja skara ir tarė:

– Paskaityk, Ingute, knygą ar piešk, aš turiu pas kaimynus nueiti.

Ir išėjo.

Aš ir paskaičiau, ir papiešiau, o močiutės vis nėra. Pagaliau išgirdau, kaip ji trepsi prie durų, lauke, paskui šiūruoja kojas priebutyje, tačiau apsimečiau, kad ji man nė motais. Sėdėjau nosį įkišusi knygon kaip sėdėjusi, nors nemačiau nė vieno žodžio.

– Ingute, ateik, pašildžiau žirnieneę, gal dabar bus gardesnė, – netrukus išgirdau močiutės balsą.

Nuėjau, paragavau – nieko, nesprangi, ir pradėjau šakute knebinėti. O močiutė ėmė pasakoti:

– Kai buvau tokia, kaip tu dabar, mokiausi kaimo pradinėje mokykloje. Smagi buvo mokyklėlė. Nedidukė, medinė, jauki. Langai dideli, visa išdažyta – rikteli, tai skamba, lyg būtų stiklinė.

Keturios klasės mokėsi. Sekmadienį susirinkdavo vaikai vakarėlin. Eidavo ratelius, darželius. Dar lūpine armonikėle kas pagrodavo. Mes pašokdavom polką, valsą, „Bitute pilkoji”...

– Ar mergaitė su mergaite šokdavo? – paklausiau.

– Mažesnės trypdavo dviese susikabinusios, o mes, ketvirtokės, jau su kavalieriais. Kiekviena turėjom savo šokėją, kuris ir ratelyje į vidų įsukdavo, ir polką pašokdindavo. Ir paslapčiom koki saldainį saujon įkišdavo...

– Ir tu turėjai kavalierių?

– O kaipgi? Turėjau. Mokyklos šeimininko sūnus – ne bet kas! Visada toks tvarkingas, marškinių apykaklė ant švarkelio ištraukta baltuoja iš tolo. Mes net laiškučius vienas kitam rašinėjom. Jis man laiškėlį į palto kišenę įkišdavo, o aš jam padėdavau po akmenu klojimo gale. Oi, būdavo baimės, kad tik kas nepamatytų, neperskaitytų! Pamenu, nueinu į mokyklą anksčiausiai, kad būčiau pirmutinė, taikaus taikaus, kol padėdu... Juokingi tie vaikai...

– Ar iš tavęs niekas nesišaipė?

– Ir dar kaip! Vieni iš kitų visada šaipydavosi! Mergaites net ligi ašarų privarydavo, bet kavalieriai savo paneles užsistodavo. Kartais tarpusavy net susimušdavo... Oi, negaliu, kaip kokiame filme... – močiutė susijuokė, perbraukė delnu per veidą. Aš negalvodama kišau į burną košę ir vis raginau močiutę:

– Pasakok!

– Tas mano kavalierius buvo Pranukas vardu. Bet ėmė suktis apie mane toksai Zigmas. Pašėlęs buvo vaikas! Smagus toksai. Šmaikštauti mokėjo. Ką pasakys – visi juokais leipsta. O mane vis kibino.

– Kaip kibino?

– Vaikėžiškai, netgi nemandagiai, bet visi taip darė. Tai koją einant pakiš, tai vandeniui aplies ar už kasų timptelės. O per vakarėlį veda ir veda šokti. Pranukas pyksta, stovi sieną parėmęs, nešoka...

Aš negalvodama rijau žirnieneę ir raginau močiutę:

– Toliau!

– Zigmas suprato, kad Pranuko neatmuš – tas ir rimtas, ir tvarkingas, gerai mokėsi, tai nusprendė mus sukiršinti.

– Kaip sukiršinti?

– Ogi sugalvojo tokią negražią dainelę apie mane. Aš buvau labai plona, išstypusi, tai ir paleido talalušką³. Ir dar pasakė, kad Pranukas ją sudėjo! Neva iš keršto, kad šoku su Zigmu.

³ Talaluška – pajuokiama dainelė.

Aš lioviausi kimšusi žirnieneę ir įsispitrijau į močiutę: žino ką nors apie mane ar nežino?

– Ar tu verkei? – paklausiau.

– Kurgi neverksi. Aš patikėjau, kad Pranukas sudėjo tą talalušką.

– O kaip tu išsiaiškinai, kad ne jis?

– Tada berniukai buvo kitokie. Jie gynė mergaičių garbę kaip tikri riteriai. Kartą Zigmas per pertrauką klasėje ėmė garsiai dainuoti tą talalušką, tai...

– Gal atsimeni jos žodžius? Pasakyk.

– Kur neatsiminsi! Kas buvo vaikystėj, viską atsimeni, o kas vakar – nieko. Tokios mūs, pensininkų, galvelės...

Mūs Kastutė tarsi smilga,
Rankos kojos plonos ilgos.
Kai vėjelis tik papūs,
Šakalinė Kastė lūš...

Močiutė padainavo, dar rankom papliaukšėjo ir nusijuokė.

– Visai graži daina, – pasakiau. – Kas buvo toliau? Pasakok!

– Apie ką aš čia... A! Kaip dabar matau: stovi Zigmas išsižergęs klasės vidury, rankos kelnų kišenėse – ir plėšia visa gerkle. O Pranukas priėjęs tvykst per ausį! Drožk, sako, laukan, kad tavo čia ir kvapo nebūtų! Zigmas buvo aukštesnis už jį, bet Pranukas vikresnis. Susikibo kaip reikiant! Žiūrim – Pranukas parito Zigmą po savim – ir sėdi ant jo raitas! Dar pasprigtavo gerai ir sako: visiems taip bus, kas liežuvį paleis! O man taip smagu, taip smagu, kad užsistojo...

Žvilgtelėjau į ją – močiutė nuraudusi lyg mergaitė šypsosi. O aš degiau nekantrumu – kaip ten toliau buvo?

– Ir susitaikėt su Pranuku?

– Žinoma! Tą pačią dieną! Palto kišenėje laiškelių radau.

Mano galvoje lyg avinai ragais ėmė daužytis mintys: gal Jonas tikrai nekaltas? Gal ir man reikia laiškelių parašyti?

– Močiute, tu esi auksinė! – tariau, kai ji man pripylė jonažolių arbatos. Priėjau prie jos, apkabinau ir pakartočiau:

– Visa, visa auksinė mano močiutė! Rankos, kojos, širdis, o labiausiai – tai galva. Tu gi ne šiaip sau pasakojai, tu žinai, kad aš susipykau su Jonu. Ir už ką žinai. Prisipažink, žinai?

– Žinau...

Jau siurbčiodama saldžią aukso spalvos arbatą, galvojau: kaip būtų blogai, jei vaikai neturėtų močiutės...

Paskui išpampusi kaip smauglys nuo žirnių ir arbatos nuėjau į kambarį ir sėdau rašyti Jonui laiško. Rašiau, braukiau, rašiau ir vėl braukiau, apsiverkiau ir laiškas liko neparašytas...

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kas yra pagrindinė apsakymo veikėja? Ką apie ją sužinojote?
- 2 Kodėl Ingutė užpyko ant Jono?
- 3 Kaip jautėsi mergaitė, susipykusi su savo draugu?
- 4 Kodėl močiutė Ingai papasakojo savo vaikystės istoriją? Kaip šis pasakojimas paveikė mergaitę?
- 5 Kuo močiutės ir anūkės istorijos panašios?
- 6 Kodėl mergaitė močiutę pavadino „auksine“?
- 7 Kodėl Ingutė taip ir neparašė Jonui laiško?

- 8 Paašikinkite, kaip suprantate posakius: *kabinti makaronus, atverti akis, pakeisti duonos rūgštį, plėšti visa gerklę, liežuvį paleisti*. Prisiminkite, kaip vadiname tokius vaizdingus posakius.
- 9 Įsivaizduokite, kad esate Ingutė, močiutė, Svirnelis arba Jonas. Vieno jų vardu papasakokite, ką galvojate, jaučiate, būdami šio pasakojimo veikėjai.
- 10 Parašykite Ingutės charakteristiką. Rašydami naudokitės pateikta schema.
 1. Veikėjo pristatymas (vardas, trumpas apibūdinimas).
 2. Išvaizda.
 3. Kokios jo charakterio savybės, kaip kalba, elgiasi?
 4. Kaip jis save vertina?
 5. Kaip jį vertina kiti?
 6. Kuo man patinka šis veikėjas, ko galėčiau iš jo pasimokyti? Kaip elgčiausi, jei atsidurčiau jo vietoje?

Charakteristika – žmogaus (arba literatūros kūrinio veikėjo) skiriamųjų savybių, pranašumų, trūkumų nusakymas, apibūdinimas.

Rimantas Černiauskas

Išdavikas

Kažkas negera atsitiko Arūnui. Ištisas pamokas jis nenuleidžia akių nuo mergaitės juoda kasa, o vakarais sėdi piliakalnio viršūnėje ir stebi, kaip ji vaikšto po kiemą. Vakar jis neišsprendė uždavinio, o šiandien nepabaigė rašinėlio... Jis pasidarė toks liūdnas ir nekalbus, kad net mažylis suprastų – geruoju tai nesibaigs.

– Tamsta mokytoja, – pakėlė ranką Arūnas.

Ėjo į pabaigą paskutinė pamoka. Mokiniai nerimavo nesulaukdamai skambučio. Veltui piešimo mokytoja barbeno į stalą krumpliais, bandydama juos nuraminti.

– Tamsta mokytoja, – atsistojo Arūnas ir pažvelgė į Juditą, kuri nejudėdama rymojo savo suole. – O pas mus Pabaliuose berniukai sėdi su mergaitėmis.

– Ką? – išsižiojo vaikai. Klasėje tapo taip tylu, kad buvo girdėti, kaip krosnyje užia ugnis.

– Iš tikrųjų, – apsidžiaugė mokytoja, – berniukai su mergaitėmis neplepės per pamokas.

Šiek tiek pagalvojusi, ji po vieną išskirstė berniukus, o mergaitėms pačioms leido pasirinkti suolo draugą. Arūnas pasislinko į patį kraštelį, kai Judita, suėmusi į glėbį knygas, pasuko jo pusėn. Deja, į laisvą vietą šalia jo klestelėjo Marytė, o Judita ramiausiai praėjo pro šalį ir atsisėdo gale prie Jono.

– Kas tavęs prašė? – sušnypstė Arūnas.

– Man čia patinka, – atkirto Marytė.

Vos pasibaigė pamoka, berniukai kaip širšiniai apspito Arūną ir įvarė į kampą.

– Išdavikas! – šaukė jie. – Džiaukis, kad tavo tėtis policininkas.

– Į sieną tokį sutrint! – niršo Jonas. – Taip, kad šaukštu nebeatgramdytų.

– Atsirado mat kavalierius! – supyko ir mergaitės, kad sėdės be draugių.

Visa klasė širdo ant Arūno, bet kur dingsi: pamažu vaikai priprato prie naujos tvarkos, berniukai net mokytis ėmė geriau, o mergaitės išmoko lankstyti popierinius lėktuvėlius. Visa bėda, kad penktokai paskelbė jiems karą ir per ilgąją pertrauką šaudydavo sniego gniūžtėmis, neleidami nė nosies iškišti į lauką.

Šiandien iš pat ryto ketvirtokai ruošėsi mūšiui. Ilgasis Jonas išrikiavo klasės kariuomenę, bet vos ant galvų pabiro pirmosios gniūžtės, visi kariai sulindo į mokyklos koridorių. Ilgiausiai priešinosi ketvirtokų vadas, bet pavaišintas į kaktą ledine kulka taip pat įlėkė pro duris.

Ir tada vaikai pamatė Juditą. Ji nespėjo parbėgti kartu su kitais ir pakliuvo į penktokų nelaisvę. Du vaikėzai laikė ją už rankų, o vadeiva Kostas saujomis grūdo sniegą už apykaklės.

– Karo grobis! Karo grobis! – džiūgavo penktokai.

– Gelbėkim ją, – paragino berniukus Jonas, bet nė vienas karys nepajudėjo iš vietos.

– Et, bailiai! – riktelėjo Arūnas, virste išvirto pro duris ir trenkė sniego gumulu vienam, antram, trečiam... Gniūžtės iš jo rankų lėkė taip tiksliai ir skaudžiai, kad priešas sutriko, apsidairė ir pradėjo bėgti...

– Valio! – šoko vytis vaikai pakrikusią penktokų armiją. – Tegyvuoja Arūnas!

Kai suplukę ir džiugūs jie parbėgo į klasę, pamatė, kad jau seniai jų laukia mokytoja ir Judita, pasidėjusi prieš save atverstą vadovėlį. Kaip visada ji tylėjo ir tik trumpu žvilgsniu palydėjo Arūną, kuris laimėjo didžiausią karą Vinciūnuose. Gal todėl ketvirtokai buvo kaip niekada išsiblaškę ir kaip niekada blogai sprendė uždavinius. Tą pamoką Judita plušo prie lentos už visą klasę.

– Padėkokite jai, vaikai, – liūdnai pasakė mokytoja.

Bet vaikai nekantraudami laukė skambučio. Buvusio mūšio garsai tebeaidėjo jų ausyse. Vos pasibaigė pamokos, jie visi iš-

garmėjo į kiemą. Tik Judita neskubėdama krovė į portfelį vado-
vėlius.

– Nori, aš tave palydėsiu? – paklausė Arūnas. – Gali užpulti
penktokai.

– Su manim eina Jonas. Jis prašė paskolinti knygų.

– Knygų?! – nustebė Arūnas.

– Žinoma. Jis skaito „Drąsiųjų kelius”.

– Cha, – nusijuokė Arūnas, – gal tu turi visą seriją?

– Turiu. Man perka tėtis.

– O mano mama nusipirko Salomėją Nėrį, – staiga prisiminė
Arūnas.

– Tu skaitai eilėraščius? – sukluso Judita.

– Kas čia bloga?

– Nieko, – susimąstė mergaitė ir atsiduso. – Mano tėtis neska-
ito eilėraščių.

– Nori, aš tau atnešiu paskaityti Salomėją Nėrį, – apsidžiaugė
Arūnas.

– Atnešk, – nusijuokė Judita, stvėrė portfelį ir išlėkė pro duris.

Už durų Arūno jau laukė Jonas. Jis kostelėjo, pasikrapštė pa-
kaušį ir paklausė:

– Ar tu skaitai knygas?

– Seniai, – pasipūtė Arūnas.

– Ar ta gera? – paklausė Jonas ir parodė „Tris muškietinin-
kus”. – Praeitą kartą Judita davė knygą apie indėnus... Skaitei?

Namo jie kulniavo kartu koja kojon, ir tik viena mintis kamavo
Arūną: kodėl pamelavo Juditai? Juk eilėraščių jis neskaityto.

„Niekis, – pagalvojo, – parėjęs perskaitysiu kokią dešimtį”.

– Žinai, – sustabdė jį Jonas, – tu vaikams nesakyk, kad Judita
skolina man knygas.

– Gerai, – nuramino jį Arūnas, – bet perskaitęs duosi ir man.

Tą vakarą jis prisiversdamas krimto eilėraščius ir perskaitė ne
dešimt, o penkiolika. Bet ne todėl, kad patiko – todėl, kad niekas
jo nevadintų melagiu.

Už Salomėją Nėrį Judita jam atnešė kitą eilėraščių knygutę iš
savo bibliotekos, po savaitės dar vieną ir dar...

– Ar patiko? – klausdavo ji.

– Aha, – meluodavo Arūnas. Juk nesakysi, kad eilėraščius jis skaito tik prisiversdamas, o radęs laisvo laiko ryja „Drąsiųjų kelius“, kuriuos parsineša Jonas.

Dabar jie trise mindavo takeliu į pakalnę pro kūdrą ir žilvičius, apkibusius gelsvais puriais kačiukais. Netruks praeiti mėnuo, ir jie taps penktokais. Net Jonas pasitempė pavasarį.

Praeidami pro kūdrą, jie įmes po akmenį, peršoks per griovį, kurį išgraužė polaidžio vanduo, užbėgs stačia įkalne, o ten, miško pakraštyje, geltonuos eigulio namelis, kur gyvena Judita ir jos knygos.

– Štai, – sako Jonas, išima iš maišelio perskaitytą romaną ir puola naršyti lentynas, kur margais viršeliais šviečia „Drąsiųjų keliai“. Atsidusęs ir Arūnas deda ant stalo savo knygutę ir stebi akies kraštelio, ką gero renkasi Jonas.

– Ne tą, ne tą imi! – imtų šaukti Arūnas, bet ką darysi, jei stovi prie Juditos ir lauki, kokį naują eilėraščių tomelį ji ištrauks.

– Va, – sako Judita.

– Va, – sako Jonas.

Paskui jie geria arbatą su aviečių uogiene, susikrauna savo tur-
tą ir keliauja namo. Kada abu nusileidžia į pakalnę, kurios negali
matyti pro eigulio langus, Jonas išsitraukia savo knygas ir leidžia
draugui pirmam pasirinkti, kurią nori skaityti.

– Žioplė ta Judita, – džiaugiasi Jonas. – Galvoja, kad skaitai jos
eilėraščius.

Arūnas nusijuokia, pamojuoja ranka ir tiesiog per laukus du-
mia namo.

Troboje jo laukia tėtis ir mama. Jie sėdi ant sofos greta vienas
kito ir šypsosi.

– Sveikink tėtį, Arūnai, – sako mama.

– Kodėl?

– Išsipildė tavo norai, – linksmi mirkteli tėtis. – Mane paskyrė
į Pabalius.

– O Vinciūnai?

– Pabuvom Vinciūnuose ir važiuosim namo, – įsiterpia mama.

– Juk norėjai, Arūnai.

– Bet kodėl, – ima mirksėti Arūnas, – kodėl?

O išdavikės ašaros kaip pupos byra žemėn...

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Su kokiais veikėjais susipažinote skaitydami apsakymą? Ką apie
juos sužinojote?
- 2 Kodėl Arūnas pasiūlė mokytojai berniukus susodinti su mergai-
tėmis? Kaip į šį jo pasiūlymą reagavo klasės draugai?
- 3 Kaip vertinate Arūno elgesį, kai jis vienas puolė ginti Juditą?
- 4 Kaip susidraugavo Arūnas su Judita ir Jonas su Arūnu?
- 5 Kodėl Jonas nenorėjo, kad vaikai sužinotų, jog Judita skolina jam
knygas?
- 6 Kodėl Jonas pavadino Juditą žioplė? Kaip vertinate tokį jo poel-
gį?
- 7 Kodėl Arūnas nenorėjo grįžti iš Vinciūnų į Pabalius?

- 8 Paašškinkite apsakymo pavadinimo prasmę.
- 9 Įsivaizduokite, kad jūs esate Judita arba Arūnas ir parėję namo kalbatės su tėvais. Papasakokite, kas nutiko per pertrauką mokyklos kieme.
- 10 Raskite tekste ir išrašykite vaizdingus veiksmažodžius, reiškiančius judėjimą.

Vytautas Misevičius

Šaunūs tvarkdariai

Žinoma, mes abu su tuo Algiu pasipūtėm. Kur nepasipūsi, – mudu per mokinių vakarą tvarkdariais paskyrė!

Vadinasi, mes tikrai jau ne mažiukai, ne repečkiai kokie, o vyrukai kaip reikiant!

Užsirišome raiščius ant švarkų rankovių. Vaikštom nesulenkdami per kelius kojų. Veiduose ir kietai sučiauptose lūpose – rintis kuo didžiausia.

Tik greitai nusibodo: dairomės, dairomės, o pažeidėjų – jokių! Net popieriaus skiautelės niekas nenumeta. Nesistumdo ir kitokios netvarkos nedaro.

– Sugedo vaikai, – atsiduso Algis. – Anksčiau ir susimušdavo...

– Arba prišiukšlindavo, – pritariu gailingai, – arba su kepurėmis vaikščiodavo...

Dūsaujame – jokios progos pasižymėti, iškilti, būti mokytojų pagirtiems ir šiaip kitų pastebėtiems...

Mintyse meldžiamės: duotų Dievulis bent vieną vičvienaitį chuliganą... Kad ir nedidelį...

Jau antras skambutis, visi į salę sugužėjo: vaidinimo pradžios laukia.

Ir tada Algis kumštelėjo man į pašoną:

– Žiū!

Netoli artistų kambario, koridoriaus gale, pamatėme tikrų tikriausią chuliganą!!!

Iš nublukusios kepurės išlindę ilgi nešukuoti plaukai... Švar-
kas be sagų... Džinsai su įvairiais lopais... Burnoje – cigaretė, batai
nevalyti...

Iš džiaugsmo dusdamas, aš tik mirkt Algiui...

Algis, visas iškaitęs, tik mirkt man...

Vienu šuoliu atsidūrėme prie to chuligano...

– Kaip tu atro dai? – suriko jam Algis ir mikliai nutraukė ke-
purę.

– Rūkyti draudžiama! – ištrenkiau jam iš dantų cigaretę.

Chuliganas, taip netikėtai apsuptas, neteko amo¹.

– Na! Marš iš čia! – vienbalsiai sušukom ir, nutvėrę už spran-
do, mikliai išgrūdome jį laukan. Kaip jis rėkė, rankomis tverdamasis
tarpduryje! Dar bandė kažką aiškinti, bet mes nekreipėm dėmesio
į jo riksmą, nenorėjome teršti savo švarių ausų.

¹ Amas – žadas, balsas.

– Lik sveikas! – pamojo jam Algis. – Spaudžiame tau dešinę... tarp durų...

Taigi išgrūdom chuliganą.

Duris užrakinom...

Griždami prie salės susitikome mokytoją Romą Kazlauską, šio vakaro vaidinimo režisierių.

Režisierius neramiai dairėsi.

– Ei, tvarkdariai, – sušuko jis. – Ar nematėte čia tokio... Tokio su kepure ant galvos ir cigarete?

Mudu su Algiu išdidžiai susižvalgėme.

– Matėme! – tarė Algis, iškilniai² pasipūsdamas.

– Ne tik matėme, – pridūriau aš, – bet ir pagal visas taisykles laukan jį išgrūdome...

– Laukan?!

– Tą chuliganą! – patikslinau.

– O kaip jis šaukė, kai metėm pro duris! – saldžiai prisimerkė Algis.

– Ką jūs padarėte! – susiėmė už galvos režisierius. – Tai mano artistas.

– Artistas?!

– Artistas... Padaužą, chuliganą turi vaidinti...

Dabar mes netekome amo...

– Išėjo jis čia parepetuoti... įsigyventi... Ek jūs!!! Tvarkdariai... Salėje pasigirdo nekantrūs plojimai.

Daugiau nieko nesakydamas, mokytojas atsirakino duris, išbėgo į kiemą.

Pačiu laiku režisierius artistą pasivijo: policininkai, pamatę apie mokyklos langus slampinėjantį chuliganą, jau vedėsi jį į policijos vaikų kambarį...

Bet viskas baigėsi laimingai. Vaidinimas dėl techninių kliūčių pavėlavo tik dešimtį minučių.

Ne per daug šitos minutės mudviem su Algiu buvo malonios.

² Iškilniai – iškilmingai.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kada ir kur vyksta apsakymo veiksmas?
- 2 Kaip jautėsi berniukai, paskirti tvarkdariais?
- 3 Kodėl budėti jiems pasidarė nuobodu?
- 4 Papasakokite, kaip budėtojai pasielgė su atsiradusiu „chuliganu“.
- 5 Kokį „chuliganą“ tvarkdariai išvijo iš mokyklos? Pagalvokite, kaip ši istorija galėjo baigtis.
- 6 Kaip manote, ką tvarkdariai padarė gerai, o ką ne? Ką jie galėjo padaryti kitaip?
- 7 Papasakokite, kaip jūs būtute pasielgę berniukų vietoje.
- 8 Kaip manote, kodėl rašytojas sugalvojo apsakymui tokį pavadinimą?
- 9 Prisiminkite ar sukurkite linksmą istoriją iš mokyklos gyvenimo. Parašykite trumpą pasakojimą (10–12 sakinių).

Kazys Saja

Klumpės

Ką daryti, draugai, kad man per žiemą visai suplyšo batai? Batsiuviai nebenori taisyti. Sako:

– Pirkis naujus, kavalieriau.

Lengva pasakyti – pirkis. Iki stipendijos toli, o kas liko – duonai, margarinui neužteks.

Pranas, mūsų didvyris šokėjas, jau išmokė mane ir polką su-trypti, ir „suktą“ valsą, ir cvingą¹. Bet valsas man išeina tik į vieną pusę. Gerai, kad Pranas moka suraminti:

– Suk, – sako, – merginą į vieną pusę, greičiau galvą apsuksi...

Taigi va – šokiams, brolyčiai, reikia gerų padų ir geros vakarienės, o man kaip tik pasibaigė lašiniai. O dar per patį snie-

¹ Svingas (cvingas) – gyvas, greitas šokis.

go paleidimą pasileido ir mano senieji kareiviški batai. Dabar aš vaikštau su Prano medpadžiais². Tiesa, jie man dideli kaip važiai, bet aš į galą primurdžiau popieriaus, ir iš po kelnų jie atrodo kaip tikri batai.

Su Pranu Rupeika mudu gyvenam vienam kambary ir sėdim vienam suole. Jis pats didžiausias, o aš pats jauniausias ir mažiausias tarp vyrų. Pranas juodaplaukis ir jau su ūsais, o aš baltapūkis, todėl mano ūsų nesimato. Prie mūsų nelygybės prisideda ir tai, kad Pranas turi net trejus batus. Bet į pamokas jis vis tiek ateina su medpadžiais. Batai dabar didelis turtas.

Teisybę sako žmonės, kad nėra padėties be išeities. Pasiskolinau iš Prano medpadžius ir išvažiavau pas dėdę Ignatą pagalbos prašyti.

Pavyko neblogiausiai: dėdienė ir vėl įdėjo man duonos, lašinių, o dėdė, įsiveržęs į ožį dvi beržines pliauskas³, padarė man naujas dešimties colių⁴ klumpes – kiek per dideles, tačiau dėdė pasakė:

– Išaugsi...

Važiuoju traukiniu atgal ir galvoju, kaip čia klumpėtam pirmą kart draugams pasirodyti. Visam technikume niekas klumpių ne-nešioja. Aukštaičiai, suvalkiečiai jų gal nė matyt nėr matę. Einant jos, nelabosios, barškės, visi pirštais rodys ir juoksis kaip pasiutę. Žinoma, su laiku priprastų, bet kaip patį pirmąjį sykį?..

Parvažiavau anksti rytą. Iki paskaitų dar buvo gera valanda. Parodžiau Pranui klumpes ir sakau:

– Patark, gal nudažyti rašalu?

– Ką tu! Nekvailiok, – sako, – baltos daug gražesnės.

O pats – matau – viduj kikeną, akys kaip velniuko žiba, nes aš, apsiavęs storapadėm klumpėm, atrodau tikrai įspūdingai: išaugtos kelnės tarytum dar labiau sutrumpėjo, iš po jų matosi juodos, pilkais siūlais uždytos kojinės, o jau rausvos beržinės klumpės – kaip laivai. Ko gero, galėčiau jūros paviršium šliukštinėti. O jau

² Medpadis – apavas su mediniu padu.

³ Pliauska – malkoms supjaustytas ar sukapotas medžio gabalas.

⁴ Colis – ilgio vienetas, lygus 25,4 mm.

einant per cementines grindis arba lipant laiptais, jos kaukši, lyg raitas po rūmus jodinėčiau.

Atstypčiojau pirštų galais pirmasis į klasę, pariečiau po suolu kojas ir laukiau skambučio. Bandžiau kartoti pamoką, bet koks ten mano kartojimas: tik tiek, kad akis į knygą nudūriau ir klausaus, kaip koridorium klegėdamos ateina mergaitės. Tikriausiai tarp jų ir mūsų žemaitėlė Steputė – tokia spanguolė: veideliai putlūs, kasytės storos, trumpos, o kai šypsosi, rudos akys pasidaro siauros siauros kaip mongolikės. Kartais sėdi per pamoką, žvilgt į mane ir nusijuokia. Ko tu juokies, galvoju... Turbūt aš labai susivėlęs? O gal netyčia išsižiojau, užsiklausęs dėstymo? Reiks kada pričiupti ir paklausti...

Jau atpažįstu skambų Steputės juoką. Nuleidžiu galvą ir stengiuos įsigilinti į knygą.

– Va kur kalvis! – tuoj užkabino mane. – Jau sėdi, prikepęs prie suolo.

Nuraudęs kažką sumurmėjau ir dar toliau pastūmiau baltuojančias klumpes. Suskambino. Tuoj prasidės geometrijos pamoka. Visi tik varto užrašus, tik čežina popierių. Nežinia, ką paklaus ir kaip paklaustam pavyks išsisukti.

Matematikos mokytojas Viržintas turi kažkokį nujautimą: pažiūrės į klasę ir, jeigu norės, pakvies kaip tik tą, kuris nemoka ir labiausiai bijo. Šitą jis kažkaip iš akių išskaito.

– Kaip tu, Pranai, – klausiu, – nebijai šį kartą?

– Ne-e, – sako, – mane neseniai šaukė.

Viržintas, lyg tyčia neskubėdamas, pro akinius pažvelgė į klasę, atsivertė žurnalą, vėl pažvelgė į mus...

„Kad tik nepašauktų!.. Kad tik nepašauktų!..” – rodos, bildėte bilda širdis.

– Ta-aip... – įprastu balsu nutęsė mokytojas. – Pasišnekėsim...

„Kad tik nepašauktų, kad tik nereiktų su tom velnio klumpėm pasirodyti!..”

– Prie lentos pakviesime... seniai regėtą ir girdėtą...

Aišku – išgiedojo mane! Nebesusigraibau, kur čia tos nuspirtos klumpės, kur namų darbai; užmiršau, kas užduota – viską už-

miršau, tik tie barškantys, sunkūs „medinašiai”... O gal pasakyti, kad buvau išvažiuavęs namo ir nepasiruošiau? Viržintas parašys man dvejetą...

Staiga man švysteli išganinga mintis.

– Pranai, – sušnabždėjau, – paskolink medpadžius.

– Še, imk.

– Laukiam, laukiam... – paragino mokytojas.

Paskubom įsispyriau į pažįstamus, jau prijaukintus Prano medpadžius ir nubildėjau prie lentos. Mačiau, kaip Steputė pasilenkė ant suolo ir pasiruošė reikalui esant padėti.

– Ta-aip... – vėl nutęsė mokytojas. – Atsidalink sau pusę lentos ir įrodyk mums žavingąją Pitagoro teoremą.

„Pitagoro? Žavingąją... Pitagoro?... – galvojau, žiūrėdamas į lubas. – Kokia ta Pitagoro teorema?”

– Stataus trikampio įžambinės kvadratas... – girdžiu, kaip kužda Steputė, vaidindama, kad ji pati kartoja teoremą.

Aha! Man tiek ir tereikėjo...

– Ta-aip... – ieškojo Viržintas man pusininko. – Ir dar pakviesime... kad ir nelabai seniai girdėtą Pranciškų Rupeiką...

Oi! Man net kreida iš rankų iškrito. Kaip dabar Pranas su mano klumpėm? Nusigandęs nebyliškai klausiu, ką dabar daryti. O tas nėmaž nesijaudina. Mokėdamas pamoką, Pranciškus labai mėgsta paįsdykauti, pajuokinti draugus ir mokytojus. Dabar pasilenkęs po suolu ilgai rangosi, brazda – matyt, ieško mano klumpaičių.

„Ach, kad tik jis jų neparodytų! Juk Pranas galėtų ateiti prie lentos ir su kojine...”

Bet jis kalte įkala į mano „batus” po pusę pėdos ir, juokingai pasistiebęs, lyg ant kojūkų krypuoja prie lentos.

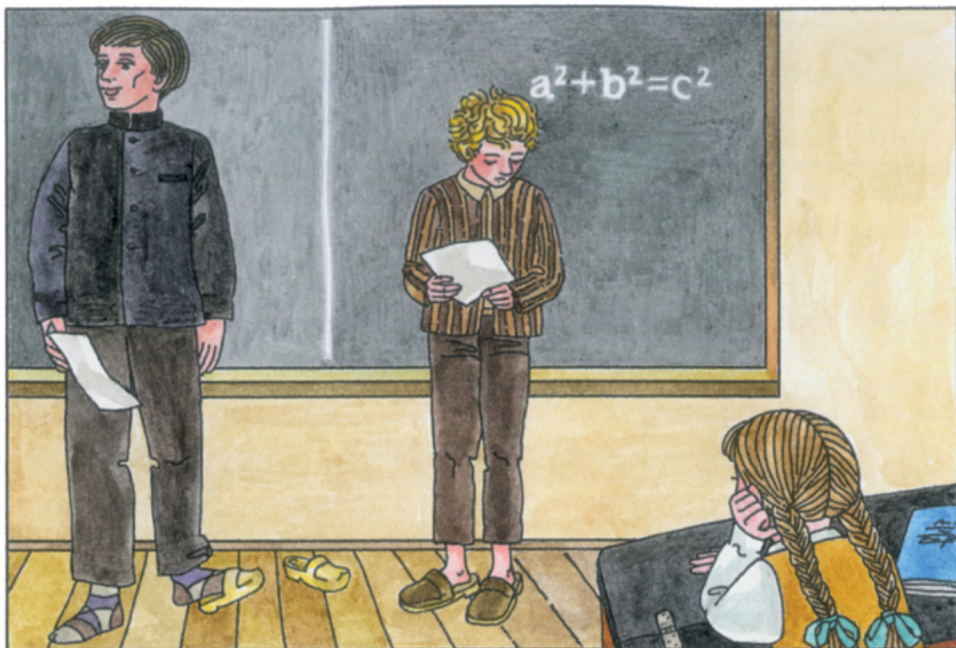
Klasė jau prapliumpa juokais.

– Kokios čia komedijos?! – rūščiai subara mokytojas.

– Atsiprašau, – su nekalčiausia mina teisinasi Pranas. – Grindys išteptos, basam kojinių gaila.

– O kur tavo... avalynė?

– Mano avalynę mano draugas per apsirikimą...

Aš stovėjau apmiręs, bandžiau šypsotis, bet jutau, kad neišeis...

– Teks, brolau, atsimainyti, – tarė Pranas, kratydamas nuo kojų klumpes. – Pasiimk savo kantaplius⁵ ir šaltai jaudinkis.

Klasė užė iš juoko. Galutinieji net atsistojo, norėdami pamatyti klumpes. Mokytojas Viržintas, ir tas, nesusilaikydamas virpino smakrą.

Norėjau išbėgti iš klasės, norėjau skradžiai žemę prasmegti – rodės, kad visi juokiasi ne iš Prano pokštų, bet iš manęs, iš mano riestanosių klumpaičių.

Nesijuokė tik visų linksmiausioji, visų gyviausioji Steputė. Tada tik ji viena nesijuokė.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokiais laikais, jūsų manymu, vyksta apsakymo veiksmas?
- 2 Kas yra pagrindinis apsakymo veikėjas? Ką apie jį sužinojote?
- 3 Papasakokite apie berniuko nuotykią klasėje.

⁵ Kantaplis – pusbatis.

- 4 Kokius jausmus išgyveno vaikas tą pamoką? Savo mintis pagrįskite teksto žodžiais.
- 5 Kodėl Steputė viena nesijuokė iš berniuko, pakliuvusio į nemalonią padėtį?
- 6 Kaip jūs elgtumėtės, jeigu jus ištiktų panaši bėda?
- 7 Suformuluokite apsakymo „Klumpės“ temą.
- 8 Sudarykite apsakymo planą.
- 9 Suraskite kūrinyje vaizdingų palyginimų ir juos nurašykite. Kokia jų reikšmė?

Perskaitykite kitus K. Sajos apsakymus iš rinkinio „Klumpės“. „Klumpės“ – tai autobiografinė K. Sajos knyga apie vienatvės pojūtį, atsiradusį anksti likus našlaičiu, bei nutikimus, įsirežusius į atmintį ir širdį nuo vaikystės iki jaunystės.

Kūrinio tema – kūrinyje vaizduojamas gyvenimo reiškiny. Temą suvokiame, atsakydami sau į tokius klausimus: *Apie ką šis kūrinys? Kas vaizduojama kūrinyje?* Literatūrinių kūrinių temas dažnai nusako jų pavadinimai.

Augustas Tamaliūnas

Murzini kačiukai

I

Prieš kelias dienas mudu su Alvydu buvome pakviesti į vienos mergaitės gimtadienį. Tikriaus sakant, toji mergaitė, mano bendraklasė Saulė Kičaitė, iš pradžių kvietė tik mane, bet kai aš pasakiau, kad be pusbrolio niekur neisiu, ji pakvietė ir Alvydą.

– Ką dovanosim? – tuoj susirūpino šis. – Gal, sakau, nupirkim jai po vazelę? Mergaitės dėl jų iš galvos eina.

– Reikalingos jai tos tavo vazelės kaip giros pardavėjai gira, – suniekinau jo pasiūlymą. – Juk Saulės mama dirba dailiosios keramikos gamykloje, taigi to gero ji turi per akis.

– Hm, – susimąstė pusbrolis. – O jos tėvas?..

– Tas dirba kepykloje, berods, makaronų ceche. O ką?

– Taigi tai Saulei Kičaitėi ir reikia padovanoti po vazelę ir po miltų maišelį! – sušuko Alvydas. – Neabejojame, vadinasi, kad jos tėveliai yra sąžiningi, ničnieko į namus iš darbo nepartempia. Merk, atseit, gėles į vazes ir kočiok makaronus.

– Ne, – papurčiau galvą. – Išgrūs miltuotus pro duris, dar neprsidėjus vaisėms, o vazelėmis praskels pakaušius. Jau verčiau būkime tokie kaip visi, nuneškime jai gėlių ir po kokį niekutį.

Taip ir padarėme. Nupirkome po rožę, perrišome kaspinu po odekolono buteliuką ir nudrožėme į svečius pas Saulę Kičaitę. Įteikėme jai savo dovanas. Paspaudėme ranką. Ši, žiūrime, net susijaudino. Raustelėjo. Iš džiaugsmo, be abejo. Mat prieškambarėje ant stalelio jau puikavosi bent dešimt panašių buteliukų, taigi Saulė Kičaitė, tuoj pat sumetėme, odekolonu net kojas galės mazgoti. Kaip nesidžiaugsi?

Dar daugiau džiaugsmo jai sukėlė mūsų nuoširdūs linkėjimai.

– Sveikinu, – kaip gerai išauklėtas berniukas čiūžtelėjau kiliiniu taku, – ir nuoširdžiai linkiu, kad tau, Saule, kuo greičiau nuo veido pranyktų strazdanos.

– Taip, – pritarė mano linkėjimams pusbrolis. – Baisia negražu, kai mergaitė strazdanota. O aš linkiu, kad tu, Saule, atsigultum į ligoninę ir išsigydytum trumparegystę. Akiniai prie tokio musių nutupėto veido labai netinka.

– Iš tikrųjų, – pritariau. – Atrodai panaši į beždžionę. Bet tu nenusimink, – paguodžiau ją. – Kai tik išsigydysi akis ir išnaikinsi strazdanas, iškart tapsi normalia mergaite. Štai šito tau, Saule, mudu linkime!

Saulė Kičaitė, žiūrime, net apsiašarojo. Iš džiaugsmo, be abejo. Ji net pakrutino iš susijaudinimo drebančias lūpas, norėjo mums padėkoti už tokius puikius linkėjimus, tačiau tuo metu pro duris įvirtė dar pora sveikintojų su odekolono buteliukais rankose, tai

mu du su Alvydu buvome priversti eiti į kambarį ir įsimaišyti į anksčiau atėjusių svečių grupelę. Juk ne paršai esame, kad kitiems trukdytume tarti nuoširdžius sveikinimo žodžius.

II

Savaime suprantama, kad, įžengę į kambarį, akis pirmiausia įsmeigėme į vaišių stalą. Niekio sau vaizdelis! Stalas buvo nusmaigstytas pepsikolos buteliukais ir želė indeliais, o pačiame viduryje, beveik iki pat šviestuvo, stiebėsi didžiausias šakotis, aplink kurį ratu tupėjo galas žino kiek tortų. Šokoladinių saldinių irgi nestigo.

– Tai bent papuotausim! – kumštelėjo man Alvydas, lauždamas patį didžiausią šakočio ragą ir pusę jo duodamas man.

– Ei tu, atsargiau! – klyktelėjau, nes nuo jo kumštelėjimo netyčia parverčiau pepsikolos buteliuką, kurį kaip sykis spėjau atkimšti. Ant baltos staltiesės tuoj pat pasklido ruda dėmė, kurią aš vykusiai pridengiau tortu.

– Imk, imk... – bruko man šakočio gabalą pusbrolis. – Skanus, velniaragis! – pratarė jis, žiaumodamas pilna burna, tuo pat metu siūlydamas ir kitiems svečiams nesivaržyti, genėti tas gražias šakas. Šie kažkodėl nuo stalo nusigrižo ir visi kaip vienas įsispoksojo pro langą į kiemą.

– Na, kas ten nutiko? – spėjęs nurankioti nuo vieno torto konditerines gėlytes, puoliau prie lango ir aš. – Avarija?

– Keista, – prasibrovė pro mus ir Alvydas, šaukštu kabindamas iš indelio želė. – Nieko nematyti. Gal ten kas nors mušasi?

– Eime, pažiūrėsim, – kumštelėjau jam į pašonę, ir mudu, pasistvėrę nuo stalo po saują saldinių, kaip akis išdegę išlėkėm pro duris, vos nepargriaudami prieškambarįje kažkodėl kūkčiojančios sukaktuvininkės. Supaisysi čia tas mergiščias!

Deja, kaip netrukus įsitikinome, kieme nieko įdomaus nebuvo. Nei avarijos, nei muštynių. Patvoryje, tiesa, tupėjo ir prausėsi du raini kačiukai, bet negi visi svečiai žiūrėjo į tuodu murzius? Hm, keista.

Tačiau dar keisčiau pasijutome, kai grįžome prie Saulės Kičaitės durų. Jos buvo uždarytos. Kad ir kiek spūsčiojome skambučio mygtuką, kad ir kiek beldėme į duris rankomis ir kojomis, niekas nesiteikė mums jų atverti. Teko spūdinti¹ namo.

– Šitokios kiaulystės kaip kažin ką nesitikėjau, – visą kelią niurzgėjo Alvydas. – Pasikviečia į gimtadienį, priima dovanas, o paskui neįsileidžia. Įdomu, ko jie prieš mus pasišiausė? Kuo jiems neįtikome?

– Tikriausiai, – gūžtelėjau pečiais, – per mažai atnešėme gėlių. Matei, kiti atvilko po visą puokštę, o mes vos po vieną rožę. Dar po vieną odekolono buteliuką irgi galėjome nupirkti.

– Vis tiek iš tos Saulės Kičaitės pusės labai nemandagu, – neatlyžo mano pusbrolis, bet aš ničnieko jam neatsakiau, tik numojau ranka ir karčiai atsidusau. Argi iš mergaičių ko nors protingo gali tikėtis?

¹ Spūdinti – eiti iš lėto, nusiminus.

Dabar mudu domina tik vienas klausimas: į ką taip smalsiai pro langą žiūrėjo visi Saulės Kičaitės svečiai? Nejaugi į tuos murzinus kačiukus?

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Ką Alvydas pasiūlė padovanoti Saulei? Kodėl?
- 2 Ką berniukai jai padovanojo? Ko jie bendraklasei palinkėjo?
- 3 Kaip mergaitė jautėsi po šių linkėjimų? Kodėl?
- 4 Papasakokite, kaip svečiuose vaišinosi Alvydas su pusbroliu.
- 5 Kodėl berniukai išbėgo į kiemą?
- 6 Kodėl paskui jiems teko eiti namo?
- 7 Koks klausimas kilo berniukams? Kaip jūs į jį atsakytumėte?
- 8 Išvardykite visus, jūsų manymu, netinkamus berniukų poelgius. Aptarkite su draugais, kaip kiekvienu atveju reikėjo pasielgti.
- 9 Nuoširdžiai atsakykite, ar niekada nepasielgėte panašiai kaip šie berniukai. O gal turėjote tokių svečių? Papasakokite.
- 10 Paaiškinkite apsakymo pavadinimo prasmę.
- 11 Paaiškinkite patarlės „Ir nuo vieno žodžio gali užgesti saulė“ reikšmę. Kuriai kūrinio daliai galėtumėte ją pritaikyti?

Raimondas Kašauskas

Žodis, kuris padeda nugalėti baimę

I

„Kiek daug žino tas Juzas! – pagalvojo Saulius. – Tik kodėl mokykloje, kai išeina prie lentos, tai vis atsisukęs žiūri į klasę?..” Rudenį Juzas sėdėjo su Sauliumi viename suole. Tačiau mokytoja pradėjo Juzą barti, kad jis per diktantą žiūri į Sauliaus sąsiuvinį, ir pasodino paskutiniame suole vieną patį. Klasės gale, iškilusi aukščiau už kitas, kyšo Juzo galva, o siena toje vietoje nutaškyla rašalu. Visa klasė žino, kad Juzas bus jūreivis ir todėl nesimoko.

O mokytoja sako, kad jis labai tingi. Sauliui sunku suprasti, kieno teisybė.

– Juzai, – klausia jis, – ar jūreiviams nereikia spręsti uždavinių?

– Visai ne!.. Jūreiviai pasižiūri į kompasą ir viską žino... Jiems ir dirbti nieko nereikia. Jie tik laivais plaukioja ir pypkes rūko. Ten rūkyti niekas nedraudžia. Nė gramatikos nereikia mokytis, nieko.

– O Aleksius sakė, kad jūreiviams reikia visko mokytis, – suabejojo Saulius. – Aš girdėjau, kaip jis tėveliui pasakojo.

– Tai niekai! Aš eisiu į tokį laivą, kur nereikia mokytis...

Praeina gera valanda. Irkluoja dviese, ir valtį vis suka į tą pusę, kur sėdi Saulius. Mat Juzo rankos stipresnės. Sauliui irklas sugraužia pūsles, delnai dega kaip žarijomis apsvilinti. Tačiau jis stengiasi irtis iš visų jėgų.

– Sakyk, Juzai, ar mane priimtų į laivą? – klausia jis.

– Kas tave priims! – nusišaipto Juzas. – Į laivą priima tik drąsius... O tu juk visko bijai!..

– Juzai... O ką reikia daryti, kad būtumei drąsus?

– O! – reikšmingai atsiliepia Juzas. – Tai nėra taip paprasta! Reikia žinoti tokį vieną žodį. Kai apima baimė, jį sušnabždėk, ir pasidaro visai nebaisu...

– Pasakyk man, Juzai, tą žodį. Ir aš noriu būti drąsus!

– Negalima. Tai jūreivių paslaptis... – atsakė Juzas ir pagalvojęs paklausė: – O ką tu man duosi, jei pasakysiu?

– Kėpurę saldinių kriaušių! Gerai?

– Fiut! – švilptelėjo Juzas. – Kas man tos kriaušės!..

– Aš tau dar vielos duosiu. Tėvelis man parvežė iš miesto. Ji blizga kaip auksinė... Na, Juzai?

– Apie tai reikia pagalvoti... Na, duok šen savo vielą. – Saulius padavė jam ritinėlių vielos. Juzas, tamsoje prisikišęs, jį apžiūrėjo, įsigrūdo į gilią kelnų kišenę ir tarė: – Pasakysiu, kai nuplauksime prie jūros. – Tikri pavojai prasidės tik jūroje.

Saulius sutiko palaukti.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Apibūdinkite Juzo elgesį mokykloje. Kodėl Juzas nenorėjo mokytis?
- 2 Kas, jo manymu, jūrininkui svarbiausia?
- 3 Kaip Juzas patarė draugui nugalėti baimę?

II

Pamažu ėmė švisti.

Naktis vis balo ir balo, ir iš rūko išplaukė aukšti krantai, medžiai, krūmokšniai, namai. Jau galėjai matyti tarsi dieną, tiktai viršum upės ir laukų įlomėlėse¹ kybojo tirštas rūkas. Dabar jis atrodė baltas kaip vilna.

Pakrantėje pasirodė sodyba. Ji stovėjo ant kalnelio, o į upę leidosi platus, gluosniais apaugęs takas. Iš toli per laukus į sodybą

¹ Įlomė – žema vieta, slėnis, pakalnė.

ėjo telefono stulpų rikiuotė. Sodyba buvo tokia tuščia ir tyli, tarsi joje niekas negyventų. Pakėlusi ranką, rymojo šulinio svirtis, miegojo pirkia, obelys, didelis išsikėtojęs medis su gandrulizdžiu viršūnėje. Miegojo ir žali gluosniai, sumerkę į upę ilgas šakas. Tačiau tai, ką berniukai pamatė kalvelėje, juos labai nustebino. Prie tako gulėjo dvi ožkos – viena visiškai balta, kita pilka nugara ir su pilka dėme ant šono.

– Tai mūsų ožkos! – nudžiugęs suriko Saulius.

Jiedu tyliai priplaukė prie kranto, pastatė valtį ir palypėjo į kalvą.

– Ciba, ciba! – šnekino Saulius ožkas, eidamas artyn. Pamačiusios žmones, jos atsistojo, pasipurtė. Suskambėjo grandinės. Berniukai jau buvo visai arti, bet staiga ožkos pasisuko, ir Saulius pamatė, kad ant kito pilknugarės šono taip pat buvo dėmė. O antroji buvo tik maža ožkytė su nedideliais plonais rageliais.

– Ne mūsų... – nusiminė Saulius.

Jie jau buvo besuką atgal, kai sodyboje sulojo šuo. O netrukus jis jau pasirodė šiapus tvoros ir, garsiai amsėdamas, leidosi pas vaikus. Šuo buvo didelis, juodas, ilga vilna ir nulėpusiomis ausimis. Juzas pasileido bėgti, net blauzdos švysčiojo. Saulius bėgo iš paskos, tačiau jam kojos kliuvo už kupstų, ir jis atsiliko.

– Juzai, – šaukė Saulius. – Palauk!.. Pasakyk tą žodį.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Perskaitykite rašytojo nupieštą ankstyvo ryto vaizdą ir pabandykite jį įsivaizduoti. Ar esate tokį vaizdą matę? Kokį įspūdį jis jums padarė?
- 2 Paaiškinkite, kaip suprantate pasakymą: „Pakėlusi ranką, rymojo šulinio svirtis.“
- 3 Kodėl Saulius iš pradžių apsidžiaugė, o vėliau nusiminė?
- 4 Kaip pasiėlgė Juzas užpuolus šuniui? Kodėl?

III

Bet Juzas įšoko į valtį ir pasistūmė irklu. Valtis nučiuožė į upę. Saulius girdėjo, kaip jam už nugaros alsavo šuo. „Ak, kodėl Juzas nepasakė to žodžio...” – tvinkčiojo galvoje, ir jis atsigrįžo. Vieną akimirką išvydo prieš save juodus šuns gaurus, raudonus nasrus su baltomis iltimis ir piktas akis. Ir suprato – viskas baigta. Tuo pat metu Saulius užkliuvo ir apvirto. Jis nešaukė, tiktai susigūžė, įtraukė galvą į pečius. Dar spėjo pagalvoti apie tėtį, mamą, Onutę – kaip toli jie buvo šiuo metu... Ir užsimerkęs laukė, kada šuo suleis į jį savo dantis. Tačiau šuo nekando. Praėjo kiek laiko, ir Saulius atsargiai pakėlė galvą. Šuo stovėjo šalia ir uždusęs sunkiai lekavo¹. Kai Saulius pažvelgė į jį, šuo draugiškai suvizgino uodega. Saulius įsidrąsino ir prašnekino:

– Eik šen, šuneli... Būk geras, nedaryk man nieko... Eikš, Kudliau...

¹ Lekuoti – kvėpuoti iškisus liežuvi.

Nenuleisdamas akių nuo šuns, Saulius atsistojo. Šuo priėjo arčiau ir palaižė ištiestą jo ranką. Dabar Sauliui pasidarė linksma, ir jis net nebežinojo, kaip padėkoti tam gerajam gyvulėliui. Prisiminęs, kad kišenėje turi duonos, jis atlaužė gabalą ir numetė. Kudlius duoną pagavo ore ir prarijo. O paskui žiūrėjo į akis, prašydamas daugiau. Saulius sušėrė visą duoną ir pasuko prie upės. Šuo jį lydėjo. Tikėdamasis, kad vaikas dar pavaišins duona, jis glaustėsi, šokinėjo ant krūtinės, kabinosi nagais į drabužius.

Kai Saulius atėjo prie kranto, Juzas priplaukė arčiau, baikščiai žvilgčiodamas į šunį.

– Nebijok, Juzai, jis visai draugiškas šunelis, – tarė Saulius.

Matydamas, kad Juzas nedrįsta plaukti prie kranto, Saulius paglostė šunį ir, pasiraitojęs kelnes, nubrido prie valtės. Jam vis dar buvo linksma ir gera. Jis norėjo daug kalbėti ir papasakojo Juzui, kaip susidraugavo su šuniu. Tačiau Juzas niūriai tylėjo ir, suraukęs kaktą, irklavo. Saulius atsisuko. Kudlius tebetupėjo ant kranto. Saulius jam draugiškai pamosavo.

– Klausyk, Juzai, kodėl tu pabėgai?..

– Aš?.. Aš pagalvojau, kad jis labai piktas...

– Juk tu galėjai pasakyti tą žodį...

Juzas tylėjo. O Saulius galvojo, kad be reikalo tikėjo jo pasakojimais apie jūreivius. Be reikalo jo visur klausydavo ir bijodavo, ir todėl duodavo jam nusirašyti uždavinius. Saulius atsiduso ir pasakė:

– Tu joks jūreivis, Juzai... Tu – niekas...

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Papasakokite apie Sauliaus susidūrimą su šunimi. Kaip jis galėjo baigtis?
- 2 Kodėl Saulius nesulaukė Juzo pagalbos? Kaip vertinate šį jo poelgį?
- 3 Kaip manote, ar Juzas iš tikrųjų žinojo žodį, padedantį nugalėti baimę?
- 4 Ką Saulius suprato? Savo mintis pagrįskite teksto žodžiais.

- 5 Kokia šio apsakymo tema ir pagrindinė mintis?
- 6 Pagalvokite apie savo bendraamžius. Ar tarp jų yra panašių į Južą? Papasakokite.
- 7 Ar esate kada nors patyrę didžiulę baimę? Kaip tada elgėtės?
- 8 Parašykite rašinį apie tai, kas yra draugystė. Sugalvokite pavadinimą ir rašinyje įtaigiai išsakykite savo nuomonę.

Ramutė Skučaitė

Apie mus ir kitus

Kur buvo pasaulis, kai mūsų nebuvo?
Kur dėsio pasaulis, kai mūsų nebus?
Kur paukštis, kur juosta danguj nuo lėktuvo,
Kur medis, numetęs geltonus lapus?

Čia buvo pasaulis, kai mūsų nebuvo.
Ir čia pasiliks, kai jau mūsų nebus.
O paukštis, dangaus giedrume atsibudęs,
Nuo medžio kitiems pačiulbės apie mus.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Į ką kreipiamasi eilėraštyje? Kodėl taip manote?
- 2 Kas svarbu eilėraščio kalbančiajam asmeniui?
- 3 Antras posmas – tartum atsakymas į pirmame posme iškeltus klausimus. Kas jame svarbu?
- 4 Suraskite eilutes, kuriomis nusakoma pagrindinė mintis. Paaiškinkite savais žodžiais.
- 5 Išmokite eilėrašį atmintinai ir jį gražiai padeklamuokite.

VEIKSMAŽODŽIO REIKŠMĖ IR GRAMATINIAI POŽYMAI

Veiksmažodis yra kalbos dalis, kuri reiškia daikto veiksmą arba būseną ir atsako į klausimus *ką daiktas veikia?* arba *kas vyksta, darosi, atsitinka?*

Veiksmas gali būti:

1. veikėjo atliekamas: *žmogus eina, dirba, mąsto; katinas lauka, murkia, snaudžia.*
2. veikėjo patiriamas, rodantis jo būseną: *žmogus auga, jaučia, tyli, serga, miega; berniukas moka, gali, žino, suprantą; sniegas blizga.*
3. be veikėjo, savaime vykstantis: *švinta, temsta, lyja, sniega, pavasarėja.*

Veiksmažodžiai kaitomi **asmenimis, laikais, nuosakomis ir skaičiais.**

Veiksmažodžiai turi keturis laikus: **esamąjį, būtajį kartinį, būtajį dažninį** ir **būsimąjį**, pvz.: *matau, žiūriu; mačiau, žiūrėjau; matydavau, žiūrėdavau; matysiu, žiūrėsiu.*

Veiksmažodžiai turi tris asmenis ir du skaičius:

Vienaskaita

Pirmasis (I) asmuo	–	aš	bėgu, matau, žiūriu
Antrasis (II) asmuo	–	tu	bėgi, matai, žiūri
Trečiasis (III) asmuo	–	jis, ji	bėga, mato, žiūri

Daugiskaita

Pirmasis (I) asmuo	–	mes	bėgame, matome, žiūrime
Antrasis (II) asmuo	–	jūs	bėgate, matote, žiūrite
Trečiasis (III) asmuo	–	jie, jos	bėga, mato, žiūri

Veiksmažodžių asmenį ir skaičių rodo asmenų galūnės. Tik trečiojo asmens galūnės abiejų skaičių yra vienodos.

Kaitymas asmenimis vadinamas **asmenavimu**.

Tačiau yra ir ypatingų veiksmažodžio formų, kurios nežymi asmens. Tai – bendratis, dalyvis ir kai kurios kitos, pvz.: *bėgti, bėgęs, bėganti, bėgdamas, bėgant*.

1 Įrašykite praleistas raides, pabraukite veiksmažodžius.

Kartą mama u*minkė duoną, u*kūrė krosnį ir tarė:

– Nubėk ajer*.

Aš labai mėgau duon*, keptą ant ajer*. Apatinė plutelė gelsva, paskrudusi, taip skan* kvėpėdavo! O dar jeigu šilta, su svies-tu... Valgai ir atsivalg*ti negali.

Nulėkiau prie balos, įsibridau į klamp* purv* ir skabau traš-kius ajerus tarsi daržel* lelijas. Ties taku, tarp sen*j* obelų, bąla mamos austos lininės drobės. Visą žiem* dūzgė jos ratelis, visą pavasar* trinksėjo staklės. O dabar ji kas rytas čia paties* drob*s.

Vakara, kai iškrinta rasa, mama drob*s suringuoja ir, užsime-tusi ant pečių, neša klėtin.

Nepakeldamas galvos, skub* laužau ajerus ir kraunu sau glė-belį. Aitrokas, salsvas jų kvapas man primena duoną, ir aš net seil* nur*ju.

V. Bubnys

2 Nurašydami sujunkite daiktavardžius su tinkamais veiksmažodžiais.

balandis	čirškė	gegutė	mekeno
žvirblis	burkavo	perkūno oželis	čerškė
vyturys	suokė	šarka	ūkė
lakštingala	čireno	pelėda	kukavo

- 3** Skirtingomis spalvomis pabraukite veiksmažodžius, reiškiančius veiksmą, ir veiksmažodžius, reiškiančius būseną. Paaiškinkite, kodėl vieni veiksmažodžiai reiškia veiksmą, kiti – būseną.

1. Mažas kuprelis visus laukus apjojo, namo parėjęs, visą žiemą drybsojo. 2. Dienas naktis guli, niekad nesupūva. 3. Verpia be ratelio, siuva be adatos. 4. Vienoj pusėj marių širmi žirgai žvengia, kitoj pusėj marių – kamanos blizga. 5. Du mina, du ritina, du žibina, šeši spjauto. 6. Šonas šyla, šonas šąla, galva džiūsta, kojos pūsta. 7. Ant nosies sėdi, už ausų kojas laiko. 8. Mažas bernelis kai supyksta – tuoj pranyksta. 9. Baltas be durų, be langų namelis, miega jame vaikelis. 10. Žiemą nuo šalčio dejuoja, vasarą nuo karščio prakaituoja.

- 4** Sugalvokite daugiau kiekvienos grupės veiksmažodžių.

1. Judėjimas: skrenda, plaukia, ▲
2. Jausmai: džiaugiasi, ▲
3. Gamtos reiškiniai: lyja, ▲
4. Spalvų kitimas: bąla, ▲
5. Kalbėjimas: šneka, ▲

- 5** Nurašydami sakinius, paryškintus veiksmažodžius pakeiskite tinkamais.

1. Šią distanciją Algis **padarė** per 4 minutes.
2. Lėktuvas **dar**o ratus virš miško.
3. Šiandien vakarienę **dar**o Regina.
4. Asfaltuotą kelią **darys** ir už mūsų miestelio.
5. Marytė dar **nepadarė** pamokų.
6. Ar moki iš popieriaus **daryti** laivelius, kepures?
7. Puodus **dar**o iš molio.

Pavyzdys. Šią distanciją Algis nubėgo (įveikė) per 4 minutes.

- 6** Parinkite tinkamą veiksmažodį.

1. Sofija (myli, mėgsta) pramogas, sportą.
2. Ar tavo rašinį (išspausdino, patalpino) laikraštyje?
3. (Negerk, nenaudok) pasenusių sulčių.
4. (Užsidėjau, užsivilkau) megztinį ir išdūmiau į lauką.
5. Aš (skaitau, manau), kad ji yra gera draugė.
6. Leiskit ir man (išsakyti, įsakyti) savo nuomonę.
7. Mūsų

krepšininkai neblogai (sužaidė, sulošė). 8. Mokytoja (parašė, pastatė) dvejetą. 9. (Numatomas, nusimato) oro atšilimas. 10. Jis gerai (žino, moka) lietuvių kalbą.

- 7** Vartodami pateiktus žodžius, sukurkite ir parašykite trumpą rašinėlį. eiti, šuniukas, drebėti, šaltis, skaudėti, parsinešti, šerti, maudyti, gydyti, pavadinti, draugauti

SANGRĄŽINIAI VEIKSMAŽODŽIAI

Veiksmažodžiai, turintys sangrąžos dalelytę *-si(s)*, vadinami **sangrąžiniais**.

Veiksmažodžiai be priešdėlio sangrąžos dalelytę turi žodžio gale; tada ji gali būti ir sutrumpėjusi: *nešasi – nešas, nešamės, nešatės, neštis*. Priešdėliniai veiksmažodžiai sangrąžos dalelytę *-si-* turi tarp priešdėlio ir šaknies: *nusipraus, apsirengia, pasikvietė*.

Sangrąžiniai veiksmažodžiai dažniausiai pasako tokį veiksmą, kuris taikomas sau pačiam: *prausiasi, šukuojasi, pinasi kasas, nešasi, perkasi*.

Kiti sangrąžiniai veiksmažodžiai reiškia tarpusavio veiksmą, pvz.: *vaikai stumdosi, varžosi, rungiasi*.

Yra sangrąžinių veiksmažodžių, kurie nei sau taikomo, nei tarpusavio veiksmo nereiškia, pvz.: *juokiasi, šypsosi, šaiposi, džiaugiasi, rąžosi*. Jie be sangrąžos dalelytės nevartojami.

Pastaba. Nepainiokite sangrąžos dalelytės *-si-* su veiksmažodžio būsimąjo laiko vienaskaitos II asmens galūne: *pasėsi, pjausi – pasisėsiu, nusipjausiu*.

- 1** Perskaitykite patarles, paaiškinkite jų reikšmes. Raskite ir išrašykite sangrąžinius veiksmažodžius. Sangrąžos dalelytę pažymėkite sutartiniu ženklu.

1. Abejodamas ir tvarto nepastatysi, ir kiaulės iš bulvių neišvarysi. 2. Gudresnis nusileidžia, kai kvailesnis užsispiria. 3. Elgiasi kaip ožys kopūstuose. 4. Aklam ir šiaudas po kojom pinasi. 5. Apsidžiaugė kaip gaidys su lape susidraugavęs. 6. Devynis kartus pasisekė, dešimto – bijokis. 7. Dėdamas grūdą prie grūdo pripilsi aruodą. 8. Ir akiai vištai pasitaiko grūdas surasti. 9. Greitas kitiems duobes kasti, todėl bėdoj negal draugų susirasti. 10. Būtų kiaulė bulves knisus, tik tvoroj skylės nesurado.

2 Parašykite šių veiksmažodžių sangražines formas.

keliu	–	<i>keliuosi</i>	tikėsiu	–	?	rengiau	–	?
prausi	–	?	vešiu	–	?	jausi	–	?
gulei	–	?	mokiau	–	?	jaučiame	–	?
sukate	–	?	valydavo	–	?	lankytų	–	?
skolintum	–	?	keistų	–	?	perku	–	?

3 Nurašydami sakinius, įrašykite praleistas raides. Sangražos dalelytę pažymėkite sutartiniu ženklu.

1. Pavasarį pumpurai skleidž*si. 2. Geri darbai mišk*se slep*si, pikti – kel*ais vaikšto. 3. Jei neprisivalg*, tai neprilaiž*si. 4. Aplank*si senus tėvus, pasisk*si savo dalia. 5. Belstųsi į duris, jeigu jos atsidar*stų. 6. Ir višta puč*si savo g*žtoje. 7. Dangus niauk*si – artėja audra. 8. Su vištom gula*si, su gaidžiu kel*si. 9. Katė praus*si, bus svečių. 10. Kur du peš*si, trečias naudojo*si.

4 Parašykite sakinių su nurodytais veiksmažodžiais.

didžiuojusi (kuo?), domėjosi (kuo?), džiaugtis (kuo?), grožisi (kuo?), ilgėjosi (ko?), ginčijosi (dėl ko?), jaudinuosi (dėl ko?)

5 Parašykite, kaip apsitaisote eidami į svečius. Įrašykite trūkstamus sangražinius veiksmažodžius.

Mergaitės ▲ sukneles, ▲ sijonus, ▲ kojines, ▲ basutes, ▲ seges, ▲ skareles. Berniukai ▲ kelnės, ▲ batus, ▲ diržus, ▲ kaklaraiščius, ▲ striukes.

- 6** Kodėl šiuose sakiniuose sangražiniai veiksmažodžiai pavartoti ne-
taisyklingai? Ištaisykite juos.
1. Skundų knyga randasi kasoje.
 2. Tikriniai daiktavardžiai ra-
šosi didžiąja raide.
 3. Gaunasi triženklis skaičius.
 4. Būdvar-
džiai linksniuojasi panašiai kaip daiktavardžiai.
 5. Kaip asme-
nuojasi veiksmažodis „augti“?
 6. Mūsų mokykla randasi prie
Punios ežero.
 7. Kur parsiduoda apelsinai?
 8. Kas dar nusima-
to programoje?
- 7** Parašykite tinkamo veiksmažodžio reikiamą formą.
1. (Prausti, praustis). Senelė *prausia* savo anūkę. Mes ▲ rytą
ir vakare.
 2. (Šukuoti, šukuotis). Emilija ▲ ilgus savo sesu-
tės plaukus. Aidas stovi prieš veidrodį ir ▲.
 3. (Pirkti, pirktis).
Loreta ▲ knygyne savo mėgstamo rašytojo knygą. Saulius ▲
draugui dovaną.
 4. (Virti, virtis). Rytą aš ▲ sau arbatos. Mama
▲ šeimai pietus.
 5. (Sukti, suktis). Man dažnai ▲ galva. Mašina
▲ į kiemą.
 6. (Lankyti, lankytis). Ar tu dažnai ▲ pas senelius?
Mažasis broliukas ▲ vaikų darželį.
- 8** Papasakokite apie savo dieną. Pavartokite pateiktus veiksmažo-
džius.
- keltis, praustis, rengtis, mankštintis, klausytis, ruoštis, kalbėtis,
džiaugtis, šypsotis, juoktis, tvarkytis, ilsėtis, maudytis, gultis

BEASMENIAI VEIKSMAŽODŽIAI

Veiksmažodžiai, kurie nežymi asmens ir turi tik trečiojo
asmens formą, vadinami **beasmeniais**.

Beasmeniai veiksmažodžiai kaitomi laikais ir nuosakomis:
skauda, skaudėjo, skaudėdavo, skaudės, skaudėtų. Beasmeniai
veiksmažodžiai gali reikšti: 1) gamtos reiškinius: *lyja, sninga,
temsta*, 2) veikėjo būseną: *skauda, sopa, gelia*.

Lietuvių kalboje beasmeniai gali būti ir kai kurie sangražiniai veiksmažodžiai: *nesinori, giedrijasi, niaukiasi, šviečiasi*.

- 1 Raskite beasmenius veiksmažodžius ir apibūdinkite jų reikšmes.
 1. Staiga taip atšalo, kad net žolė, rodosi, atgal į žemę ėmė lįsti. (I. S.) 2. Man taip galvą gelia! (Ž.) 3. Antroji jau diena, kai dangus apsiniaukęs, drengia. (V. K.) 4. Kai grįžo namo, buvo kaip nesava: sopėjo pusiau, tirpo kojos, perštėjo gale gerklės ir visai buvo negera. (A. V.) 5. Žmogui juk niekad vilties nestinga. (S. N.) 6. O ašaros jam byra ir byra, kaip skaudus lietutis lyja. (V. K.) 7. Gieda gaideliai ryliuoja, aušta aušrelė žaruoja. (tts.)
- 2 Suskirstykite veiksmažodžius: 1) kurie reiškia gamtos reiškinius; 2) kurie reiškia įvairias būsenas.
 aušta, darganoja, maudžia, varvena, smelkia, rūpi, skardena, peršti, kliokia, švinta, vakarėja, pusto, diegia, stinga, krapnoja, žliaugia, skauda
- 3 Įrašykite praleistas raides, pabraukite beasmenius veiksmažodžius.
 1. Seneliui ka*dien s*narius gelia. 2. Kur trumpa, ten ir tr*ksta. 3. Vikr* šeimininkei pad*jėjos nereikia. 4. Gr*ždamas iš mokyklos, jaučiau, kad peršti gerkl*, skauda galv*. 5. Taip kietai š*lo, net ledas traškėjo. 6. Lauke sninga didel*s k*sniais. 7. Nespėjo šieno sugrė*ti, jau ir niaukiasi. 8. Ilga vasaros diena pamažu vakar*jo.
- 4 Parašykite po tris sinonimiškus beasmenius veiksmažodžius.
 Žiemą pusto, ▲, ▲, ▲.
 Nauja diena brėkšta, ▲, ▲, ▲.
 Sąnarius gelia, ▲, ▲, ▲.
 Miego man stinga, ▲, ▲, ▲.
- 5 Nurašykite veiksmažodžio *lyti* sinonimus tokia tvarka, kad jie reikštų vis stiprėjančią veiksmą.

1. Jau lašnoja, tuoj pradės ir visai lyti. (Ž.) 2. Po pietų apsiniaukė dangus ir ėmė lašioti. (A. V.) 3. Lietus kliokia kaip iš kibiro. (r.) 4. Smulkus lietutis krapnoja iš debesų. (P. C.) 5. Jau antra diena smulkiai, nuobodžiai linojo. (P. C.) 6. Staiga prapliupo smarki liūtis. (J. D.)

- 6** Parašykite 3–4 sakinius apie savo savijautą, vartodami veiksmažodžius *gelti, mausti, sopėti, skaudėti, diegti, perštėti*.

PAGRINDINĖS VEIKSMAŽODŽIŲ FORMOS

Pagrindinės veiksmažodžių formos yra trys: **bendratis, esamojo laiko trečiasis asmuo ir būtojo kartinio laiko trečiasis asmuo**, pvz.: *rašyti, rašo, rašė; žydėti, žydi, žydėjo; kęsti, kenčia, kentė*.

Viena svarbiausių pagrindinių formų yra bendratis. Tai nekaitoma veiksmažodžio forma, kuri reiškia bendrą veiksmo pavadinimą ir atsako į klausimą *ką daryti?* Bendratis baigiasi priesaga **-ti**: *klausyti, bėgti, dainuoti*.

Kitos veiksmažodžių formos yra išvestinės. Jos dažniausiai daromos iš bendraties.

ĮSIDĖMĖKITE:

Bendratis nevartojama su jungtuku *kad* tikslui reikšti. Didelė kalbos klaida: *Kad spėti į susirinkimą, reikia paskubėti*. Turi būti: *Kad spėtume į susirinkimą, turime paskubėti*. Sakome: *Reikia grįžti laiku, kad pamatytume krepšinio rungtynes ir galėtume palaikyti savo komandą*.

- 1** Palyginkite paryškintus žodžius, pabraukite veiksmažodžių bendratis.

1. **Palaistyti** agurkai atsigavo. Skubėk **palaistyti** agurkus!
2. Ant stalo gulėjo **parašyti** sveikinimai. Ar spėjai **parašyti** rašinį?
3. Tą medį reikėjo **pasodinti**. **Pasodinti** vaiskrūmiai prigijo.
4. Teko **uždaryti** parduotuvę. Kiemo vartai buvo **uždaryti**.

- 2** Perskaitykite ištrauką ir sugalvokite pavadinimą. Nurašydami tekstą, įrašykite praleistas raides. Veiksmažodžių bendratis pabraukite.

Laikas jau būtų miegoti. Tačiau sunku Jonui Biliūnui atsitraukti nuo knygos – Simono Daukanto „Būdo senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“. Kaip gera paimti į rankas knygą, parašytą* gimtąja lietuvių kalba. Ir kokia kalba! Kiek gali rasti vaizdingų, mažai girdėt* žodžių. O kiek meilės savo kraštui, gir*, sodiečiui, jo žirgui.

Jauti es*s miške, net girdi, kaip puš*s ošia, *žuolai šnara, kaip bitės gaudžia. Pamiřti tvankų kambarėl* ir, rodos, pušyno oru alsuoji, girios orą į save trauki.

Reikia gesinti žibur*. Laimė, kad neužklupo skaitant uždraust* spaudą. Jei inspektorius Vasilkovas užtikt*, ją atimt*, gal ir policijai perduot*. Galėtų ir iš gimnazijos pašalinti.

Kokia baisi neteisybė, kad uždrausti raštai gimtąja kalba!

Pagal M. Telksnytę ir V. Račkaitį

- 3** Ištaisykite sakinius, kuriuose netaisyklingai pavartota bendratis.

1. Dangus ėmė niauktis. 2. Šitą pavyzdį duodu, kad parodyti, kaip reikėtų mokyti. 3. Reikia daug drąsos, kad pasakyti teisybę. 4. Kad išvengti gripo, reikia pasiskiepyti. 5. Pertrauka skirta ne sėdėti suoluose, o judėti. 6. Boružė turėjo išskleisti sparnelius, kad neužkliūti už vėdryno.

- 4** Pagal pavyzdį parašykite sakinių su veiksmažodžio bendratimi.

Aš noriu ▲ Aš galiu ▲ Mes baigėme ▲

Aš moku ▲ Mes pradėjome ▲ Mes norime ▲

Pavyzdys. Aš noriu sėkmingai baigti mokyklą ir dirbti pagal specialybę.

5 Parašykite pagrindines šių veiksmažodžių formas.

lipu, rišdavo, lups, skuta, plušote, klydome, pasiryžau, vykda-
vau, triūsime, šūkavai

Pavyzdys. Lipti, lipa, lipo.

6 Įrašykite praleistas raides. Parašykite paryškintų veiksmažodžių pagrindines formas.

Vilkyčių buvo trys. Ji kiauras dienas ir naktis nuo jų niekur nesitraukė, vis laukė Vilko. Jis ją lengvai **suras**. Ji niekada ir niekur jo **nekviesdavo**, nekau*davo, kaip kiti vilkai, bet jis vi-
suomet **atsirasdavo** šal*, kai tik **prirei*davo** jo pagalbos. Tai **tapo** įpročiu. Bet Vilkas **nebegr*žo**. Praėjo savaitė, kita, ir ji darėsi vis p*ktesnė. Alkis **traukė** gomurį, pro dantis varvėjo nebesulaikomos seilės, o ji vis **kentė**, laukė, kol **pajuto**, kad ir jos vaikai **pasidarė** neram*s, alkani.

Ilgiau **delsti** ji negalėjo.

Gera apdan*sčiusi vilk*čius ir kiek u*slėpusi angą, vieną šil-
tą pavakar* ji pirmą kartą **išlindo** iš jaukios, vilkų kvapu jau
persiėmusios irštvos ir ner*žtingai **sustojo**, pajutusi, kokios
nepaprastai silpnos ir sunkios nuo gulėjimo ir alkio pasidarė
jos kojos.

V. Petkevičius

Pavyzdys. Suras – surasti, suranda, surado.

NOSINIŲ RAIDŽIŲ RAŠYMAS VEIKSMAŽODŽIŲ ŠAKNYSE

1. Nosinės raidės *a, e, i, u* rašomos tose veiksmažodžių šaknyse, kuriose šie ilgieji balsiai kaitaliojasi su dvigarsiais *an, en, in, un*, pvz.:

galąsti, galanda, galando;

ręsti, renčia, rentė;

grįsti, grindžia, grindė;

skųsti, skundžia, skundė.

Nosinės raidės rašomos ir išvestinėse formose, padarytose iš nosinę raidę turinčių pagrindinių formų, pvz.: *skųsti – skųsdavau, skųsiu, skųs, skųsk, skųstu*.

2. Nosinės raidės *q, ę, į* veiksmažodžių šaknyse rašomos, kai jomis žymimi garsai giminiškuose žodžiuose kaitaliojasi tarpusavyje, pvz.:

tąsa, tęsti, tįsti;

ręžtis, ręžiasi, ręžėsi;

ražytis, ražosi, ražėsi – ražydavosi, ražysis, ražykis, ražytųsi.

Nosinės raidės *q, ę* nerašomos, kai šaknies balsių kaitos eilėje yra *ė*, pvz.: *grėsti, gresia, grasinti; dreskia, drasko, drėskė*.

Be nosinių raidžių rašomi ir veiksmažodžiai *tesėti, tesi, tesėjo; pasiryžti, pasiryžta, pasiryžo*.

3. Nosinės raidės *q, ę* rašomos kai kurių veiksmažodžių tik esamojo laiko šaknyse, kai jomis žymimi garsai išlieka ilgi tiek kirčiuotame, tiek nekirčiuotame skiemenyje, pvz.:

bąlu, bąli, bąla (bet: balo);

šąlu, šąli, šąla (bet: šalo);

mažtu, mažti, mažta (bet: mažo);

gęstu, gęsti, gęsta (bet: geso);

tęžtu, tęžti, tęžta (bet: težo).

1 Nurašydami sakinius, įrašykite praleistas raides.

1. Toli vakaruose *g*sta* paskutiniai saulėlydžio atspindžiai. (J. Blt.) Kodėl nuliūdusi žiūrėjai, kai *g*so* šviesūs vakarai? (K. J.)
2. Žalsvi jos obuoliai purve nukritę *tr*šta*. (A. S.) Rąstai ilgai gulėjo pamesti ir niekieno nejudinami, kol visai *sutr*šo*. (r.)
3. Rytuose dangus vis labiau *b*la*. (A. Vc.) Išb*lo rūtelės nuo šaltų raselių. (tts.)
4. Kas į ugnį spjauna, tam lūpos apš*šta. (tts.)
- Nuo tokio vėjo ne vienas apš*šo. (r.)
5. Net širdis *s*la* pagalvojus, kad tuoj šventės. (r.)
- Koja nuolat kur nors kliuvo, nuo veriančio skausmo *s*lo* širdis, tryško iš akių ašaros. (J. A.)

- 2 Parašykite kuo daugiau bendrašaknių žodžių. Šaknies balsiai ir priebalsiai gali būti pakitę.

lįs – *lįsti, lindėti, landa, landynė*

grįž – ? skųs – ?

drąs – ? tręš – ?

siųs – ? gręž – ?

- 3 Įrašykite praleistas raides, pabraukite labiausiai patikusią patarlę ir paaiškinkite jos reikšmę.

1. Gudri galva varg*se nesk*sta, laimėje ned*sta. 2. Kai atš*la, ir meška iš laužo pak*la. 3. Darbas žmog* gr*žina. 4. Lipšni kalba apmaudą m*žina. 5. Sidabrinė *la ir dangų pagr*žia. 6. Paž*sti žmogų nelaimės ištiktas. 7. Turt*lio širdis titnagu gr*sta. 8. Dr*bo kaip apipuvęs r*stas. 9. Į kito šird* ne*l*si. 10. Nek*sk k*snio, kurio neapžioji. 11. Svetima krosnis nešildo, kai sava užg*sta. 12. Geri žiemos dantys viską sur*ja.

- 4 Parašykite pagrindines šių veiksmažodžių formas ir žodžiu paaiškinkite jų rašybą.

grįsti, skęsta, išsigąsti, pažinti, sugrąžinti, lindo, sušalo, sprendžia

- 5 Pagal pavyzdį paaiškinkite šių veiksmažodžių rašybą.

šąšta – *es. l.* bręsta – *brendo* spręsti – ?

užgeso – ? šalame – ? tęsti – ?

sugrąžinti – ? skųsti – ? rąžytis – ?

grįsti – ? mažta – ? graso – ?

- 6 Įrašykite praleistas raides ir paaiškinkite paryškintų žodžių rašybą.

1. Aš išeinu, bet dar **gr*šiu** (*grįžti – gręžtis – grąža*). (J. A.)
2. Kieme **dr*skėsi** priřišti šunys. (J. Blt.) 3. **Nespr*sk** apie derlių iš želmens. (tts.) 4. Gilią žiemą žvėreliams **gr*sia** baltasis badas. (r.) 5. Ji **atsigr*žia** ir mato, kad ant vartų stulpo tupi didysis varnas ir negera akim žiūri tiesiai į langus, kuriuose **g*sta** vakaro žara. (R. G.) 6. Tu mane **g*sdini** savo kalba.

(V. K.) 7. Balsas **pask*sta** tamsioj tankmėj. (V. B.) 8. Tiktai šešėlis briedžio rago **nut*sta** svečio pasitikti. (J. Str.) 9. Blogas ūkininkas, kurio dirvas tik vyturiukas **tr*šia**. (tts.) 10. Tai buvo latgalių šauliai, įsitaisę po pat skliautais, prie šaudymo angų, ant tvirtai **sur*sto** medinio tiltelio. (R. M.)

- 7** Dabartinės lietuvių kalbos žodyne raskite 6 veiksmažodžius, kurių šaknyje rašomos nosinės balsės, paaiškinkite nosinių balsių rašybą. Sugalvokite ir parašykite sakinių su pasirinktais veiksmažodžiais.

VEIKSMAŽODŽIO KAITYMAS LAIKAIS. ESAMASIS LAIKAS. ASMENAVIMAS, ŠAKNIES BALSŲ IR GALŪNIŲ RAŠYMAS

Gramatika į laiką žiūri, keldama klausimą *kada veiksmas vyko?* Į šį klausimą galima atsakyti ketveriopai:

- 1) dabar – taip apibūdinamas **esamasis laikas**;
 - 2) praeityje – taip apibūdinamas **būtasis kartinis laikas**;
 - 3) praeityje vis pasikartodamas – taip apibūdinamas **būtasis dažninis laikas**;
 - 4) dar tik vyks ateityje – taip apibūdinamas **būsimasis laikas**.
- Laikus turi tik tiesioginės nuosakos veiksmažodžiai.

ĮSIDĖMĖKITE:

Esamojo laiko veiksmažodžių vienaskaitos ir daugiskaitos III asmens galūnėje niekada nerašome **-e**. Po kietojo priebalsio rašome **-a** (*kala, mala*), o po minkštojo **-ia** (*žaidžia, skalbia*).

Esamojo laiko veiksmažodžių daugiskaitos I ir II asmens galūnėse išlieka vienaskaitos III asmens galūnės: *pasakojame, žaidžiame, pasakojate, žaidžiate*.

- 1** Išasmenuokite šiuos veiksmažodžius esamuju laiku. Sutartiniu ženklu pažymėkite galūnes.

aš <i>kviečiu, tyliau, lankau</i>	mes ? , ? , ?
tu ? , ? , ?	jūs ? , ? , ?
jis, ji ? , ? , ?	jie, jos ? , ? , ?

- 2** Nurašydami veiksmažodžių bendratį pakeiskite esamuju laiku.

1. Mėnuo (šviesti), bet (nešildyti). 2. Bailus ir kiškio (išsigąsti). 3. (Mokėti) žodį – žinai kelią. 4. Kas (klausti), tas neklysta. 5. Neloja, (nekąsti), bet į namus (neleisti). 6. Du kartus (gimti), vieną kartą miršta. 7. Kaltas visada (drebėti).

- 3** Nurašykite tekstą, įrašydami reikiamas veiksmažodžių galūnes. PaBRAUKITE sangražinius veiksmažodžius.

Lėlys

Į medį lėlys tup*si ne taip kaip kiti paukščiai. Pasirenka storesnę šaką ir glaudž*si prie jos ne skersai, o išilgai šakos. Kad tupinčio nepastebėtų, patrauk* po savim ir taip mažas, striukas kojas, gūž*si prie šakos, prilenk* kaklą kiek tik gali, kad pakaušis susiliėtų su nugara, prisimerk*, kad vietoj dideliausių akių beliktų tik ploni plyšeliai. Visu kūnu rem*si į šaką, bet ne kiekvienas tai pastebi. Mat* – pūpso ant šakos kažkoks gumbelis, o kad tai lėlys, niekam į galvą neateina.

Ir žemėje lėlys elg*si ne taip, kaip kiti. Slapukauj* kaip beįmano. Tik kai kitos išeities nebėra, kai perženg* saugumo ribas, atgyj* paukštis ir kyla į orą, palikęs apstulbusį stebėtoją.

J. Sokas

- 4** Parinkite ir įrašykite tinkamus esamojo laiko veiksmažodžius.

Dešinėje ▲ ežeras, aplinkui ▲ platūs kaimo laukai, per juos upeliukas ▲. Tolumoje ▲ miškas. Padange saulelė ▲ aukšty, debesėliai ▲. Lengvai ▲ vėjelis, ▲ pievos žolynai. Viršuje ▲ vieversėlis, miške gegutė ▲, volungė ▲.

- 5** Veiksmažodžių būtajį kartinį laiką pakeiskite esamuju.

laukėme potvynio	–	?	kentėme skausmą	–	?
rengėsi pokyliui	–	?	pasiryžo laimėti	–	?
kėlėsi per upę	–	?	atnešė laikraštį	–	?

6 Įrašykite praleistas raides ir žodžiu paaiškinkite veiksmažodžių rašybą.

1. Kiekviena pušis savo šilui oš*. (tts.) 2. Blogas paukštis, kuris savo lizdą terš*. (tts.) 3. Ranka ranką mazgoj*. (tts.) 4. Virbas nulū*ta, o virbų šluota nelū*ta. (tts.) 5. Ant vieno kurpalio si*ti. (tts.) 6. Žodis žvirbliu išlek*, jaučiu sugr*žta. (tts.) 7. Kas kam r*pi, tas tam ant liežuvio t*pi. (tts.) 8. Lašas po lašo ir akmenį prat*šo. (tts.) 9. Kurs akmuo ant vietos – aps*manoja, o kurį mėto – plikas. (tts.)

7 Įrašykite praleistas raides. Parašykite paryškintų veiksmažodžių pagrindines formas.

1. Mateika **gr*žo** prie medžio, nubraukė delnu per kamieną, paglostė baltą rėžį su nuplyšus* žievės juosta. (A. Vč.) 2. Visas kiemas išsižioj*s vėpso. Ir žmogus, ir gyvulys išsir*žę gerą valandą stovėjo nejudėdami. (A. Vč.) 3. Žemė su visais pašaliais įmursi **verk***, kad mūsų ratai jos išplautą nugarą **dr*sko**. (K. D.) 4. Saulėgr*ža savo galvą saulės pusėn **gr*žia**. 5. Jis **gr*sina** parduosiąs ūkį. (I. S.) 6. **Nespr*sk** apie derlių iš želmens. (tts.) 7. Veltui jam **gr*sė** kriviai dievų bausme. (V. K.) 8. Vasarą **nesuš*la**, žiemą **nesuš*la**. (tts.)

VEIKSMAŽODŽIŲ ASMENUOTĖS

Veiksmažodžių asmenuotės yra 3 ir jos nustatomos pagal veiksmažodžių esamojo laiko 3-iojo asmens galūnę.

I asmenuotė – galūnė **-a**: *bėga, veikia, kelia, aunasi*;

II asmenuotė – galūnė **-i**: *myli, žiūri, tiki, gailisi*;

III asmenuotė – galūnė **-o**: *rašo, moko, bijo, valosi*.

- 1** Perskaitykite patarles. Išrašykite veiksmažodžius ir nustatykite jų asmenuotę.
1. Apsukrus vandeny neskęsta, ugnyje nedega. 2. Ir šalčiausia žiema bijo pavasario. 3. Menka žolė ilgai žydi. 4. Ne tas sotus, kuris laižosi. 5. Tol vaikai, kol skverne laikai, paleidai iš skverno – nesuvaikai. 6. Daug žinok, bet maža bylok. 7. Auksą pelenuose pažinsi. 8. Žemė kietėja nuo šalčio, duona žiedėja nuo senumo. 9. Tinginys ir nosį krapštydamas pirštą nusilaužia. 10. Meilės nei vanduo neužgesins, nei tvanas nepaskandins.
- 2** Nurašykite sakinius. Nustatykite paryškintų veiksmažodžių asmenuotę.
1. Yra naktis, kada **įsiklausai** (*III asmen. – įsiklauso*), ką kalba įprasti garsai. (A. J.) 2. Kuo daugiau linksmėjo moteriškosios, tuo smarkiau **niaukėsi** ištįsėlis barzdyla... (R. Š.) 3. Geologams sukilus **kraustytis**, iš grėžinio pasipylė vanduo. 4. Vieni kruopščiai, kiti gąščiodamiesi, tačiau visi **prausiasi** lediniu vandeniu. (J. Mk.) 5. Petras jau seniai **tarės** su apylinkės ir savo sodžiaus draugais, kas daryti. (J. B.) 6. Eidamas su velniu obuoliauti, **paliksi** ir be terbos, ir be obuolių. (M. V.) 7. Greičiau adatą šieno vežime **surasi**, negu čia žmogų. (tts.) 8. Verute, **klausykis** ir **įsidėk** į atmintį, kaip reikia elgtis su vyru. (Š. R.)
- 3** Nurašykite tekstą, greta veiksmažodžio parašykite jo asmenuotę. Pabraukite esamojo laiko veiksmažodžius.

Pavasario balsai

Nėra galo nei dainoms, nei giesmėms pavasarį. Kas tik turi balsą – tas netyli. Net ir bebalsiai garsinasi kaip išmanydami. Vyturėlis priešaušryje pabudo, palypėjo į dangų kiek tik išgalėjo, sveikina saulę, džiaugiasi pavasariu. O ką strazdai išdarinėja! Prabyla jie vakarais. Jų sutartinės užliūliuoja girią nakties poilsui. Sutemos užmerkia ir jiems patiems akis. Tik nenutyla amžinai skubantis upelis: čiurlena, vogroja.

J. Sokas

- 4 Nurašydami skliaustuose parašytas veiksmažodžių bendratis pakeiskite esamojo laiko veiksmažodžiais.

Prie šviesoforo Kostukas (sustoti), (apsižvalgyti) ir (pamatyti) seną žmogelį su didžiule rankine kitoje gatvės pusėje. Kurį laiką Kostas (eiti) iš paskos, stebėdamas seną žmogų, paskui (prisigretinti) ir (pasiūlyti) padėti.

– Ne, – (atkirsti) senelis.

– Aš stiprus, – (užsigauti) berniukas, – nebijokite, – aš stiprus.

– Pasitrauk! – staiga (užrikti) senelis. – (Žinoti) tokius vagišius! Pasitrauk, nes pakviesiu policiją!

Senelis (nueiti), o Kostas su ašarom akyse ilgai dar (žiūrėti), kaip, krypuodamas į šalis, tas pikčiurna velka savo nešulį. Sugrįžęs namo, Kostukas (nebeturėti) apetito ir (palikti) neišsrėbęs pusę lėkštės mėgstamos pupų sriubos. O dar mažoji sesutė (išversti) jo knygas ir (išsvaidyti) po kambarį. Kostas (nusivesti) ją į vonią ir (įspriegti) į kaktą penkis skaudžius sprigtus.

– Kodėl tu toks blogas? – (paklausti) jo mama. – Kodėl namie tu negali būti geras?

– Namie, namie, – (atkirsti) jai Kostukas, – namie neįdomu.

R. Černiauskas

BŪTASIS KARTINIS LAIKAS. ASMENAVIMAS, ŠAKNIES BALSIŲ IR GALŪNIŲ RAŠYMAS

Vartojant būtojo kartinio laiko formas, svarbu įsidėmėti jų rašybos taisykles.

1. Kai būtojo kartinio laiko trečiojo asmens galūnė yra **-o**, vienaskaitos antrajame asmenyje rašome **-ai**. Kai trečiojo asmens galūnė **-ė**, vienaskaitos antrajame asmenyje rašome **-ei**, pvz.: *tiko* – *tikai*, *jojo* – *jojai*, *rodė* – *rodei*, *gaudė* – *gaudei*.

2. Būtojo kartinio laiko veiksmažodžių pirmojo asmens galūnė visada **-au** (**-iau**): *rašiau*, *miegojau*, *skaičiau*.

3. Dviskiemenių veiksmažodžių bendraties ilgosios balsės, esančios prieš **-ti**, būsimąjo laiko trečiajame asmenyje sutrumpėja. Pvz.: *būti* – *bus*, *žūti* – *žus*. Išimtys: *siūti* – *siūs*, *vyti* – *vys*.

4. Dviskiemenių veiksmažodžių bendraties ilgosios balsės, prieš **-ti** turinčios priebalsių, būsimąjo laiko trečiajame asmenyje išlieka ilgos. Pvz.: *pūsti* – *pūs*, *vysti* – *vys*, *lūžti* – *lūš*, *pykti* – *pyks*.

1 Išasmenuokite veiksmažodžius *šalti*, *nuogąstauti*, *grasyti*, *spręsti* būtuojų kartiniu laiku ir sutartiniu ženklu pažymėkite galūnes.

2 Išrašykite būtojo kartinio laiko vienaskaitos antrojo asmens veiksmažodžius, sugrupuodami pagal rašybos ypatybes.

Vaikystės atspindys

Nešinas puodo šuke tu užuodei keistą ugnies kvapą, išsigandai, bet jau ne taip, kaip tada, kai pirmąsyk regėjai didžiulį liepsnos plazdėjimą virš stogo. Buvai mažas, dar nežinojai, kad ugnis ir geležis, sudėtos krūvon, reiškia mirtį ir liūdėsį. Iš tikrųjų tu tą šukę pastebėjai kartu su geležimis. Tu ją pakėlei nuo žemės, o rankos pasidarė juodos iki alkūnių. Žinojai, kad negerai darai. Pasidarei būstą, kurio negali pasiekti ugnis ir geležis. Įsikūrei aukštai ažuole, išpynei iš storų šakų, iškamšei samanomis, sausa žole. Laipiojai į gretimus medžius žiūrėti, kaip tokius lizdus susisuka paukščiai.

Pagal R. Granauską

-ei	-ai
užuodei (užuodė)	išsigandai (išsigando)

3 Suskliaustuosius veiksmažodžius parašykite būtuojų kartiniu laiku, įrašykite praleistas raides.

Išgelbėtas velnias

Kartą (užėti) didelė perkūnija. Perk*nas (daužyti) kas tik (pakliūti). Lietus (pilti) kaip iš kibiro. Žaibai (kryžiuotis) danguj*. Į vieną trobel* (pasibelsti) pakeleivis. Geri žmonės (priimti) jį ir (sušildyti). (Pasirodyti), kad tai (būti) Veln*s. Žmonės (nusigąsti). Velnias (norėti) pasislėpti nuo Perkūno. Žmonės jį (paslėpti) butel*je. Po audros velnią (paleisti) iš butelio ir jis (apdovanoti) žmon*s.

- 4 Veiksmažodžių būtojo kartinio laiko daugiskaitos antrąjį asmenį pakeiskite vienaskaitos antruoju asmeniu.

šalote	–	šalai	skynėte	–	?	tylėjote	–	?
nešėte	–	?	kūrėte	–	?	kepėte	–	?
kliuvote	–	?	tūpėte	–	?	buvote	–	?
gijote	–	?	tupėjote	–	?	prašėte	–	?

- 5 Suskliaustuosius veiksmažodžius parašykite būtuju kartinio laiku.

1. Brolis (atneša) vandens ir (įpila) į ąsotį. 2. Kurmio tvirtovė (negriūva) ir (neyra) visą vasarą. 3. Taip katė ir (praryja) pelę. 4. Kraujas lėtai (srūva) iš piršto. 5. Paukštis (nutupia) rožių alėjoje. 6. Per dieną jis (nustumia) nuo kelio daug akmenų. 7. Paukščio sparnai (užkliūva) už medžio šakų. 8. Netrukus (atsiiria) su gelda ragana.

- 6 Nusibraižykite sąsiuvinyje lentelę ir ją užpildykite.

Bendratis	Esamasis laikas	Būtasis kartinis laikas
ryti		
	kyla	
kurti		
		skynė
	griūva	
		pūtė
sudužti		
		pabiro

- 7 Įrašykite, kur tinka, veiksmažodžio *mokėti* ar *žinoti* būtajį kartinį laiką.
1. Agnė gerai ▲ anglų kalbą.
 2. Vaidas ▲ kelią per mišką.
 3. Uršulė iš visų geriausiai ▲ matematiką.
 4. Ar tu ▲ to uždavinio atsakymą?
 5. Ar jūs ▲ tuos klausimus ir ▲ į juos atsakyti?

BŪTASIS DAŽNINIS LAIKAS. DARYBA, ASMENAVIMAS IR RAŠYMAS

Veiksmažodžių **būtas**is **daž**nis **laikas** – išvestinė forma. Jis yra daromas iš bendraties kamieno, priesagos **-dav-** ir asmenų galūnių.

Bendraties šaknies duslieji priebalsiai *k*, *p*, *s*, *š* prieš priesagą *-dav-* tariant suskardėja. Rašybą tikriname keitimais: *vesdavo* – *vesti*; *rišdavo* – *rišti*; *verpdavo* – *verpti*.

- 1 Išasmenuokite būtojo dažniniu laiku veiksmažodžius *pešti*, *drausti*, *tęsti*.
- 2 Įrašykite praleistas raides. Pabraukite būtojo dažninio laiko veiksmažodžius ir sutartinių ženklų pažymėkite jų priesagas.

Ankstyvą pavasarį

Čia mudu su t*čiu ateidavom pasivaikščioti kiekvieną pavasar*, kai tir*davo sniegas ir pakalnėn gurgėdami ver*davosi linksmi upeliukai. Kai mokyklos atšlaitėj ruduodavo ž*mės lopai, o ties medžių kamienais, saulės atokaito*, kaldavo-si pirmieji žolės daigai. Moterys plaudavo langus, kiemuos*

v*dindavosi iškarstyti žieminiai apklotai; toli, pakriaušės pusėj, m*kendavo o*ka. Kažkur švilpudavo, u*silipęs ant stogo, paišinas kaminkrėtys, vydamas ratan plienin* virv*.

Pagal B. Pūkelevičiūtę

- 3** Vietoj suskliaustųjų bendračių rašykite būtojo dažninio laiko veiksmažodžius, įrašykite praleistas raides.

Kartais aš (norėti) paerzinti Rainį, pažaisti su juo. (Užtekti) pajudinti kojos nykšt*, ir jis, supratęs mane, vikr* (stverti) piršt*, (apsivynioti) aplink pėdą ir nagais, dantimis (įkibti) į priešą. Rainis mokėjo žai*ti: jis niekada skaudžiai (neįbrėžti) ir (neįkąsti). O jeigu koks nag*lis labiau (užsikabinti), jis tuoį atsiprašydamas (lyžtelėti) įdr*kstą vietą ir (laukti), kol aš pajudinsiu nykšt*.

K. Saja

- 4** Veiksmažodžių būtajį kartinį laiką pakeiskite būtuoju dažniniu.

Tas mano Dodžeris – tikras šaunuolis! Kai prileidau pusę vonios šilto vandens, jis pūkst išoko ir nardė lyg ančiukas. Užpyliau jam ant gaurų gerą porciją šampūno, o Dodžeris, regis, to ir telaukė. Galvą nuleido, uodegą pabruko – tikriausiai vonia jam jokia naujiena. O kai įjungiau plaukų džiovintuvą, net sucypė iš džiaugsmo.

Pagal V. Račicką

- 5** Šalia būtojo kartinio laiko veiksmažodžių parašykite būtojo dažninio laiko formą.

kūrė	–	<i>kurdavo</i>	buvo	–	?
skyrė	–	?	žuvo	–	?
stūmė	–	?	gijo	–	?
kūlė	–	?	rijo	–	?
gynė	–	?	lijo	–	?

- 6** Šalia bendraties parašykite būtojo dažninio laiko formą. Paaiškinkite supanašėjusių priebalsių rašybą.

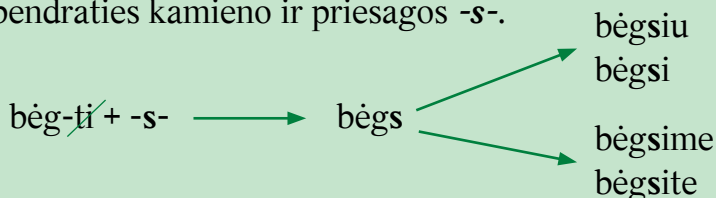
piešti – <i>piešdavo (piešia)</i>	pūsti – ?
pešti – ?	kasti – ?
tęsti – ?	kąsti – ?
vesti – ?	siusti – ?
mušti – ?	siųsti – ?

7 Pasirinkite temą ir vartodami būtojo kartinio ir būtojo dažninio laiko veiksmažodžius parašykite rašinį.

1. Kai aš mažas buvau.
2. Kai knygas draudė.
3. Iš dinozaurų gyvenimo.

BŪSIMASIS LAIKAS. DARYBA, ASMENAVIMAS, ŠAKNIES BALSIŲ IR PAKITUSIŲ PRIEBALSIŲ RAŠYMAS

Būsimasis laikas yra išvestinė forma. Jis daromas iš bendraties kamieno ir priesagos **-s-**.

1. Kai bendratis prieš **-ti** turi priebalsius **š, ž**, būsimąjo laiko trečiasis asmuo baigiasi **-š** (*nešti – neš, laužti – lauš*). Šis priebalsis būsimajame laike išlieka ir kituose asmenyse (*peš, peši, pešime, pešite; veš, vešime, vešiu*). Paskutinė būsimąjo laiko priebalsė visada rašoma taip, kaip tariama (*ūš, griš, rėš*).

2. Kiti būsimąjo laiko veiksmažodžių šaknies priebalsiai rašomi pagal asimiliacijos taisyklės (*megs – mezga, bėgs – bėga, dūks – dūko*).

Būsimąjo laiko III asmens veiksmažodžių šaknies balsis gali sutrumpėti arba likti toks pat.

1. Jeigu dviskiemenių veiksmažodžių bendratyje prieš *-ti* yra *y* ir *ū*, tai būsimąjo laiko III asmenyje jie sutrumpėja (*gyti* – *gis*, *būti* – *bus*).

Išimtys: *siūti* – *siūs*, *vyti* – *vys*.

2. Jeigu dviskiemenių veiksmažodžių bendratyje prieš *-ti* yra kitų priebalsių, tai III asmens šaknies balsiai nepakinta (*dygti* – *dygs*, *shysti* – *shys*).

3. Daugiaskiemenių veiksmažodžių šaknies balsis nekinta (*skaityti* – *skaitys*, *rašyti* – *rašys*).

1 Išasmenuokite būsimuoju laiku veiksmažodžius *gyti*, *shysti*, *būti*, *griūti*. Sutartiniu ženklu pažymėkite galūnes.

2 Įrašykite praleistas raides, pabraukite būsimąjo laiko veiksmažodžius.

Rytą, p*gai nurimus, ramindavo save: vis tiek sugr*š pavasaris, nutir*s sniegas, pradž*s žemė, žolė kieme sud*gs, sužal*s. Tik varnėnas neprag*s, nes paskutinis inkilas sutr*šo ir su visais varnėniukais nubildėjo žemėn.

Esi viena savo troboje, o vis tiek žinai, kad niekas tav*s nepalies, a*gins medžiai. Jie gir*žda ir grum*si su vėtromis ir neišduos tav*s, gyv*nančios po jų virš*nėmis.

R. Granauskas

3 Nurašykite tekstą, esamojo laiko veiksmažodžius pakeisdami būsimąjo laiko veiksmažodžiais.

Iš kur tiek saulės? Ji akina ir svaigina. Aš einu per tankų jaunūlyną. Kelias išvažinėtas ir lygus. Saulės spinduliai plūsta ant jo ir lūždami kibirkščiuoja, žarsto šaltas ugnis. Abipus kelio, kiek tik aprėpia akys, žvalgosi iš po sniego jaunų pušaičių viršūnės.

Ūmai saulė slepiasi. Ji tartum ištirpsta pilkuose debesyse. Ant pamėlusių eglių viršūnių nusileidžia rūkas. Aš užverčiu galvą ir žiūriu į šakas.

Nuo šakų krinta stikliniai karoliai ir dūžta, atsimušę į kieto sniego plutą.

Debesys leidžiasi vis žemiau ir žemiau...

Pagal V. Dautartą

Pavyzdys. Ji akins ir svaigins.

- 4** Parašykite būsimąjo laiko vienaskaitos pirmąjį ir trečiąjį asmenis.

ryti	–	<i>rysiu, ris</i>	rūgti	–	?
gyti	–	?	dūkti	–	?
džiūti	–	?	vykti	–	?
kliūti	–	?	dygti	–	?
būti	–	?	nykti	–	?
žūti	–	?	trūkti	–	?

- 5** Nurašykite patarles. Suskliaustuosius veiksmažodžius rašykite:

a) būsimąjo laiko vienaskaitos antrojo asmens forma

1. Greit (susiūti) – greit iširs. 2. Į kito širdį (neįlįsti). 3. Nespau-
dęs norago, (nekąsti) pyrago. 4. Kumščiu akmenio (nesudau-
žyti). 5. Nagais (neatmegzti), kur dantų reikia. 6. Kietą riešutą
negreit (perkąsti). 7. (Netaisyti) stogo – supus, (neparemti)
namų – sugrius. 8. Pirmiau pats (nusibaigti), negu darbus (už-
baigti). 9. Lauko (nearti) – duonos (nevalgyti).

b) būsimąjo laiko trečiojo asmens forma

1. Akys (pamatyti), rankos (padaryti). 2. Kas darbymety (šok-
ti), tas pavasarį (vogti). 3. Kas (arti), (nepavargti). 4. Su me-
dum teptum, vis tiek degutu (dvokti). 5. Gyvulys – nebylys:
niekam (nepasiskųsti). 6. Kas (būti), kas (nebūti), o žemaitis
(nepražūti).

- 6** Perskaitykite tekstą. Parašykite atpasakojimą trečiuoju asmeniu.
Tam asmeniui, apie kurį rašysite, parinkite vardą.

Tėviškė

Atėjus šeštadieniui negalėsiu sulaukti vakaro. Pasibaigs pamo-
kos, ir keliolika kilometrų keliausiu pėsčia molėtais keliūkš-

čiais. Tekinom pasileisiu į pakalnes, kad tik greičiau pamatyčiau vyšnių sodą, kuris toks nuostabus būna gegužyje, baltais langais žiūrinčią trobą, šakas sunėrusius žilvičius už svirno. Kai liks paskutiniai kilometrai, atrodys, kad jaučiu gimtųjų laukų kvapą. Paspartės žingsniai. Žvilgsniu myluosiu kiekvieną kalnelį, kiekvieną pumpurus skleidžiantį medį, kiekvieną kelio vingį.

M. Telksnytė

- 7** Perskaitykite eilėraštį. Išrinkite iš eilėraščio ir išnagrinėkite pagal pavyzdį būsimąjo laiko veiksmažodžius.

Išeisiu

Išeisiu į laukus,	Bus ir mama tenai,
išvaikščiosiu takus	linelį raus jinai...
kartu su vėju mėlynu,	Ten tėtės grūdas sėjamas
saulelės glamonėjamas.	bus saulės glamonėjamas.

Pasveikinsiu rugius,	Ten lauknešėlį jiems
bites, vagas gilias,	nunešiu aš abiem. –
prakalbinsiu rugius,	Susėsime ant akmenų,
paukščius ir gėles.	smilgelės mums šlamens.

P. Raščius

Veiksmažodis	Klausimas	Skaičius	Asmuo
išeisiu	ką veiksiu?	vns.	I

VEIKSMAŽODŽIO LAIKAI, ASMENAVIMAS IR PAGRINDINĖS FORMOS – KARTOJIMAS

1 Parašykite šių veiksmažodžių trečiąjį asmenį.

Esamasis laikas	Būtas kartinis laikas	Būtas dažninis laikas	Būsimasis laikas
mažta			
siunčia			
grįžta			
lyja			
veja			
džiūsta			
šąla			

2 Parašykite veiksmažodžių visų laikų formas.

bėgti – *bėga, bėgo, bėgdavo, bėgs*

rašyti – ?

mesti – ?

norėti – ?

žaisti – ?

miegoti – ?

3 Pateikite nurodytas veiksmažodžio formas.

Kai tik *sulaukėme* (sulaukti – būt. k. l., dgs. I a.) šilto vasaros vakaro, saulei leidžiantis (išeiti – būt. k. l., dgs. I a.) pasivaikščioti. Aš ir mano bičiulis Kikis. Aš siauru paupio taku (eiti – būt. k. l., vns. I a.) neskubėdamas dviem kojomis. Kikis (sekti – būt. k. l., vns. III a.) man iš paskos, tapendamas keturiomis kojomis. Todėl keturiomis, kad Kikis – šuo...

(Gurgėti – būt. k. l., vns. III a.) sraunus vanduo upėje. (Linguoti – būt. k. l., dgs. III a.) lengvo vėjelio pučiami žali karklai. (Kvaksėti – būt. k. l., dgs. III a.), (kurkti – būt. k. l., dgs. III a.) išverstakės varlės.

V. Misevičius

4 Veiksmažodžio bendratis pakeiskite nurodytu laiku.

Esamuoju laiku:

1. Kai aš (sirgti), tuoj liepžiedžių arbatos (gerti).
2. Reikalingų žinių mes (rasti) knygoje.
3. Aš (gultis) dešimtą valandą.

Būtuoju kartiniu laiku:

1. Aš (nustebti), kai (pamatyti) jį sugrįžtant.
2. Tu jau (žinoti), kad ten teks gyventi ir dirbti, bet naktį (sugalvoti) praleisti dar šiaupus upės.

Būtuoju dažniniu laiku:

1. Tik aš vienas (rasti) laiko su juo pažaisti.
2. Kai (leistis) saulė, į kaimą (įžengti) vakaras.

Būsimuoju laiku:

1. Kai aš (baigti) mokyklą, (mokytis) universitete.
2. Žiemą dažnai (snigti), (pūsti) vėjas ir (būti) šalta.

5 Įrašykite praleistas raides. Paryškintus veiksmažodžius išnagrinėkite lentelėje.

Vėžių knibždėte **kni*ždėjo** po kiekvienu upelio akmeniu – **paka*davo** tik ranką **įkišti** – pats vėžys tuoj ir **įsikimba**. Lek* tada vaikas lauku, iš tolo šaukdamas:

– Tėtuk, gal tu kurk ugnį, mes vėžių **virsimės**!

Kiek vėliau mes **tup*mės** visi į krūvą, ir prasid*da didžioji puota. Atsiranda čia ir kitokių skanėstų, bet visiems lab*siai knieti raudonos vėžių žny*lės...

Ir kai tik **paraudo** žnyplės ir uodegos – tuoj kuris ir **išp*lė** su visu katilėliu ant vejės. Tada kiekvienas traukia į save kuo did*snį vėžį...

Taip besėdint ir laužas **užg*sta**, tik niekas to **nepastebi**.

K. Boruta

Veiksmažodis	Laikas	Skaičius	Asmuo	Asmenuotė

- 6 Įrašykite praleistas raides. Parašykite paryškintų veiksmažodžių pagrindines formas.

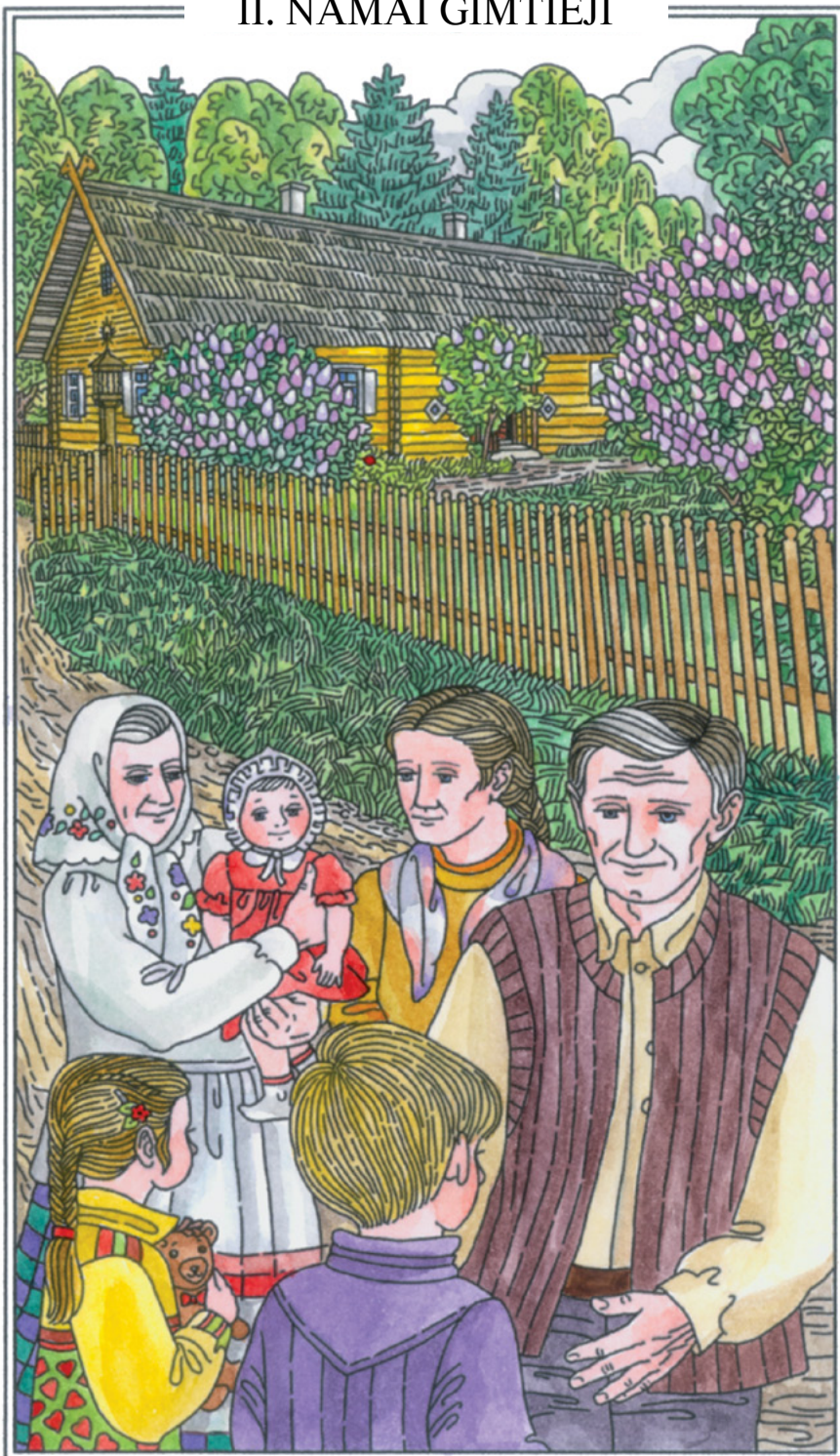
Nors žiemos dienos trumpos, tačiau man jos neretai prail*davo. Tėvas pro tamsą išvy*davo į miestą, ir aš ištisas dienas pralei*davau gryčioj*. Ypač mē*davau tupėti ant suolo ir kva-pu šildyti ledais apiburbėjusį lango stikl*. Pro mažą akutę aš žvel*davau į kel*, bene grį*ta tėvas su zuikio pyragu – kam-peliu sušalusios duonos, kuri ka*kodėl man atrod*davo tokia skani. Šitaip smaksodamas prie lango, aš ne sykį sušu*davau: – Mama, ubagas.

V. Bubnys

- 7 Įrašykite praleistas raides. Žodžiu paaiškinkite jų rašybą.

sugr*žink knygą, pasir*žau k*sti, nepaž*stu sk*stančiojo, at-sikėlęs r*žosi, dr*stu pasakyti, išgr*stoje gatvėje, š*la kojos, norėjome šv*sti gimtadienį, mama gr*so pirštu, katė labai dr*skėsi, žvaigždės jau užg*so, rąstai baigia sutr*šti, šuo t*so po obelimi, pirštai nuo šalčio b*la, pavasarį būtina tr*šti dirvą

II. NAMAI GIMTIEJI

Jonas Strielkūnas

Tėviškė

Tarp medžių kabo prieblanda vakarė.
Balta migla užlieja arimus.
Ir piemenų apvainikuotos karvės
Karališkai sugrįžta į namus.

O kiemas kvepia dilgėlėm ir pienu,
Vaikystės duona, pasakų linais.
Ir virš kopūstų daržo jaunas mėnuo
Jau rūpinas gležnų daigų sapnais.

Pavalgyta ir katei lakt įpilta.
Gyvenimas gal ir ne toks sunkus,
Kol basos kojos jaučia žemę šiltą,
Kol neša klėtin miegančius vaikus.

Užmikite ramiai žaliuosiusos kloniuos,
Kai virš stogų balta, tyli šviesa.
Ir mano aukšto miesto žalios bonios¹
Stovės kaip eglės jūsų sapnuose.

¹ Bonia, bonė – čia: bokštas.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Koks paros metas vaizduojamas eilėraštyje? Koks tai metų laikas?
- 2 Kokius vaizdus regite skaitydami eilėraštį?
- 3 Kur link krypsta skaitomų eilių veiksmas?
- 4 Kokie lyrinio herojaus jausmai atskleidžiami eilėraštyje?
- 5 Raskite eilėraštyje perkeltinės reikšmės žodžių ir posakių. Kokia jų reikšmė?

Lyrinis herojus (arba lyrinis subjektas, eilėraščio žmogus) – kalbantysis, kurio emociniai išgyvenimai atskleidžiami eilėraštyje.

Metafora

Grožinėje literatūroje žodžių vartojimas netiesiogine, perkeltine prasme vadinamas **metafora**.

Eilėraštyje „Tėviškė“ poetas sako:

„Tarp medžių **kabo** prieblanda vakarė.
Balta migla **užlieja** arimus.“

Paryškintų žodžių negalima suprasti tiesiogine prasme. Prieblanda negali kaboti, mes tik jaučiame, kaip ima temti; migla neužlieja laukų, ji juos gaubia, padengia... Čia šie žodžiai vartojami perkeltine prasme, todėl jais išsakoma mintis darosi mums aiškesnė, ryškesnė, juose įdėta daugiau poeto meilės ir šilumos.

Antanas Vaičiulaitis

Kur bakūžė samanota

Sutrumpinta

I

Vakare prieš Žolinę Karužų šeima jau buvo nusikėlus į naują pirkia.

Senelė, tėvas ir trys vaikai buvo suėję į naują namą, kur sienojai, dailiai nuobliuoti ir šviežiai susamanoti, kvepėjo sakais ir pušimi. Net ir piemenėlis Jurgutis anksčiau parsiginė kaimenę ir su tarnaitė Danute lesino viščiukus ant takelio prie durų.

Naujoje, sakais ir pušimi kvepiančioje pirkioje buvo tylu. Močiutė sėdėjo prie krosnies, kuždėdama rožančių. Tarpais ji sukinuodavo galvą, lyg sau pritardama, ir šnekėdavo viena:

– Jūs, mano vaikeliai, raibieji sakalėliai...

Į jos žodžius niekas neatsiliepdavo.

Tėvas jau kelintą sykį varstė duris, žiūrėdamas, ar jos vis dar girgžda. Jos girgždėjo, lyg užuitas šunytis sucypdamos, kai tik jas pradarydavo. Paskui jis sustojo prie stalo. Motina ir vaikai atsigręžė į jį, lyg tikėdamiesi, kad jis pasakytų: „Štai kokią trobą pasistatėm!“ Gal tėtis ir norėjo ką tarti, bet palūkuriavęs jis vėl stumdė krėslus, kad kiekvienas daiktas būtų savo vietoje.

Vyriausiam Karužų sūnui Kaziukui kaip tik rodėsi, kad nei kėdės, nei stalai, nei paveikslai čia neturi savo vietos. Senojoje pirkioje, kurios sunkus šešėlis niūksojo tuoj pat už langų ir temdė visą vakarinį šoną, kiekvienas baldas nuo neatmenamų laikų lyg augte priaugęs stovėjo pasienyje ar kertėje, ir būtų sakęs, kad amžinai ten pasiliks. Šiame kambaryje jie buvo tartum pamesti ir tokie pat nesavi kaip tie žmonės.

Berniukas žvelgė į daiktus, į mamą, kuri senoviškon skrynion krovė drobes, ir į mažąją savo seselę Marytę, kai ji, smulkučiukėmis savo rankelėmis prisilypstėdama, gelbėjo motinai audeklus dė-

lioti. Trapi, šviesiaplaukė, neseniai iš ligos pakilusi, seserėlė rodėsi labiausiai supainiota šios namų permainos ir baikščiomis akytėmis sekiojo mamą, lyg būtų norėjęs ko klaustis ir vis nedrįsdama.

Jaunesnysis sūnus Stepukas vaikščiojo po pirkį tvirtais žingsniais, kaukšėdamas klumpėmis po naują aslą. Rankas už nugaros susinėręs, jisai čia ratelį stuktėlės iš vietos, čia krėslą pastūmės arba šliures paspirs po krosnimi. Tarpais jis susiraukdavo ir sustodavo prisidėjęs pirštą prie smilkinio. Matyti, jam knietėjo, kad tėtis, brolis ar mažoji sesuo pastebėtų jo rūpestį.

Galop jis tarė:

– Va tai suku galvą ir vis niekaip negaliu.

Motina paklausė:

– Ko gi tau reikia, Stepuk?

– Tai va, man vis neaišku: o kur aš gulėsiu? Ten miegos Kaziukas, ten tėtis, ten močiutė, bet kurgi aš?

– Nesikrimsk, vaikeli. Jau mes seniai priemenėj tau lovaitę paklojom.

– Aha! – atsidūsėjo vaikas ir vėl kaukšėjo po aslą.

– Naje, tą kaktusą būtų geriau pastačius ant ano lango, – vėl atsiliepė jisai.

Rimtais, aiškiais žingsniais berniukas pernešė kaktusą.

Kazeliui buvo graudu. Jo siela nebuvo tokia ūkininkiška kaip jauniaus broliuko. Jis pats nenumanė, ko jam skaudu ir gaila. Jis matė, kad ir tėtis, ir mama, ir senelė buvo liūdni. „Ko jiems taip nyku ir neramu?“ – mąstė sau vaikas. Ūmai lyg nušvito jo mintyse: jis ir pirmiau žinojo, kad jiems buvo nesmagu palikti senąją pirkį, bet tik nūn jam buvo aišku, kad visas šis liūdesys yra paskutinio atsisveikinimo aimana. Taip kiekvienas daiktas, žmogus ir žvėris vieną dieną pastaru žvilgsniu pasižiūrės į nusėdančią saulę ir jau niekam nebus reikalingas, kaip toji lūšnelė, pilna atsiminimų, pasakų, dainų, gimdymo vaitojimų, šokių, verksmų, barnių, krikštynų klegesio ir tartum alsuote alsuojanti visu tuo praėjusiu gyvenimu. Dabar ji, sunki, aukštu stogu, metė savo niūrų šešėlį naujam namui, apleista, likusi be padėkos ir be meilaus žodžio.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kaip jautėsi Karužų šeima naujoje pirkioje?
- 2 Kodėl naujame name visiems liūdna ir graudu?
- 3 Kuris šeimos narys ypač aiškiai jaučia bendrą nuotaiką ir įdėmiai stebi kitų veiksmus ir elgesį? Ką jis pastebi? Kaip jį patį apibūdina rašytojas?

II

Vaikas išbėgo į sodą ir apkerėtas sustojo: ten tai niūksojo senutė jo pirkia.

Jam pasirodė, kad niekados jis nebuvo jos matęs tokios kaip ši giedrą ir šviesų vakarą.

Stogo samana, saulėleidžio spindulių užlieta, buvo tokia žalia, taip grynai žalia, kad net žadą gniaužė bežiūrint. Nuo vakarinių atspindžių maži, kreivi langai žėrėjo raudoni, lyg ugnim ir krauju pasruvę.

Žiūrėjo Kazelis į tą žalią stogą, į samanų kuokštus, tirštus ir švarius, žiūrėjo į tuos žiogrelius¹ ant kraigo ir į senovinius iš medžio drožtus paukščius stogo galuose. Niekados jam toji pirkia nebuvo tokia graži ir tokia žalia kaip tą dieną, ir niekados jam širdies taip nesuskaudo kaip dabar, kada netikėtai ant samanų pamatė užmestą šluotražį.

Atsiminė, kaip prieš penketą metų jisai lakstė aną šluotražį apsižergęs, jodinėjo ir žvygavo. Iš pirkios tada išbėgo jo vyresnioji sesuo Katriutė ir puolėsi šluotos atimti. Nutvėrę už galų, abu jie tampėsi rėkdami ir paraudę iš pykčio, kol jis ištraukė ražą. Katriutė vėl šokosi prie jo, ir, matydamas, kad neišlaikysias, jis sviedė oran šluotą, kuri nukrito ant stogo. Susikibę jie draskėsi ir susikruvino. Perskyrė juos mama ir, ant suolo parsiguldžiusi, mušė Katriutę. Rietynėse visados ją laikė kalta, nes ji buvo smarki ir, kai supykdamo, niekam nenusileisdavo. Tą pat vasarą jinai mirė džiova...

¹ Žiogrelis, žirgelis – trobos kraigo galo pagražinimas (sukryžiuotos žirgų galvos).

Jau daug sykių šie sodai pražydėjo ir vaisius užmezgė. Ant medinio Katriutės kryželio kapinės jau kerpė užaugo, o šluotražis buvo kaip buvęs ant stogo, – ir kodėl Kaziukas kaip tik nūnai praregėjo, kad niekas jo nenuėmė nuo tos žalios, akį veriančios samanų?..

Nuleidęs galvą, jis prisiartinio prie pirkios, čiupinėjo storas jos sąsparas² ir kadaise tvirtus sienojus, dabar jau patrešusius, trandžių sugražiotus. Šisai namas buvo sužeistas ir lig šiol kaip senas kareivis rodė savo kirčius ir randus. Tie žaizdų ženklai buvo iš Didžiojo karo laikų, kada vokiečių granatos krisdavo į Karužų pievas ir į sodą, o viena pataikė į kluoną, išplėsdama sienoje skylę. Kitas sviedinys sprogo už kelių žingsnių nuo pirkios, kurios visi langai išbyrėjo, ir ant karties³ kaboję rusų kareivių marškiniai bei autai į skutus sudrisko. Nuo tada šukių ženklai pasiliko sienojuose ir langų staktose.

² Sąspara – trobos rąstų sunėrimo vieta.

³ Kartis – ilgas plonas nugenėtas medžio kamienas, šatra.

Lyg atsisveikindamas berniukas glostė anuos skeveldrų kirčius rąstuose, sakytum grabinėdamas seną ir gerą veidą, kurio kiekvienas randas ir kiekviena raukšlė yra pilna rūpesčių, neišsakytų pasakų, vargų ir lelionių⁴.

Jis dar sykį norėjo žvelgti į tą žalia ir tiršta samana apžėlusį stogą, bet susigėdo, kai atsiminė šluotą. Nepakėlęs akių, jis atsi-stojo ant priemenės slenksčio ir klausėsi: o gal viduj išgirs juoką, dainos žodžius, ratelio dūzgimą ar staklių trinksėjimą?

Ten buvo ramu ir vieniša.

Kietai suplūкта moline priemenės asla, gruoblėta ir nelygia, jisai nuėjo į šeimyninę ir sustojo ant slenksčio.

Jis laukė ten ilgai, lyg įžengęs į svetimą namą ar įsibrovęs į jam užgintą vietą.

Tada Kaziukas išgirdo lyg dejavimą, lyg ir kieno aimaną.

Visus žmones jis buvo palikęs naujoje troboje. Ano graudaus, besiskundžiančio balso nusmelktas, dairėsi ir negalėjo suprasti, iš kur eina tas gailavimas. Pagaliau susivokė, kad kas nors dejuoja ant aukšto. Jis buvo girdėjęs apie vaiduoklius, apie dvasias, apie aitvarus ir kaukus. Jis juokdavosi iš tų mamos ar močiutės pasakų, bet nūn jam buvo nyku ir neramu.

Jis nusišypsojo: ogi tai karveliai burkuodami gailavo, aimana-vo ir šnekėjosi savo gūniose palėpėje!

Su jų liūdnu burkavimu susipynė kitas balsas, lėtas, toks pat graudus: tai Danutė, nešdama iš šulinio vandenį, niūniavo:

Sunku akmenėliui
Ant kelio gulėti,
Dar sunkiau našlaitėlei
Vargelį vargti...

Saulei nusėdus už sodų ir girių, vienas po kito migdydamiesi, tilo ir rimo karveliai savo gūniose ant aukšto.

Godžiomis akimis Kazelis dabar pasižiūrėjo į pirkį.

⁴ Lelionė – garsus šūkavimas, rėkavimas.

Štai čia buvo jo namas, jo senoji pastogė, kur jis gimė, kur kadaise pirmu kartu pro langą matė sodo medžius ir žalias pievas, pilnas pavasario žiedų. Čia jis mažas mažytis pirmą sykį suriko gyvenimui, pirmą sykį atsistojo ant nedrąsių kojelių ir išaugo į berniuką, kuris vakarėliuose su mergaitėmis jau žaisdavo ratelį.

Tuščia, nyki prieblandoje niūrojo senoji pirkia. Sienose tinkas buvo aptrupėjęs, paveikslai išnešioti, ir jų vietoje bolavo šviesesni keturkampiai. Tik šventas Rokas buvo dar likęs su savo ąsočiais ir su šuniu prie žaizdotos kojos. Nebuvo jau čia nei stalo, nei suolų, nei lovos, iš kurios šiaudai buvo pakreikti kertėje.

Jis atsisėdo ant tų šiaudų, jau sudūlėjusių. Atsirėmęs į sieną, jis nieko nemastė ir nieko negirdėjo, vien tik žvalgėsi, lyg trokšdamas savo galvon amžinai įsidėti ir tas nelygias grindis, ir storas durų vinis, ir sunkias sijas⁵. Viena sija buvo papuvus, ir mama bijodavo, kad ji nelūžtų, kai kildavo rudens audros, kai vėjai staugdami lėkdavo per laukus, plėsdavo pirkios stogą, o visas namas braškėte braškėdavo. Juodomis naktimis, susėdę prie spingsinčio žiburėlio, jie klausydavos vėjų šėlimo už sienų, ir kad sija lūžusi neužgriūtų, jie ant stalo užkeldavo piestą⁶ kaip ramstį. Tada ir mamai, ir vaikams būdavo drąsiau klausytis rudens vėtrų juodose naktyse.

Sutemose stūksojo didelė krosnis. Oi tai verkė raudėjo ant tos krosnies Kazelis savo mažytės seserėlės, kai ji mirė.

Daug žmonių, atsiminimų būta šioje senoje pirkioje. Čia gimė jo seneliai ir skambėjo daug dainų. Čia maželių akys su smalsumu žvelgė į pasaulį. Čia plėšikai tėčiui padus degino ir senelis knygnešys slėpdavo raštus kamine. Anose senose gadynėse⁷, kai prieš carą kėlė maištus, čia sukilėliai buvo užėję, o per karą ant šių grindų miegojo rusai, o paskui vokiečiai ir galop mūsų savanoriai. Daug linksmų vakarynų ir šokių čia nuskambėjo, daug pasakų buvo pasekta ir giesmių sugiedota, – ir nūn tik tuščios sienos beliko, pilnos praeities kuždėjimų.

⁵ Sija – sienų, atramų jungiamasis elementas.

⁶ Piesta – iš stuobrio išskobtas aukštas indas kruopoms, sėmenims, kanapėms grūsti.

⁷ Gadynė – laikas, laikotarpis.

Anapus tvartų tekėjo mėnulis, ir nublanę jo spinduliai, drauge su obelių šakomis, gulė asloje.

Iš olos sucipusios išlindo dvi peliukės. Jos šmižinėjo, lakstė ir riktelėjusios gaudėsi viena antrą, čia išbėgdamos į įstrižus keturkampius, kuriuos ant grindų nuklojo langai, čia smukdamos į tamsą.

Iš pradžių nedrąsiai, vieną, du sykius čirptelėjo svirplys po krosnimi ir nutilo. Jis gal klausėsi, ar kas nepakels triukšmo už jo dainą, kaip seniau darydavo. Niekas jo nūn netrukde ir negąsdino. Tada jau garsiau jis pasiskardeno, ir netrukus jo balso buvo pilna pakrošnė. Kambaryje aidėjo vienodas, nenutraukiamas jo čirpimas, – slapta ir būtina jo giesmė.

Peliukės sucipo ir spruko į urvą.

Ant slenksčio užlipo juodas šešėlis ir valandėlę lūkuriavo. Kaziukas išgirdo linksmą amtelėjimą, ir prie jo priėjo senis Vižla. Vizgindamas uodegą, jis apuostė berniuko rankas ir prikišo savo rasotą snukį jam prie žando.

– Na, šunie tu! – subarė vaikas Vižlą ir pastūmė jį nuo savęs. – Tu ir atsiduodi šunim...

Vižla nesitraukė. Pasiglaustęs aplink, jis susirangė čia pat ant šiaudų, pasižiūrėjo vaikui į akis, ar jo nepavarys, ir tada jau atsidūsėjęs pasidėjo galvą tarp pirmutinių kojų.

Svirplys vis čirpė.

Kaziukas nežinojo laiko. Galėjo būti dar anksti, o gal jau ir vėlu. Jis glostė Vižlos gaurus ir klausėsi tolimos bernų dainos giriuose. Jis savo mąstymuose klajojo po senas dienas šioje pirkioje. Buvo tai prisiminimai be tvarkos, be ryškių bruožų, kur maišėsi žmonės, žodžiai, veidai, šmėstelėjo nesugaunami šešėliai. Jam net užėjo mintin anie ėriukai, kuriuos atnešdavo šin kambarin ir kertėje užtvėrę girdydavo pienu, kada žiemos būdavo labai smarkios ir kada net žvirbliai sušaldavo palėpėje. Kampe užtverti, tie ėriukai mekendavo laibais, drebančiais balseliais, išsižergę ant ilgų kojų. Kiek tada pramogos, žiūrėjimo, rūpesčių ir pasakojimo būdavo vaikams!

Jis įsiklausė.

Priemenėj buvo girdėti šlepsint ir zurziant, – kadaisė taip zurzėdavo ubagai, kai poteriaudami jie ateidavo per laukus ir per kėmą.

Kas nors ten ėjo – sunkiu, velkamu žingsniu, dūsausdamas ir vienas sau kažką minėdamas.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kodėl Kaziukas tik dabar pamatė senosios pirkios grožį?
- 2 Ką prisimena berniukas, žvelgdamas į ją?
- 3 Kuo vertingi seni daiktai? Kodėl sunku su jais skirtis? Pasidalinkite savo patirtimi.
- 4 Raskite tekste ir perskaitykite, kokius istorinius įvykius mena senoji pirkia.

III

Buvo tai močiutė.

Perkopus per aukštą slenkstį, jinai sustojo.

Berniukas pašoko ant kojų. Šuo Vižla suurzgė ir vėl nurimo: jis pažino žmogų.

Močiutė iš lengvo atsiklaupė ir, remdamasi delnais, pabučiavo žemę. Ilgai ir ramiai, be žodžių ir be atsidūsėjimų, jinai bučiavo tą žemę, kurią jos žingsniai per tiekų metų mindė, kur per vestuves ji šoko ir kur vargo dienomis atsisėdusi liūdėjo.

Sunkiai, vėl ant abiejų rankų pasiremdama, ji pasikėlė ir priėjo prie sienos, netoli durų. Tinkas ten buvo nubiręs. Kaziukas žinojo toje vietoje esant peiliu įpjautų ženklų, kuriais senovėj atžymėdavo kiekvieno vaiko amžių, o ties mirusiu įrėždavo kryželį. Jau ilgas laikas tų rinčių niekas nedėdavo, ir kaip tik dabar močiutė grabinėjo tuos brūkšnius senojuje.

Ūmai ji atsigrėžė ir pašaukė:

– Kaziuk...

Vaikas krūptelėjo. Jis buvo galvojęs, kad senelė dar jo nepastebėjusi.

– Kaziuk, – ji kalbėjo, – tie viršutiniai metai yra mano... Neužmiršk...

– Ne, senele, – nedrąsiai atsiliepė jisai.

Ji pamažėle, šlepsėdama artinosi prie vaiko. Jis matė, kad močiutė buvo apsiklėstusi senovinę išeiginę skarą, lyg kokiai šventei išsipuošusi.

Šuo Vižla suunkštė ir pribėgęs glaustėsi prie senele.

Ji šnekėjo:

– Sakau, eisiu jau ir pasilsėsiu... Negaliu ten, negaliu... Taigi ėmiau ir išėjau... Na, duok, sūneli, man ranką... Bent ant tų šiaudų gniūžtės atsisėsiu, jei jau nėra kur... Va, ir bus gerai... Sėskis ir tu.

Berniukas susirietė ant šiaudų. Prie jo prisiglaudė Vižla.

Senele vis kalbėjo nei vaikui, nei pati sau:

– Jau atsisveikinau su visais... Ir su dukrele, ir su žentu, ir su anūkėliais. Bet ko Marytė pravirko? Dievas žino, gal ji ir suprato, – mažas gi turi protą! Ir tavęs ieškojau, kol atsiminiau, kad tu čia...

Ji nusijuokė dusliai ir tarė:

– Ar tik jie nepamanė, kad aš kuoktelėjau¹, jei taip atsisveikinėju... Bet kur tau!

Ir kiken o, lyg būtų patenkinta.

Po valandėlės ji prabilo:

– Kai medis pasensta, jį nukerta ar vėjas nulaužia, o kai žmogus sulaukia širmo² plauko, jis turi mirti.

Kaziukas sumišęs atsiliepė:

– Senutėle... ką gi tu dabar...

Ji iš lėto pasitaisė savo išeiginę skarą ir, nulenkus galvą, mąstė.

Paskui ji prašneko:

– Tėvelis tave į mokslus žada leisti. Gal būsi kunigas, gal daktaras ar gal žmones mokysi iš knygų, tai aš tau norėjau pasakyti apie mūsų giminę...

Berniukas išsitiesė klausydamasis.

Močiutė kalbėjo:

– Ar aš tau niekados nepasakojau apie savo mamą?

– Ne.

– Nuplakė ją, vargšėlę, nuplakė... Paskutiniaiais baudžiavos metais... Ligi kraują nuplakė balandėlę... Amžinatilsį... Duok, Dieve, jai dangaus karalystę...

– Seniau taip buvo, močiute. Bet dabar jau nieko nesibijom. Esame laisvi.

– Andai man iš raštų skaitei, kad mūsų kraštas kadaise buvo dar didesnis, o paskui nuplakė mano mamytę... A-a! Ir jauna, ir graži ji tada buvo. Ir mano vyrą nušovė... Pačiam amžiaus tvirtume...

– Žinau, močiute, žinau. Buvo geras žmogus. Knygas nešė.

Josios veidas staiga nusišvietė.

– Kokias vestuves mudu iškėlėm! – ji šnekėjo pasigėrėdama.
– Buvo žiema. Įsikinkę širmus eržilus, lėkte lėkėm į bažnyčią... Šokom ir uliojom visą savaitę... Oi rūta, rūtele žalioji, – kaip ten

¹ Kuoktelėti – kiek pakvaišti, nustoti proto.

² Širmas – žilas.

dainoje sako... Taigi septynias dienas šoko, dainavo ir valgė... Aja-jai, sūneli, kaip dailiai tada buvau apsirengus, su velionais ir kaspinais... Tiek metų, tiek jau metų, kai vienai viena...

– Močiute! – sušuko Kazelis, ir jam buvo labai gaila senelės. – Juk mes... mes visados tave...

– Ačiū, vaikelai, ačiū... Aš nuvokiau, kad mane mylit...

Ji nutilo ir atidžiai klausėsi... Namuose buvo taip ramu, kad girdėjai, kaip sienoje graužiasi kirvarpa, sausai tiksėdama.

– Klausyk, Kaziuk...

– Aha, senele...

– Ar tu nieko negirdi?..

– Ne, senele.

– Nagi, sūneli, ėmęs dar pasiklausyk.

Berniukas net kvapą užkando. Buvo tylu ir ramu, ir iš tos tylos rodėsi, kad medžiai lauke, balandžiai ant aukšto ir tie patrešę sienojai miegti giliame vasaros naktų sapne. Tik garnys ant kluono sutarškeno snapu, matyti, apsisapnavęs.

– Nieko negirdžiu, – nedrąsiai atsiliepė vaikas.

– O ant lubų ar nieko?.. Argi ten nebraška?

– Senele, man neramu, kad taip šneki.

Ji numojo ranka, jo nepaisydama, ir pasakojo:

– Ak, jau aš atgyvenau savo dieneles ir eisiu pasilsėti pas gerąjį tėvelį, savo žilos galvelės priglausti. Žiemą vasarėlę gulėsiu, šėmomis smiltelėmis apdumta. Bet ko man besiskųsti: vaikus gražiai užauginau, anūkėlių susilaukiau... Tik kad toji Marytė verkė... Gaila, labai man jos gaila, bet ką aš, vargšė, padarysiu... Kai aukštasis tėvelis šaukia...

Rydamas ašaras, bemaž rėkte suriko berniukas:

– Senele, ką gi šneki!

Jinai sunkiai pakėlė ranką, paglostė Kazelio galvą ir tarė:

– Seniai jau aš tau norėjau pasakyti ir vis nedrįsau... Maniau sau, kad tu išrasi mane kvailą esant, niekus plepant. Bet vis tiek aš tau norėjau pasakyti, kad tu atmintum senelės žodžius: būk geras, sūneli, ir žinok, kad gero darbo niekados nesigailėsi.

Vižla pakilo ant pirmųjų kojų ir pastatė ausis.

Giriose dar aidėjo bernų daina, bet taip toli, kad vos begirdėjai.

Močiutė, lyg skubėdama, kad spėtų užbaigti, pasakojo:

– Gimiau čia, augau čia ir savo motinėlę nuplaktą čia regėjau. Kiek jau metų! Kai tave susitiksiu, kojas rankeles išbučiuosiu, apsikabinusios kaip dvi balandėlės burkuosiva.

Besiklausant jos vienišų žodžių, vaikui pasiregėjo, kad anie drūti senovės vyrai, kurie kadaise čia susirinkdavo į krivules³ ar šermenis, vėl susiėjo į pirkia ir rimti, rūstūs susėdo pasieniais ant nematomų suolų. Jie rymojo nebylūs, tarsi didžiai iškilmei pasirengę. Taip bemažtydamas, Kazelis žiūrėjo į žalsvus vakarų gaisus⁴ anapus girių ir jautė senelės alsavimą, ramų ir kaskart lėtesnį.

Krūptelėjęs jis pažvelgė į močiutės veidą, į jos akis. Jam rodėsi, kad jis turįs ką nors senelei pasakyti – ką nors būtino, skubaus, ko paskui jau niekados negalėsia tarti. Jis nežinojo, kas per žodžiai turėtų tai būti, tik jautė, kad jo širdis plastėjo ir mušė vis smarkiau, lyg ragindama. Tarytum koks gerumas ar šiluma apėmė jį. Nedrąsus, susigėdęs, jis prisiglaudė prie močiutės rankos, pabučiojo ją ir vėl pažvelgė į jos veidą. Jam pasivaideno, lyg iš senų, prigesusių jos akių nuriedėjo ašara per galias skruostų raukšles ir įstrigo išeiginės skaros sumezgime.

Kazelis tarė drebančiu balsu:

– Senele, mes tave...

– Žinau, žinau, vaikeli, kad jūs mane mylėjote, – greitai atsakė močiutė, žiūrėdama į debesų kalnus, kylančius anapus sodo. – Ir jūs, ir duktė buvo gera... Neužmiršk, kad turi gerą mamą, Kazeli.

Po tų žodžių ji ilgai tylėjo susimąsčiusi. Paskui droviai, gėdydamasi tarė:

– Iš tikrųjų pasenau jau, ir vis dar nežinia kas į galvą ateina... Bet aš tai daug metų persvarsčiau... Norėčiau pagal senovinį būdą... Sakyk, vaikeli, ar tu nepadarytum, ko prašysiu, – seniai jau rengiausi...

³ Krivulė – sueiga, susirinkimas.

⁴ Gaisas – pašvaistė.

– Padarysiu, senele.

Pešiodama skaros kutus, nunėrusi akis, ji meiliu ir droviu balsu paprašė:

– Kaziuk, išpjauk tu man kryželį gale mano metų, kai jau mažes čia nebus... Gal ir kvaila aš, bet man vis dingojos⁵, kad lengviau bus antai kalnely gulėti... Vai, kad tik jums būtų gera, kad vėl neplaktų mano vaikelių ir kad nešaudytų... Tai padarysi, ką?

– Senele, betgi pirkią tuoj nugriauš. Juk Strapuolėnas atėjo...

– Nieko, nieko, – ji gyniojos, – tu gi galėtum sutikti savo močiutei...

– Gerai, senele, padarysiu.

Ji palengvėjus atsikvėpė. Ir Kazeliui pasidarė lyg geriau ir linksmiau.

Ji pasakė greitai:

– Jau, jau pasieniu ant galų pirštų sėlina. Vos vos šiugždena smėlis po jos kojomis. Klausyk, klausyk...

Sulig tais žodžiais močiutė susviro. Kazelis apėmė ją už pečių ir paguldė jos galvą sau ant kelių. Mėnesienoje jis matė seną, ramų ir tartum laimingą jos veidą.

Ji, sumerkusi akis, šnibždėjo:

– Kad tik taip nespaustų... Kaip replėmis sužnybo... širdį...

– Senele, gal pašaukti...

Ji vis tyliau kalbėjo:

– Juk čia ir motinėle atsirado... Sveika, sveika, kas gi tau pridėjo Dievo angelėlių sparnelius... Kazeli, ar jau saulė teka?..

– Dar ne, močiute...

– O aš maniau, kad jau... Pasilikit su Dievuliu... Jau motinėle man pamojo... O jūs neverkit, kai jus plaks ir varinės... Vai, Dievulėliau, kad sužnybo...

Močiutė suspurdėjo lyg sukrėsta. Ji bandė pasikelti, bet staiga sudrebėjo, sakytum nematomos rankos supurtyta, ir ramiai nuleido galvą į Kazelio glėbį.

⁵ Dingoti – manyti.

Jisai prisilenkė prie seno ir gero jos veido ir pažiūrėjo į galias raukšles, į pražiotas lūpas ir nejudančias akis.

Močiutė buvo mirusi. Pro tas vos vos prasivėrusias lūpas ką tik buvo dvelktelėjęs paskutinis kvapas, nebylus pūstelėjimas į prisilenkusios amžinybės veidą.

Berniukas sėdėjo ir sėdėjo, apsikabinęs močiutės galvą. Jis nejautė nei baimės, nei ašarų. Jo širdy glūdėjo ramybė ir rūstus tikrumas. Nuolat grįžo mintis, kad senelė vis tiek čia kur yra, į jį savo geromis akimis veizdi ir visą jį kiaurai regi. Jam buvo nesmagu, kad štai jis sėdi, neturėdamas kuo prisidengti nuo giedro ir nematomo senelės žvilgsnio, stebinčio jį iš kertės toj žalia samana apžėlusioj pirkioj.

Jis negirdėjo nei svirplio čirpimo, nei Vižlos urzgimo. Aptinęs jis nedrįso krustelėti, lyg bijodamas, kad močiutės neprižadintų. Jis klajojo po senas dienas, kada senelė buvo jauna, kada ji linus rovė ir laukų dainas dainavo arba kada ji savo vyro verkė ar anūkėlius per karą apkase ramino. Taip ėjo tos dienos, taip ir pasibaigė po tuo apkerpėjusiu stogu, kur ji gimė. Pasibaigė tyliai, nežinioj, ant sudūlėjusių šiaudų kūlelio, praeities atgarsiams pastarą kartą nubudus nakties glūdumoj.

Kazelis nukilo į savo dienas. Jis pamatė, kad jo mintis, budri ir aiški, skrieja aplink kažką kieta ir nepamainoma. Jis pažino, kad tose jo dienose, kurios ligi šiol buvo be aimanų ir ašarų, kada nors rasis smūgių, lygiai tokių būtinų ir neišvengiamų kaip paskutinis senelės atsidusimas.

– O rytoj man reikės eiti per kaimą ir prašinėti į šermenis, – pamąstė sau Kaziukas.

Jis atsiminė, kaip anuomet šitaip prašinėjo į savo sesers Katriutės laidotuves, su ašaromis skūbrindamas⁶ iš ūkio į ūkį.

Atsargiai jis nukėlė močiutės galvą nuo savo kelių ir paguldė ant šiaudų.

Mėnesienoje senelė buvo rami ir graži. Jis sudėjo ant krūtinės jos rankas ir su nerimu prisilytėjo prie jos sustirusių akių voko.

⁶ Skūbrinti – skubinti.

Užkandęs žadą, šalto prakaito išmuštas, jis užspaudė senelės akis: tartum jam kas būtų sakyte sakęs, kad tai jo priedermė⁷ ir paskutinė didelė paslauga savo močiutei.

Tada jis tvirtai pakilo, išsitraukė iš kišenės peilį ir, priėjęs prie sienojo su brūkšniais, susirado senelės metus ir gale jų išpjovė gilų ir aukštą kryžių. Po to jis atsigręžė į močiutę, lyg tardamas: matai, aš išpildžiau tavo valią.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kaip į senąją pirką įžengia močiutė? Ką ji daro? Kaip atrodo?
- 2 Kodėl ji Kaziukui nori papasakoti daug apie praeitį, apie giminę?
- 3 Trumpai papasakokite, kokie senelės prisiminimai.
- 4 Kaip močiutės pasakojimuose jaučiama istorija, kartų ryšys? Kurie jos žodžiai skamba lyg ateities pranašystė?
- 5 Kaip ryškėja mirties nuojauta? Savo mintis pagrįskite teksto žodžiais.
- 6 Koks paskutinis močiutės prašymas? Kodėl?
- 7 Ką išgyvena, ką supranta ir jaučia Kaziukas tą naktį senojoje pirkioje?
- 8 Kokius ypatingus žodžius, posakius vartoja autorius? Raskite keletą ir nurašykite.
- 9 Ar jums svarbu yra žinoti savo kilmę, šaknis, susipažinti su šeimos istorija? Kodėl? Iš kur semiatės apie tai žinių?

⁷ Priedermė – pareiga.

Leonardas Gutauskas

Laiptai

Štai pažvelkit, saulės laiptai,
Kas gi ten taip kopia?
Kas už skliauto krašto laikos
Lyg skruzdė virš kopų?
Ar ne vaikas baltaveidis?

Pažiūrėkit, žemės laiptai,
Kas žemyn ten leidžias?
Kas už smilgų daugiai laikos,
Kas į molį beldžias?
Ar ne senis baltarūbis?

Ak, patarkit, laiptai, vaikui,
Kad su saule kėlės
Gintų bandą į pievelę,
Kur linguoja gėlės.

Pakuždėkit, laiptai, seniui,
Kad jis neskubėtų,
Dar pabūtų žalioj žemėj,
Tyliai pakalbėtų.

Ir paaiškintų vaikeliui:
Čia – jo žemė ir nameliai,
Ežerai ir laisvas vėjas!
Kad pramokęs mažas rašto,
Ant kalnelio palypėjęs,
Apkabintų savo kraštą,
Kuriame lakštutės gieda,
Gieda vakaro smuikelis
Ir rasotas Paukščių kelias.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Į ką kreipiamasi eilėraštyje?
- 2 Kodėl vaikas kopia saulės laiptais, o senelis leidžiasi žemės laiptais?
- 3 Žodžiai *saulė* – *žemė*, *vaikas* – *senis* žymi priešingos reikšmės sąvokas. Kas juos sieja? Paaiškinkite savais žodžiais.
- 4 Ką senis turėtų paaiškinti vaikeliui? Kokiais žodžiais? Suraskite juos eilėraštyje ir raiškiai perskaitykite. Paaiškinkite, kaip juos suprantate.
- 5 Paaiškinkite, kokia eilėraščio pavadinimo prasmė.

Bitė Vilimaitė

Kada piešime perlinę vištelę?

Evelina, maža, užsispyrusi mergaitė, stovėjo ir žiūrėjo, kaip mama pakuojasi daiktus – lengvus šalius, spindinčias kurpaites, aksomus ir šilkus.

– Aš tau kasdien skambinsiu, – kalbėjo mama. – Aš tau palieku pinigų skanėstams, štai, žiūrėk, – pinigai šitoje kriauklelių dėžutėje... Atsimeni, mes ją pirkome Jaltoje?.. – Mama maldaujantiomis akimis žiūrėjo į Eveliną, laukdama, kad ši nusišypsotų ir pultų jai ant kaklo.

– Gerai, – abejingai atsakė Evelina. Ir, palikusi mamą vieną tvarkyti, nuėjo į svetainę ir įsijungė televizorių.

Mama nuvargusi prisėdo ant lagamino. „Gal nevažiuoti?“ – galvojo ji. Tačiau tuoj nuginė šalin tą mintį, nes šitas konkursas užsienyje jai buvo labai svarbus. Mama buvo viską suplanavusi: Evelina pietaus mokyklos valgykloje, nakvoti pas ją po spektaklio ateidinės viena bičiulė iš choro, ji ir vakarienę paruoš. Na, o tas kelias laisvas valandas po pamokų, kad Evelina nenuobodžiautų, žinoma, būtų gerai kuo nors užpildyti, tačiau mama niekaip nesugalvojo, kur ją įtaisyti: iš baleto studijos Eveliną pašalino, nes ji buvo storulė, iš jaunųjų gamtininkų stoties ją išmetė, nes pra-

gaišino jūrų kiaulytę, išleidusi ją palakstyti po krūmus, pianistė jos atsisakė dėl amžino tinginiavimo... Ką čia sugalvojus? – mąsto Evelinos mama. Ji priėjo prie lango ir, tvarkydama užuolaidas, pažvelgė žemyn į kiemą. Priešais stovinčio namo pusrūsio durys buvo skaisčiai apšviestos dviem lemputėmis ir buvo matyti prisegtas didelis lakštas popieriaus, ant kurio didelėmis raidėmis buvo užrašyta: „Mokau piešti paukščius ir siuvinėti kryželiu.“

Užsimetusi apsiaustą, mama su kambarinėmis klumpaitėmis nubėgo laiptais į apačią, perkirto mažą kiemelį ir atsidūrė prie laiptelių, vedančių žemyn. Ji pasibeldė ir laukė stipriai plakančia širdimi – juk čia beveik sprendėsi jos dukrelės likimas. Labai negreit ten, viduj, pasigirdo šlamesys, krebždėjimas, pagaliau prasivėrė durys, ir maža, sulinkusi senutė jai džiaugsmingai nusišypsojo.

– Aš norėčiau matyti mokytoją, – tarė Evelinos mama. – Tą, kuri piešia paukščius...

– Ir siuvinėja kryželiu? – dar džiaugsmingiau nusišypsojo senutė. – Ir paslaptinai sukuždėjo: – Tai aš... Jau visą mėnesį laukiu, kad kas nors ateitų... Ir štai pagaliau jūs atėjote! Prašau į vidų, ir mes susitarsime dėl sąlygų... – Ji, tarsi įvertindama, apžiūrėjo jaunąją moterį.

Šiek tiek nusivylusi Evelinos mama įėjo vidun paskui senutę. Ji išsigando, kad galima taip ankštai gyventi – ten buvo tiek vietos, tarsi būtų patekęs sieninio laikrodžio vidun. Tačiau aplink buvo labai švaru ir kvėpėjo levandomis.

– Štai mano darbo pavyzdžiai – čia kryželiu išsiuvinėtas paveikslas „Angelas saugo vaiką, miegantį ant bedugnės krašto“, – pasididžiuodama pasakė senutė. – O čia jau baigiu kilimėlį altoariui... Parodykite savo akis, – tarė ji jaunajai moteriai, vesdama ją prie pusrūsio lango. – Šitam darbui reikia skaisčių akių.

– Ne, tai ne aš. Norėčiau susitarti dėl dukrelės.

– Ar ji moka įverti siūlą į adatą? – šypsodamasi paklausė senutė.

– Aš manau, kad moka, – netvirtai pasakė jaunoji moteris.

– Tada aš ją priimu.

Spardydama Pepsi skardinę, Evelina parėjo namo. Butas, išvažiavus mamai, buvo tuščias ir tarsi padidėjęs. Evelina pyko ant mamos, kad ją paliko. Ir dar buvo labai nepatenkinta, kad turi vaikščioti į tas siuvinėjimo pamokas.

Jau pačią pirmą dieną senutė supynė Evelinos garbanas į storą kasą, kad plaukai nelįstų į akis. Pamokė ją lankeliu ištempti audinį, ir tada Evelina kategoriškai atsisakė pasiimti į rankas adatą ir nusviedė lankelį ant grindų.

– Ak, – susikrimtusi tarė senutė, – kaip čia atsitiko, kad jaunos mergaitės nebenori mokytis siuvinėti kryželiu? Juk gali kada nors prireikti šitokiu būdu užsidirbti duoną. – Ji taip sielvartavo, kad net atsigulė ant savo mažos, beveik vaikiškos lovos ir žiūrėjo į Eveliną dūšaudama, aiškiai jos gailėdamasi.

– Gal verčiau pieškime paukščius? – pasiūlė Evelina nesmagi.

– Labai gaila, vaikeli, bet šiuose namuose šiandien nėra nei dažų, nei tinkamo popieriaus, – apgailestaudama tarė senutė. – O

paskui aš tave išmokysiu piešti perlinę vištelę ir antį, ir net erelį, susisukusį lizdą kalnuose...

– Tai aš išeinu, – tarė Evelina. – Man čia nėra ką veikti. – Ir ji iš tikrųjų išėjo, taip trenkusi durimis, kad net suvirpėjo angelo sparnai paveiksle.

Kitą dieną Evelina rado senutę gulinčią.

– Aš turiu prašymą. Kažkodėl šiandien mane visai apleido jėgos... Čia pat už kampo yra labdaros valgykla. Tu pasiimk štai šituos indus. – Senutė parodė puodelį. – Ir parnešk man ko nors užvalgyti. Ką duos. Nesvarbu. Aš viską mėgstu. Pasakyk, kad „siuvinėtoja šiandien blogai jaučiasi“...

Evelina, pagriebusi indus, kaip audra įsiveržė į tą vargšų žmonių valgyklą. Dvi vienuolės jau šluostė stalus, ir valgio jau nebebuvo likę.

– Siuvinėtoja šiandien blogai jaučiasi, – tarsi kokį slaptažodį pasakė Evelina ir pamatė, kaip susijaudino jaunos vienuolės veidas.

Paėmusi puodelį, ji įdėjo truputį košės, išgrandžiusi iš katilo dugno, ir kelias riekutes duonos, kurias buvo pasilikusi sau.

– Tik tiek? – paklausė Evelina.

– Rytoj ateik anksčiau, – pasakė vienuolė maloniai. – Turėsime sriubos, kukulių... O šiandien jau viskas.

Tą dieną senutė siuvinėtoja karališkai papietavo. Ji stebėjosi, koks gausus ir sotus šiandien valgis – Evelina parnešė iš labdaros valgyklos picą su grybais, mielines, pagerintos tešlos bandeles su ryžiais ir dar du bananus.

– Vaikeli, tu būtinai turi suvalgyti vieną bananą, – įkalbinėjo ji Eveliną.

Evelina sėdėjo senutės kojūgalyje ir šypsojosi ta savo šypsena, kurios taip ilgėjosi jos motina. Šią akimirką Italijoje, pasibaigus konkursui, jai dėjo ant galvos laurų vainiką už dainavimą – kito tokio balso nebuvo visame pasaulyje!

– O dabar susirask lankelį, įsiverk siūlą į adatą, ir pradėkime dirbuotis. Žiūrėk, kaip tu panaši į tą vaiką, kurį saugo angelas.

Evelina nenorom įsižiūrėjo į išsiuvinėtą paveiksliuką ant sienos. Mergaitė, garbanota, rubuilė, sveika, ilgomis blakstienomis, kurios metė ant veido šešėlius, nerūpestingai gulėjo visai ant bedugnės krašto, minkštose samanose, čia pat stiebėsi viržiai, nusagstyti mažyčiais violetiniais žiedeliais, – ir visa tai – išsiuvinėta „kryželiu”...

– Ak, aš niekada taip neišmoksiu, – pasakė Evelina.

– Pradėsime nuo gėlytės, pačios mažiausios gėlytės širdies kampelyje.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kas yra šio kūrinio pagrindinė veikėja? Kaip autorė ją apibūdina?
- 2 Kodėl Evelina pyksta?
- 3 Papasakokite, ką sužinojote apie Evelinos mamą. Ar norėtumėte, kad jūsų mama būtų tokia kaip Evelinos? Kodėl?
- 4 Kodėl Evelina atsisakė siuvinėti?
- 5 Kodėl senutė pasiuntė mergaitę į labdaros valgyklą? Iš kur Evelina gavo skanaus maisto?
- 6 Paaiškinkite, kaip supratote senutės žodžius: „Pradėsime nuo gėlytės, pačios mažiausios gėlytės širdies kampelyje.”
- 7 Kas sieja Eveliną ir senutę?
- 8 Kaip su kūrinio įvykiais susijęs senutės kryželiu išsiuvinėtas paveikslas „Angelas saugo vaiką, miegantį ant bedugnės krašto”?
- 9 Apibūdinkite Evelinos elgesį apsakymo pradžioje ir pabaigoje. Kodėl mergaitės elgesys pasikeitė?

*Emilija Liegutė***Pilis**

Ko aš neskubu namo? Tai mano reikalas! Gal man patinka futbolas, ir aš su berniukais po pamokų žaidžiu mokyklos aikštėje. Gal man paprasčiausiai gera slampinėti gatvėmis ir, nusipirkus ledų, kramsnoti juos mažais kąsniukais kur nors skvere ant nuošalaus suolo. O gal žiūrinėti medžioklės ir žūklės parduotuvės vitriną... Žiopsau? Tuščiai? Tegul bus „žiopsau“, tegul „tuščiai“, man vis tiek, bet į namus skubėti aš neturiu ko. Sakau – tai mano reikalas!

– Martynai! Sustok, palauk! Ką pasakysiu...

– Sakyk greičiau, mama liepė neužtrukti po pamokų.

– Ar tu girdėjai ką nors apie tokį mokslą: genų inžineriją?

– Girdėjau, bet ką reiškia, nežinau.

– Na, genai, genetika, supranti? Tai va, žmogbeždžionių genetinis kodas nuo žmogaus kodo tesiskiria vienu dešimtadaliu...

– Eik tu žinai kur? Tu pats beždžionė!

– Aš, beždžionė?

Trenkiu krepšį su knygomis ant žemės, pasiryžęs eiti imtynių, bet Martynas duoda kojoms valią, tik dulkės parūksta.

Ir vėl aš vienas. Timpinu koja už kojos. Gal ledų nusipirksiu ar bent limonado išgersiu – smulkieji visada mano kišenėse barška.

Staiga man kažkas iš užnugario delnais užspaudžia akis. Pačiupinėju rankas – aišku, mergaitė, bet kuri? Pasigirsta prislopintas kikenimas...

– Rita, – sakau.

Delnai nuslysta nuo akių, aš skubiai atsisuku – Elenutė! Ir Vaida. Dabar kvatojasi abi. Juokiuosi ir aš – gerai, kad galima po juoku pasislėpti, nes jaučiu, kaip užsidega, ima svilti mano ausys, kaip nei iš šio, nei iš to pradeda drebėti pirštai – tarsi vištas būčiau vogęs...

– Einam, nupirksiu ledų, – pasakiau, žiūrėdamas į Elenutę.

– Oi kaip puiku! Tu šaunus, Karoli, tikras džentelmenas.

Vaida spirga, nenustygsa vietoje, o mes su Elenute žvelgiame vienas į kitą ir tylime.

– Tai kaip, einam? – pagaliau aš susizgrimbu¹. Elenutė tylomis makteli galva ir žengia tyliai į priekį. Vaida trypia skalda nubertą taką šalimais jos, o aš kinkuoju iš paskos.

Štai ir ledų kioskas. Ir ta pati storoji pardavėja. Ir ledai tie patys – glaistyti šokoladu. Ir suolas tas pats... Tik aš ne tas pats. Nuiperku ledų, paduodu mergaitėms, palaukiu, kol jos atsisėda, ir tik tuomet, išsitempęs kaip styga, atsisėdu pats.

Tylime, kramsnojame ledus. Jie tirpsta, varva, todėl laižome pirštus...

Mano širdis dainuoja. Ir taip stipriai, jog kilsteli mane iki pat medžių viršūnių...

Bet ledus kaipmat suvalgome. Elenutė pakyla pirmoji, išmeta į šiukšlių dėžę popierių.

– Aš dar nupirksiu! – pasisiūliau. – Norite?

– Ne, ačiū. Aš daugiau negaliu valgyti. Skauda gerklę. Be to, jau metas namo. Mama rūpinsis, – taria Elenutė.

Į Vaidą aš nekreipiu dėmesio, jai vienai ledų neiperku, tik stebiu, kaip Elenutė persimeta per petį ilga rankena krepšį su knygomis, pasitaiso baltas puskojines ir kreipiasi gal į Vaidą, gal į mane – nežinau...

– Einam... – Ir nueina sau.

Vaida dar žengia atgalia, ji vis dar spokso į ledų kioską, tarsi norėdama jį visą praryti – sykiu su storąja pardavėja. Dėbteli į mane, tarsi stebėdamasi, ko aš lieku. Bet aš nususuku ir nukinkuoju į priešingą pusę. Tegul nemano, kad aš šiaip sau, be jokio reikalo slampinėju! Man gaila Elenutės, tiksliau – savęs, kad neinu drauge su ja, nematau, kaip gražiai ji palenkia petį, taisydamasi krepšį, kaip linksmi švytuoja jos baltos puskojinės. Gaila, kad nebenoriu eiti namo, o vis tiek atsiskyriau nuo jų, kvailys. Nutariu: apsuksiu ratą – jos jau bus toli nuėjusios – ir grįžęs dar kiek pasėdėsiu ant suolo. Namu aš nebeskubėsiu, ne!

¹ Susizgribti – susigriebti, susiprasti.

– Tikra pilis, – kartą pasakė apie mano namus Martynas, mat mes gyvename vienoje gatvėje.

Nieko neprikiši – mūsų namas gražus. Todėl man jis ir nemielas. Todėl aš ir neskubu namo. Pareisi – ir jau iš karto mamos balsas:

– Karoli, neik į kambarį su batais! Kam padėjai krepšį ne vietoje...

O paskui – „nepritaškyk pirtelėje“, „netrankyk šaldytuvo“, „neliesk pirštais durų“, „nebrūžuok kojomis parketo“, „nesiramstyk į sienas – išstpsi“... Ir taip visą laiką, kasdien.

O kai pareina iš darbo tėtis, vėl prasideda sena giesmė. Tik iš kito galo:

– Mes jam parodysim! Nušluostysim nosį! Giriasi spalviniu televizorium... Mes nusipirksim video! Geriausią. Japonišką.

„Jis“ – tai mano dėdė Vincas. Tėvo brolis. Ak, kaip gera man pas juos! Nedidelis, medinis namukas su trim kambariais, virtuve

ir veranda, pakvipusia obuoliais ir ramunėlėmis, kurių kuokštai džiūsta, sukabinti ant sienų. Ten galima po visus namus su baltais vaikščioti ir netgi bėgioti. Niekas nedraudžia kopti ant aukšto, sklaidyti senus žurnalus. Ir daiktų ten tiek daug nėra, kaip pas mus. Ir šaldytuvas vienas. O pas mus du, pastatyti vienas šalia kito. Vienas įjungtas, kitas ne. Ir televizoriai pas mus du – paprastas ir spalvinis. O dabar tėtis ruošiasi pirkti trečią – video. Nupirks, jis visada savo žodžio laikosi. Mes pinigų turim kaip šieno – taip tėtis sako. Ir ką perka, tai vis po du. Vienas daiktas – man.

Bet man tų šaldytuvų, šviestuvų, kilimų, gintarais inkrustuotų² paveikslų ir kitų daiktų visai nereikia. Aš noriu, kad mūsų didžiuliame name būtų taip laisva, erdvi kaip pas dėdę Vincą, nors jo namelis, palyginus su mūsų pilimi – inkilas. Taip tėtis sako. O aš svajoju: kad imtų vieną gražią dieną toji „pilis“ prasmegtų skradžiais, o vietoj jos išdygtų dailus, nedidukas, geltonai dažytas inkilas... Tada aš ir draugus galėčiau pasikviesti, ir pats pas juos nueičiau. O dabar kaipgi eisi, jei pas save pakviesti negali – mama tuoj visus išguitų lauk, netgi kieme neleistų būti, nes sakytų: žolę trypiam, tvorą laužom...

Užtat ir slampinėju vienas po miestą, užtat ir draugų neturiu...

Bet kas tai? Negi Elenutė sugrįžo? Taip, ji! Mano ausys vėl ima kaisti. Man gėda, kad aš, apasukęs ratą, vėl atėjau prie to paties suolo, kur visi trys sėdėjom, ir dabar drybsau atsilošęs. Aš atsistojau, žengteliu jai priešais. Matau, kad Elenutė irgi nuraudusi. Ji tarsi teisindamasi sako:

– Vaida pas mamą į darbą nuėjo, tai aš pagalvojau, gal tu dar čia...

Elenutė atsisėda ant suolo. Aš nubėgu ledų, atnešu sau ir jai, abu sėdime, valgome. Ji lyžčioja liežuvio galiuku, o man kažkodėl labai labai linksma.

– Gerai, kad sugrįžai, – tariu.

Ji pasigardžiuodama laižo ir tyli. O paskui, kai ledai jau suvalgyti ir pirštai aplaižyti, mes pakylame.

² Inkrustuoti – įstatyti puošmenas, pagražinimus.

– Sako, tavo labai gražus namas. Tikra pilis, – taria Elenutė, kai mes jau pėdiname gatve.

Aš užraustu, man gėda dėl tos „pilies“, bet nieko nesakau.

– Einam, parodyk, – tęsia Elenutė.

Ji nuo vieno peties ant kito perkelia krepšio dirželį ir stabtelėjusi įdėmiai pažvelgia į mane.

– Kokia ten pilis! Plytinis namas, ir tiek. Kad būtų medinis, kaip dėdės Vinco, – kas kita, – ginuosi.

– Tada einame pas mane, – pasiūlo Elenutė.

– Gerai, – apsidžiaugiau.

Paskui, kai pasiekėm Elenutės namus, kai mus apspito penki vaikai – jos broliai ir seserys – ir kai Elenutės močiutė mums visiems prikepė blynų bei susodino už stalo, aš nuoširdžiai pavydėjau Elenutei. Ir to būrio skaniai žiaumojančių³ vaikų, ir rausvais tapetais išklijuotų sienų, kurias galėjai liesti rankomis, to ilgo, klijuote uždengto stalo... Ir pagaliau tos baltagalvės, linksmomis akimis močiutės...

Kai prisišveitę blynų ir atsigėrę kompoto mes visi, visa šutvė⁴ vaikų išvirtome į kiemą ir ėmėme bėgioti, šūkauti ir šiaip visaip išdykauti, aš, nutaikęs momentą, pasakiau Elenutei:

– Gerai tau.

– O tau negerai? – Elenutė pažvelgė į mane susirūpinusi.

Aš nudelbiau⁵ akis žemyn.

– Reikia eiti namo...

Išstimpinau pro vartus. Jutau, kad mane lydi žvilgsniu Elenutė. Grįžtelėjau, nusišypsojau puse lūpų ir, pasukęs už gyvatvorės, pasileidau bėgte. Už mano nugaros linksmi klykė, rėkavo nutrūktgalviai vaikai. Aš dar slampinėjau po miestą.

³ Žiaumoti – pilna burna, godžiai valgyti.

⁴ Šutvė – būrys, kompanija.

⁵ Nudelbti – nuleisti.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Ką Karolis veikdavo po pamokų? Kodėl jis neskubėdavo namo?
- 2 Kodėl Karoliui tėvai draudė pasikviesti į namus draugų?
- 3 Kuo žavėjo berniuką dėdės Vinco namai?
- 4 Papasakokite, ką išgyveno ir kaip jautėsi Karolis Elenutės namuose.
- 5 Kodėl Karolis, turtingų tėvų sūnus, buvo nelaimingas?
- 6 Kaip jaustumėtės jūs, būdami Karolio vietoje?
- 7 Kokia apsakymo tema ir pagrindinė mintis?
- 8 Parašykite Karolio vardu laišką jo draugui Martynui. Atsiminkite, kad laišką pradedame mandagiu kreipiniu. Toliau trumpai paaiškinkite, kodėl ėmėsi rašyti, parašykite, kodėl jam nepatinka gražūs namai ir kodėl taip liūdna.
- 9 Raskite tekste veiksmazodžio *eiti* sinonimų. Paaiškinkite, kokia jų reikšmė.

Aldona Liobytė

Sunki mama

I

Žmonės sako, kad dabar vaikai sunkūs, o mano sunki mama. Tiesiog nesugyvenama. Viskas jai kliūva: palaidi mano plaukai, – sako, kaip urvinio žmogaus, ilgas mažojo piršto nagas, – sako, žiūrėk, kad akių kam neiškabintum. Pernai mano sijonas buvo jai per trumpas, šįmet – ištįšęs. Sako, kad per anksti mados vaikytis, o man jau trylika metų. Žiemą vis tikrina, ar užsimoviau šiltas kelnaites. Ir pieną liepia gerti. Virintą. Su greimais¹. Gali sprogti iš padūkimo. Kad turėčiau tėtę, viskas būtų kitaip. Bet neturiu. Jis gyvas, tik paliko mudvi seniai, aš jo beveik neprisimenu ir iš nuotraukos tepažįstu: jaunas, aukštas šviesiaplaukis. Aš paveldė-

¹ Greimas – plėvelė ant virinto pieno ar sriubos.

jau jo ūgį, jau dabar lygi su mama, o sako, kad būsiu kaip apynių kartis. Dėl ko jis mus paliko, aš nežinau. Bet mano klasėje daug tokių pusnašlaičių. Gal mama ir jį vertė pieną gerti? Klausiau mamą ne kartą, bet ji atkerta: čia suaugusiųjų dalykai, paūgėsi, suprasi. Paūgėjau – ir vis vien nieko nesuprantu. „Charakteriai nesutiko“, – tiek mama teprasizįjoja. O kad man tėvo reikia – nėra nerūpi. Gal aš norėjau, kad tėvas mane iš darželio namo parsivestų, kad slidėmis su manim važinėtų (mama neturi laiko), kad plaukti išmokytų, kad uždavinį už mane išspręstų, kad ledų penkias porcijas nupirktų, – kad būtų toks, kaip visi geri tėvai. O ką aš priėmamos mačiau? Nieko nemačiau. Vakaraus užrišdavo man akis, kad miegočiau, nes ji ilgai šviesą žibindavo. Mokėsi. Pirma reikėjo mediciną baigti – mano mama vaikų gydytoja, o dabar reikia disertaciją² apginti. Kam reikia tos disertacijos, aš nežinau, gal tik jai pačiai, nes man jos nereikia. Ji suėda visą mamos laiką, mama irzli, nepakanti ir niekur negali su manim nueiti. Ir pas mus niekas neateina. Tik kelios mamos draugės gydytojos. Daugiausia senmergės. Gydytojos neturi laiko ištekėti. Niekados nebūsiu gydytoja. Kai aš buvau antroje klasėje, pas mus lankydavosi toks Jonas. Sėdėdavo kaip pabučiuotas, kažką pliurpdavo, kavą gerdavo. Jam tai mama, būdavo, turi laiko. Ir šypsosi nuo ausies lig ausiai. „Na, palūkėk, išgraušiu aš tave“, – manau sau. Per Moters dieną atėjo su trim rožėm (cha cha, kiek rublių paklojo gėlių turgelyje!) ir saldinių dėžute. Pabučiavo mamai ranką (cha cha, kaip kine!), o aš, nustumta, nereikalinga, ruošiu pamokas prie atlošiamo sekcijos stalo. Žinoma, nieko neruošiu, tik klausausi, ką jie kalba. O į sąsiuvinį didelėmis raidėmis rašau: Jonas balvonas, Jonas balvonas... Pagaliau toptelėjo tam balvonui į galvą, kad kambaryje esama dar vieno gyvo daikto, ir priėjo prie manęs, ir pakišo saldinių dėžutę. Aš kapt ir įkandau jam į ranką. Oi, kiek triukšmo, mama liepė atsiprašyti; aš – nė už ką, tegul mane gabalėliais sukapoja. Mama aprišo jam ranką (tartum koks pasiutęs šuo būtų įkandęs), ir jis išsinešdino visiems laikams.

² Disertacija – viešai ginamas darbas mokslo laipsniui gauti.

– Tu bjauri mergiūkštė! – šaukė tada mama. – Visai į tėvą nusidavusi! Egoistė, lepūnė ir kandžiojiesi kaip Aidas.

O Aidas – tai toks šuo, buldogas, gyvena virš mūsų ir staugia nuo devynių ryto iki šešių vakaro. Mat šeimininkas palieka jį vieną. O kai grįžta po darbo, vedasi pasivaikščioti. Tai pirmas šuo, kuris nenori su manim draugauti ir šiepia dantis, kai bandau jį paglostyti. Jis neduoda mamai miegoti po naktinio budėjimo, jis mamą iš galvos varo. Vadinasi – aš kaip Aidas! Gerai, tebūnie. Bet Jonas balvonas daugiau neperžengė mūsų slenksčio. Išgrūdau. Mama mane taip pat išgrūda, kada tik netingi. Mažą išveždavo vasarai su darželiu į Valakampius. Tūnodavome ten kaip beždžioniukai, nosis įbedę į tinklinį aptvarą, laukdavome, kada tėvai pasirodys. Trečiadieniais ir šeštadieniais. Kitų vaikų, jei ne mama, tai tėtė ar močiutė, o kartais ir visas erzelynas suvažiuodavo su pyragais, apelsiniais, saldainiais, o mano mamai – vis egzaminai ar budėjimas, tiek ją tematysi. Šniurkščiok sau po antklode, kol užmigsi. Oi juodos darželio dienos! Nuo prailgintos dienos mokykloje su rėksmu išsiprašiau. Negaliu maltis kiaurą dieną su tais pačiais vaikais. Pusrūsyje. O triukšmas toks, kad jeigu kas ramesniu balsu į mane prabyla, aš negirdžiu. Pagausinau mūsų kieme būrį vaikų „su rakteliu ant kaklo“. Šitaip vadinasi mūsų karta. Mama sako, dar nežinia, kas iš mūsų išaugs. Kas išaugs, tas, bet mes daugiau matėme gatvėje ir kieme, negu sužinojome iš knygų.

Vasarą mama išgrūda mane į stovyklas Ežerėliuose ar Giruliuose. Gerai ten, visko gana, ir žaidimų, ir draugų, ir laužų su pramogomis, bet vakare niekas neapkloja, neapkamšo ir „labanakt“ nepasako. O kartais reikia. Įdomu, kaip šįmet mama nusikratys manim. Į stovyklą nebevažiuosiu. Ir į turistinį žygį ne. Pjaus man glandas³, nes dažnai angina sergu, o po to – reikia labai mane prižiūrėti! Nes sąnariai, nes širdies užėsiai – vis nuo tų glandų. Įdomu, kas ir kaip mane prižiūrės, jeigu mamai reikia važiuoti į Kijevą, į kursus. Trims mėnesiams! Kai sužinojau, prapliupau juoktis.

– Tave linksmina žinia, kad aš išvažiuoju? – paklausė mama.

³ Glanda – ryklės atauga.

– Ne, tik aš maža sakydavau tokias eiles darželyje: „Žydi Kijeve kaštonai”. Niekaip nemokėjau ištarti „Kijeve”...
 Įdomu, ką mama su manimi darys?

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kas yra apsakymo pasakotojas?
- 2 Glaustai papasakokite apie Jovitos gyvenimą su mama.
- 3 Kodėl mergaitė nepatenkinta savo gyvenimu su mama? Kodėl Jovitai reikia tėčio?
- 4 Kaip mergaitė apibūdina savo bendraamžių kartą? Raskite citatą.
- 5 Raskite tekste juokingų Jovitos posakių. Kokia jų reikšmė?

II

Ir va – staigmena! Ateina laiškas nuo tėtės (gal pirmas per šimtmetį), o jame parašyta: „Nijole (toks mano mamos vardas), turiu į Tave prašymą. Mudu su žmona praleisime atostogas Palangoje ir mielai paimtume Jovitą (vadinasi, mane!). Man rodos, jai laikas su tėvu susipažinti ir pabendrauti, o ir mano žmona maloniai ją kviečia. Manau, kad tu pasielgsi protingai ir blaiviai, kaip anuomet, kai mūsų keliai išsiskyrė. Pranešk, kada ir kur galiu Jovitą pasiimti. Atvažiuosiu mašina”.

Susipažinti? Pabendrauti? Su tėvu? Su mašina? Ak, mama, ir aš puoliau jai ant kaklo. O kad ji pasielgtų protingai ir blaiviai!

– Tu labai nori? – paklausė mama ir karčiai nusišypsojo. – Tikiuosi, tu sugebėsi ten išsiskalbti savo drabužėlius, susitvarkyti ir susiadyti puskojines, kad jai neįsipyktum. Ir nebūsi akiplėša.

– Ak, mam, sugebėsiu. Būsiu kaip angelas. O kam – jai? Tai tėtės žmonai? O kaip man ją vadinti?

– Nežinau. Tėtė tau patars. Jis nebuvo blogas žmogus. Klausyk jo. Norėčiau, kad judu susidraugautumėt. Kiek girdėjau, jis daugiau vaikų neturi. Tu ir jam vienturtė, kaip ir man. Užtat ir prisiminė.

– O kas ji man? Pamotė?

– Ne, kodėl gi? Jei aš būčiau mirusi, tada ji būtų pamotė. Bet tai neįžeidžiamas vardas. Tik pasakose pamotės piktos, o gyvenime esti labai gerų. Ne, pamote jos vadinti nedera.

Praminiau ją Mapote. Kaip Voverytė iš pasakos, kuri nežinojo, kas tai yra pamotė.

Viskas dėjosi nuostabiai sklandžiai – pagal planą. Operavo mane mamos draugė, po to rijau springdama grietinėlę, kurios nenėčiau, kad tik greičiau gerklė išgytų, kad tik greičiau gaučiau pamatyti tėtę – mama jau buvo ten, kur „žydi Kijeve kaštonai“, o manęs atvažiuos pasiimti tėtė, tėtė, tėtė... Vis puldinėjau prie ligoninės lango, spėliodama, kokia bus jo mašina. Gal balta kaip plakta grietinėlė, gal raudona kaip virtas vėžys, gal mėlyna kaip rugiagėlė. Labiausiai norėjau, kad būtų balta ir kad visa klasė matytų, kaip aš sėdu tartum kokia princesė į savo tėvo mašiną, tiuliais¹ šluodama asfaltą. O kam tie tiuliai? Dėl gražumo. Dureles atveria aukštas, lieknas blondinas, ir visos man pavydi... Atsitiko kitaip. Mašina buvo žalia kaip žiogas, o tėtė ne toks jau lieknas ir ne toks jau blondinas, nes poplikis, bet vis dėlto – mano tėtė. Tikrų tikriausias.

Iš pradžių kalba mums nesimezgė, tėtė tik klausinėjo, o aš atsakinėjau „taip“ arba „ne“, bet paskui įsikalbėjom apie mano klasę, pažymius, mokytojus, baseiną, atostogas, ką aš mėgstu ir ko ne – nejučiom daug ką jam papasakojau. Tik apie mamą jis nieko neklausinėjo, o aš jį apie Mapotę. Pasigyriau, kad mama rašo disertaciją, nes juk ne kiekviena mama rašo.

– O kam? – paklausė tėtis.

– Reikia, – atrėžiau. – Ji bus mokslų kandidatė ir gaus dešimt rublių daugiau algos. Ir daugiau žinos. Apie vaikų inkstus.

Tėtis nusišypsojo. Gal jam patiko, kad mama gaus didesnę algą. Nes alimentų mamai jis už mane nemoka. Mama sako: „Nereikia man jo pinigų, aš pati savo vaiką užsiauginsiu“. Tėtis net siuntė jai paštu pinigų, o ji grąžino. Aš jau minėjau, kad mano mama – sunki mama. O juk labai reikia tų pinigų. Nei televizoriaus netu-

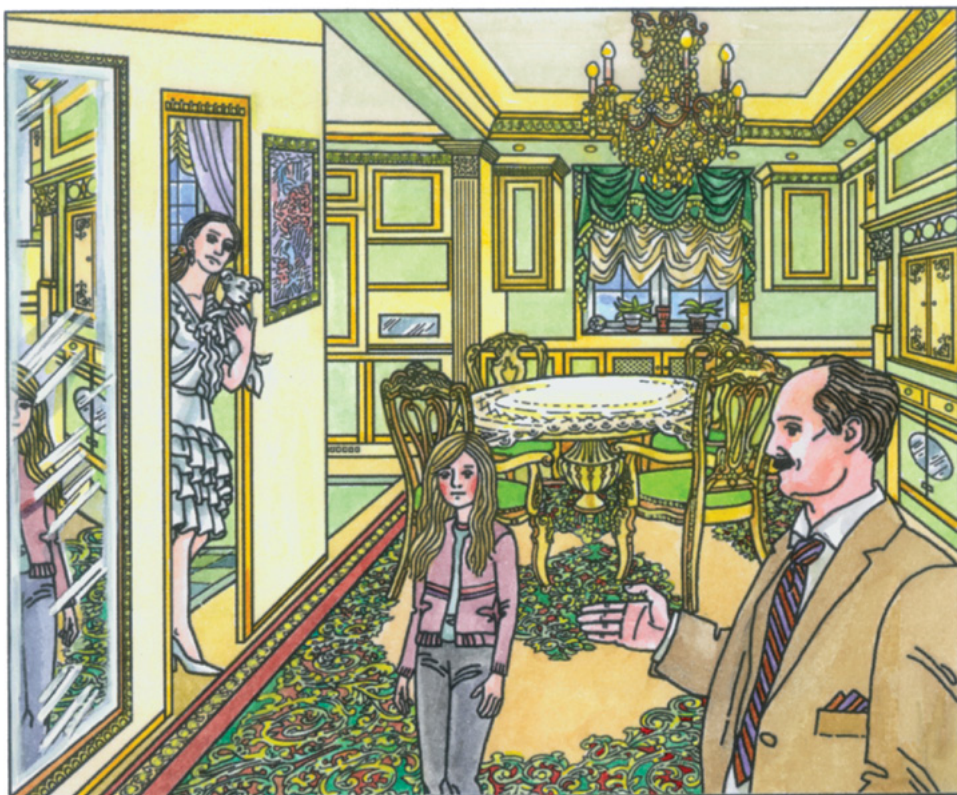
¹ Tiulis – lengvas, permatomas, tinklinis audinys.

rim (mama sako: tai kramtoma guma tinginiams), nei palapinės kaip žmonės, aš išaugau iš žieminio palto ir slidžių batai žiojasi. Nebekalbu apie džinsus: padorūs džinsai turguje – nukirstos galvos svajonė. Tokie su mustango ženklų ir išblukusiomis dėmėmis. Gana apie džinsus, jiems nupirkti reikia viso mėnesio mamos algos. Vadinasi, visą mėnesį turėtume negyventi, tai verčiau gyvenkime ir sustokime prie tėtės buto durų nedideliame miestelyje su didele baldų gamykla – čia jis dirba vyriausiuoju inžinieriumi. Šitiek spėjau važiuodama sužinoti.

Drebančia širdim laukiau, kada tėtis atvers duris. Atvėrė. Įžengiau į pasaką. Keturi kambariai, pilni blizgesio, nematytų rakandų, kilimų, krištolinių lempų. Per veidrodį vos kiaurai neperėjau. Jis tviska tarp lubų ir žemės, aukso vainiku apipintas.

– Iš Tiškevičiaus dvaro, – pasakė tėtė.

Man baugu pasidarė nosis į nosį susidūrus su pilka pele, riestanose, nuširusiais plaukais. Deja, tai aš. Staiga už nugaros išvy-

dau Fėją. Baltos papurusios garbanos, žydra pižama, auksuotos klumpės. Tai ji. Mapotė. Glėbyje laikė baltą gauruotą šuniuką. Tėtė apkabino ją ir pasakė:

– Štai mano dukrelė, Jovita. Būkite geros viena kitai. Judvi – brangiausios man moterys pasaulyje.

Mapotė ištiesė man ranką.

– Vadink mane vardu. Aš Virginija, Virga. Tylėk tu, baidykle! (čia šuniui). Būsime draugės.

Sutilindžiavo ilgi jos auskarai, o šuo ėmė skalyti kaip patrakęs. Jos akys buvo kažkokios žalios ar rainos ir keitė spalvas. Paskui supratau, nuo ko, nuo spalvotų ratilų apie akis. Mėlynų, žalių ar šviesiai violetinių. Žiūrint, kokia suknelės spalva ir koks apšvietimas: saulės ar elektros. Baisiai gražu. Būtinai pasakysiu mamai, kad dažytusi apie akis.

Ištisiau ir aš ranką. Šuo išsišiepė ir piktai viauktelėjo. Vėl ranką atitraukiau. Šitai kelis kartus bandėme pasisveikinti ir vis nesėkmingai.

– Džimis labai mane myli. Gina nuo svetimų. Liaukis, nes į vonią uždarysiu! (Bet neuždarė!) Duok jam saldinių. Šunį lengva papirkti. Jis labai mėgsta saldumynus. Dėl to toks storas. Kad aš tau vošiu! (Bet nevožė!)

Išsitraukiau iš kišenės irisą (tėtė kelionėje buvo apkamšęs), ir irisas užklijo Džimiui žabtus². Jis čiaumojo, išsidrėbęs ant sofos tarp pagalvių, ir tik sekė mane akimis.

Paskui mudu susidraugavome ir valiūkaudavome³ abudu, besibastydami po parką. Kelioninio krepšio kišenėje radau mamos įdėtus dvidešimt penkis rublius „juodai valandai“ ir jos adresą. Parašiau: „Mam, esu kaip filme. Visai nebaisi ta Mapotė. Net graži. Žalsvai mėlynai violetinė. Ir dar ne visai sena – gal kokių dvidešimt su trupučiu metų. Užgriovė mane mini sijonais, džinsais, golfais, apelsiniais. O Džimis koks! Meilumas neapsakomas. Sekioja mane visur. Labai riebus, baltas, garbanotas. Po savaitės

² Žabtai – nasrai, snukis.

³ Valiūkauti – išdykauti, tinginiauti.

važiuojam į Palangą. Įsivaizduok sau – Džimio nepriima į sanatoriją. Tėtė labai geras. Padeda žmonėms. Ir žmonės jį myli. Atveža ikrių, ungurio, rūkytos dešros, „Nesca“ kavos – visko, visko. Labai mėgsta saldinius, oi, ne tėtė, o Džimis. Kaip Tu, mam? Ar daug išmokai Kijeve?

Bučiuoju 1000 kartų.

Jovita

Užmiršau pasakyti, kad Džimis – tai šuo”.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokią staigmeną Jovitai padarė tėtis?
- 2 Kaip mergaitė įsivaizdavo susitikimą su tėčiu? Ar jos svajonės išsipildė?
- 3 Papasakokite apie tėčio namus. Kaip mergaitė juos pavadino?
- 4 Kaip jaučiasi Jovita naujoje tėvo šeimoje? Kokį įspūdį jai padarė Mapotė?
- 5 Ką Jovita parašė mamai pirmajame savo laiške?

III

Kadangi Džimio nepriėmė į sanatoriją, mes apsigyvenome privačioje prieškarinėje vilutėje. Tėtė su Mapote įsitaisė svetainėje, viršum jų, palėpėje, mano kambariukas. Kitam gale – buvusiamė valgomajame ir miegamajame, gyvena šeimnininkai su savo anūku Geneliu (iš teisybės jis vardu Henrikas, o save vadina Hariu). Šią vasarą jis ketina stoti į Dailės institutą. Drimba¹ toks. Bet labai gabus. Senelių duris, spintas ir palanges nutapė nematytais raštais. Aplink namus rožės, begonijos, karkliukai, obelys, avietynas, net kelios pušys, tarsi atėjusios iš Vytauto parko. Gražu čia, bet pirmą naktį palėpėje praleidau nekaip. Svetainės sienos visos tamsiu ažuolu išklotos, jose įtaisytos lemputės kaip tulpės su rausvais gaubtuvais, o viršuje, mano kambarėlyje, sienos iš lentų sukalotos, būtų nieko, tik plyšiai dideli, o jeigu naktį per plyšį vorai

¹ Drimba – tingus, sunkus, nerangus žmogus.

ant aukšto atropos? Nieko taip nebijau pasaulyje kaip voro. Gulėjau bijodama pakrutėti, tik girdžiu – girgžt, girgžt kopia kažkas laiptais. Braižosi apie duris. Mano durys tik su kabliuku iš vidaus užkabintos. Truktels ranka – baigta. Nustėrau visa, prakaitas išpylė, nežinau, bėgti ar rėkti, o čia girdžiu – inkščia kas tyliai. Tai Džimis, mieliausias mano šunytis! Greit atvėriau duris, jis susirangė lovos kojūgaly, šnopuoja sau, vis gyvas daiktas! Jau mudu dviese. Teprasmenga vorai ir visokie baubai, aš jau nieko nebijau! Kaip gerai, kad nesurikau iš baimės. Tai būtų juoko tėvui ir Mapotei. O šiaip jie sako, kad aš labai savarankiška ir sumani. Rytais aš keliuosi anksčiau už juos ir einu „Kulinarijon“ pusryčių jiems parnešti. Pirmąkart tėtė įbruko dešimt rublių ir liepė nupirkti, kas man atrodys skaniausia. Bijojau, kad per daug pinigų neišleisčiau, tai ir nupirkau daktariškos dešros, pieno butelį, rugelį – kas bus, kas nebus, gal Jovita nepražus – tris plikytus pyragaičius su kremu įdaru. Jie klykė susiriesdami.

– Ar nieko daugiau parduotuvėje nematei? – klausia tėtė.

– Mačiau – lašiša, kepta antis, pomidorai, bet labai brangūs.

– Vaikeli, – tarė tėtė, paduodamas Mapotei kavą į lovą, – (reiks man kada mamai paduoti), – pirk nesivaržydama. Dabar atostogos. Mudu jokių prastų dešrų nevalgom, nuo jų galima susirgti, nuo pyragaičių tunkam – valgyk tu visus tris nesivaržydama.

Žinoma, valgiau ir Džimiui daviau. O pietų važiuodavome kasdien į kitą vietą: Kretingą, Plungę, Klaipėdą, net Liepoją. Vis ieškojome, kur skaniau. Tėtis nieko mums negailėjo, gal dėl to, kad mes brangiausios moterys pasaulyje, nes brangiai jam kainuojame. Niekas nedrumstė žydrų ir auksinių mūsų atostogų, abu jie mane lepino, ir vieną dieną štai ką parašiau mamai:

„Ak, mam, jūra nuostabi, atostogos dar nuostabesnės, nardau su Hariu po bangas (gerai, kad lankiau baseiną), Mapotė kaitinasi ant pripučiamo čiuzinio (ji nelankė baseino), tėtė dažnai važinėja į darbą – jis negali atitrūkti nuo gamybos. O dabar turiu Tau tokią naujieną, kad laikykis. Jie sako, kad aš galiu su Džimi pasilikti pas juos. Kol baigsiu vidurinę. Atskiras kambarys ir magnetofonas. Liuks. O kai stosių į aukštus mokslus, tada pas Tave. Tėvelis

sako, kad nori tokią fainą dukterį (vadinasi, mane!!!) pas save turėti. Nebijok, aš Tau rašysiu visada, visada. Kaip Tu manai, a? Jis liepė Tavęs pasiklausti. Bučiuoju 1001 kartą.

Jovita”

Mamos atsakymo aš nespėjau gauti. Įvykiai riedėjo greičiau negu laiškai.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kur Jovita gyvena? Kodėl jai nesmagu?
- 2 Papasakokite apie Jovitos pirkinius. Kodėl ji taip „apsijuokia” tėvo akyse?
- 3 Papasakokite, ką mergaitė veikia Palangoje, su kuo susipažįsta.
- 4 Kaip manote, kaip jautėsi mergaitės mama, gavusi antrąją Jovitos laišką?

IV

– Kaip tau Haris patinka? – klausia kartą Mapotė.
 – Toks drimba. Krepšiams taisyti į paplūdimį ne pro šalį.
 – Jis gražiau apie tave atsiliepia, sako, tokia maloni mergaitė, ir akys gražios.

Ar tai aš ta maloni mergaitė? Niekados negirdėjau, kad Haris šitaip apie kokią merginą prasižiotų. Sako „kadras” ir nusivaipo. O apie mane – maloni... ir akys. Ėmiau tikrinti veidrodėlyje savo akis. Deja, deja, blakstienos išblukusios nuo saulės, o rudos akys spokso kaip sagos be apvadų. Kad man taip žaliai mėlynai violetinius šešėlius užsitepus. Ir blakstienas tušu pabraukus... Nuleiptų Haris. Gal jis bus mano simpatija? Nes iki šiol man su bernais ne labai sekėsi. Vienas toks ančiasnapis užkabinėja mane, kai grįžtu iš baseino, – vis koją pakiša. Pasakiau:

– Nori gauti į dantis?

Nes kas man iš jo. Ne vienoje klasėje, matematikos nusirašyti nepakiš. Haris – kas kita. Būsimasis studentas. Galėsiu draugėms pasigirti (jeigu, žinoma, iš viso grįšiu į Vilnių), kaip mes juodą naktį pabėgom su juo nuo Mapotės į parką, kaip mus užpuolė chuliganai, kaip jis paklojo chuliganą man po kojų ir didžiu balsu su-

riko pergalingą indėnų karo vado šūkį... Dabar aš suprantu, kodėl jis mudvi su Mapote sekioja kaip Džimis. Tai dėl manęs. Laikykis, Jovita, tavęs laukia gyvenimo verpetai. (Tuos verpetus knygoje radau.)

Šįvakar pas mus svečiai. Mapotė apkarstė mane „išaugtiniais“ savo drabužiais – žalias sijonas ir apelsino spalvos frote golfas, gaila, kad Haris nemato. Tėtė visiems mane aprodė – va, kokia didelė duktė, juk septintokė, kokia įdegusi, kaip ji plaukioja. Svečiai stebėjosi, kad iš viso dukters esama, jie nieko nebuvo apie mane girdėję, bet mano akys lipo nuo saulės, nuo jūros, nuo dūkimo su sviediniu, ir aš smunku su Džimiu į savo palėpę. Galėsiu bent ramiai apie s-a-v-o gyvenimo verpetus pasvajoti. Kur tau! Girdžiu vieną viešnią zyziant tarp malonaus svečių šurmulio ir taurių cingsėjimo.

– Negerk, Gyvyti... Kaip mes su mašina namo grįšim. Sakei pats, kad prie vairo...

– Juokų darbas! – smagiai šūktelėjo tėtė. – Pernai aš vairavau nutrūkęs filmą, matyt, užsnūdau, nes trenkiausi į medį, autoinspekcija ant kulnų, tada ligoninė, kraujo tyrimas... Puikiasias tyrimas, ir 300 rublių premijos iš draudimo, nors remontas nė grašio nekainavo. Turiu meistrą gamykloje.

– Tai galva, tai galvelė... – klykė svečiai. – Ne kopūstas. O iš kur tas kraujo tyrimas toks nekaltas?

– Draugeliai. Visur draugeliai. Pasaulis dalomas į draugus ir nedraugus. Kito ligonio kraują analizei pakišo.

Nuo griausmingo juoko susiūbavo mano grindys. Ar tik grindys?

Kažkokia šalta banga plūstelėjo į paširdžius. Kito ligonio kraują? Negi taip galima? Ar mama šitaip pasielgtų? Kai buvo nudegusi mergytė jos palatoje, mama savo kraujo davė. O vienam vaikeliui kraujo vėžys. Tada visi kasdien davė jam savo kraujo: ir gydytojai, ir seselės, nors niekas nežinojo, ar jis pagis. O tėveliui kam svetimas kraujas? Už visus savo poelgius tenka at-sa-ky-ti, tvirtina mama. Kodėl jam nereikėjo atsakyti už neblaivią galvą, už rizikingą kelionę ir dar premiją gauti?

Pro atdarą mano langą vėl tvokstelėjo erzelio gūsis.

– Jeigu ji būtų mokslininkė, na, tada suprantu, kandidato laipsnis – tai patikima karjeros pakopa. O dabar – paprasta ligoninės žiurkė. Dėl 10 rublių pati džiūsta ir vaiką nualino. Matytumėt, kokią Jovitą pasiėmiau. Stačiai badmirė. Dabar mano Virginija ją atpenėjo, žmoniškai aptaisė, kaip ne ta mergaitė. Kaip jos susidraugavo... Susitarėme su Virginija nebeleisti jos į Vilnių...

– Už gražią šeimą! Už taurią širdį! – ir taurės vėl cingtelėjo, o balsai suūžė kaip stadione.

Pala, pala, tai mano mama – ligoninės žiurkė? Tai aš ta atpenėta badmirė? „Na, žinai, tėveliuk, – maniau sau, plėsdama nuo savęs pizamą, – kad aš pulsiu tarp svečių, kad sukulsiu kokią taurę, kad drošiu visiems į akis...” Kol grobsčiau savo drabužius, svečiai užtraukė „Ilgiausių metų”, o paskui žybtelėjo mašinų lempos, čiūžtelėjo padangos per kiemo žvyrą – nei puoliau, nei sukūliau, nei drožiau. Atidėjau rytdienai. Aš dar pasikalbėsiu su tėveliu apie tą žiurkę ir badmirę!

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Apie ką kalbasi Jovita su Mapote? Kaip šis pokalbis paveikia mergaitę?
- 2 Kokį pokalbį vakare nugirsta Jovita? Paaiškinkite, kodėl jai „kažkokia šalta banga plūstelėjo į paširdžius”.
- 3 Kas mergaitę labiausiai įžeidžia ir įskaudina?
- 4 Ką Jovita pradeda suprasti?

V

Kitą rytą tėtės neberadau, buvo išvažiavęs į darbą, o Haris maitino mudvi pliažе baisiais pasakojimais apie „juodųjų katinų” gaują, kuri siaučianti Palangoje. Ji apkrausto mašinas, vilas ir sanatorijas. Įsmunka pro atvirus langus ir dingsta be pėdsako. Kaitra buvo neapsakoma, aš drybsojau nekrutėdama ir mąščiau apie savo gyvenimo verpetus. Haris su Mapote žaidė badmintoną. Vakare atkentėjau už tinginį. Ir šiaip blaškiausi patale, ir taip – vis kaip ant aštrių akmenų. Persikaitinau. Degiau kaip blynas ant keptuvės.

Reiktų rūgusio pieno kompresų, – taip mama mokė, bet iš kur imsi naktį pieno? Iš kur imsi mamą, jeigu ji toli? Pirmąkart ilgesys sugniaužė man širdį. Atsikėliau, atsistoju prie lango. Jūra ošia. Vienas kitas debesėlis praplaukdamas užgesina mėnulį, tada viskas skęsta nakties sutemose. Ar viskas? Va, kažkas brazda alyvų krūme. Gal katinas? Juodas, tamsus šešėlis išnyra iš krūmo ir sėlina vilos pasieniu. Viešpatie! Juodasis katinas! Užpuls Mapotė! Kas daryti? Šmėkštelėjo Konan Doilio, Agatos Kristi seklių žygiai. Jei dabar lipsiu laiptais, laiptai girgžda, vagis išgirs... Jis jau ropščiasi pro langą! Kad tik jos nepasmaugtų. Tiek žiedų ant jos rankų! Kas daryti, kas daryti, kas daryti, Džimi? O Džimis tyli, kvailas daiktas, nė neviaukteli... Kopėčios! Prie mano lango kopėčios! Haris taisė televizijos anteną! Iškišau koją, palangės įsitvėrus, nulipau keletą skersinių – čia manęs juodasis katinas nepasieks, ir paleidau gerklę, pati drebuliu virtusi:

– Gelbėkit! Vagys!! Gaudykit vagį!!!

Vagis šoko pro langą laukan, tą akimirką mėnuo plieskė iš po debesies, o man tartum peiliai aplink galvą sužaubavo.

– Ko žviegi, beprote!

Ir dar išgirdau žodį, kurį pakartoti baugu. Tai buvo Haris. Atbėgo užsimiegojęs šeimininkas su lazda, sulojo Džimis, pro langą persisvėrė Mapotė ir ramiai tarė:

– Jokio vagies nebuvo. Jovita perkaito pliaže ir apsisapnavo. Labanakt, atleiskite už triukšmą. O man: – Eik gulti. Rytoj pasikalbėsime.

Ir pridūrė pro sukąstus dantis:

– Sekei mane? Norėjai tėvui įskusti? Nepasiseks.

Man tikrai nepasisekė. Baisiai nepasisekė. Kažkas sudužo į šipulius, ir smulkus drebulys nesiliovė manęs purtęs. Ko Haris lindo pro langą? Gal norėjo ją išgąsdinti? Ko jie abu siunta ant manęs? Kam man reikia ją sekti ir tėčiui skusti? Na, Jovita, nešk kailį, kol sveikas. Tu netinki į seklius. Tu netinki į dukteris šitoj... svetimoj šeimoj.

Anksti rytą, nesumerkusi akių, nusileidau tomis pačiomis kopėčiomis su kelioniniu savo krepšiu. Nieko nieko nepasiėmiau, ką

Mapotė buvo dovanojusi – nei sijonėlių, nei megztukų su golfo apykakle, nei džinsų su mustango ženklu, net tų gintarėlių iš paplūdimio, kur laimę neša. Net gintarinio ežiuko nuo Hario. Laimė, kad turiu dvidešimt penkis mamos rublius „juodai valandai“. Juoda valanda kaip tik buvo man išmušusi. Greitosiomis brūkštelėjau:

„Tėti, mama serga, kviečia mane grįžti. Ačiū už viską. Jovita“.

Skridau sunkia širdimi. Gyvenimas privertė mane tėtei pameluoti, o dabar ką mamai į Kijevą parašysiu? Ko išlėkiau ne laiku iš Palangos, jeigu čia tokios karališkos atostogos, kaip jai esu rašiusi? O Mapotę kaip gyriau... Ak, tegu jie visi prasmenga užmiršimo jūroje, vartoju kažkieno žodžius. Man liko nuo bilieto apie 20 rublių. Gyvensiu kaip nors, kol mama grįš. Valgysiu kefyra su duona, kad tik namie.

Rakindama savo buto duris, prisiminiau Džimį, ir net graudu pasidarė. Kad jis čia būtų, verkčiau šunį apsikabinusi (vėl svetimi žodžiai... nemoku savo jausmų reikšti!). Pabučiavau jį išvažiuodama. Prieškambaryje pajutau cigarečių kvapą. „Juodieji katinai...“

– dingtelėjo man. Apiplėšė butą, nusiaubė... Palikau laukujes duris¹ praviras, o pati atsargiai žengiau į kambarį. Prieblanda. Langai su užtrauktomis užuolaidomis. Ant kilimo išseiginės mamos basutės, o ant sofos kažkas guli. Mama!

– Kas tau? Kodėl tu čia? Ar sergi? – puoliau prie jos. Glėbesčiauomės, tartum šimtą metų nesimačiusios.

– Aš maniau... kad tu ten... liksi, – pro ašaras lemeno mama. – Juk rašei, kad kvietė, kad vidurinę...

– Ir dėl to tu grįžai iš Kijevo? Metei savo kursų?

Dabar jūs matot, kas tai yra sunki mama. Bet man kažkodėl lengva ir gera, grįžus namo. Visi kampai žydi.

O mamą kitą rytą nulakdinau vėl į Kijevą. Tegu tobulinasi.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokie įvykiai priverčia mergaitę susimąstyti? Kodėl ji apsisprendžia bėgti namo?
- 2 Ką Jovita jaučia sugrįžusi namo?
- 3 Kodėl apsakymas pavadintas „Sunki mama”? Kaip manote, kokia reikšmė pavartotas būdvardis „sunki” – tiesiogine ar perkeltine? Kokią mamą jūs vadintumėte sunkia?
- 4 Aptarkite, kaip keičiasi Jovitos požiūris į tėtį, mamą ir apskritai į žmonių santykius.
- 5 Pamąstykite, ką būtute darę kitaip Jovitos vietoje.
- 6 Sugalvokite ir parašykite apsakymo dalims pavadinimus.
- 7 Palyginkite Jovitą, Eveliną („Kada piešime perlinę vištelę”) ir Karolį („Pilis”). Kuo šių vaikų gyvenimas panašus, kuo skiriasi?
- 8 Padiskutuokite: kiek svarbus šiuolaikiniam jaunimui įvaizdis?

¹ Laukujės durys – išorinės durys.

Alfonsas Maldonis

Motina mano...

Motina mano –
 Tai, ką tu man dovanojai,
 Gyvybę ir norą gyventi –
 Gauna visi žemės vaikai,
 Bet man ta dovana
 Buvo vienintelė,
 Vieną kartą,
 Man vienam duota –
 Nėra kitos tokios
 Pasaulyje
 Ir už pasaulių.

Motina mano –
 Tai, ko tu man
 Negalėjai padovanoti,
 Kantriai,
 Diena iš dienos
 Mokei siekti.
 Būki geras,
 Būki teisingas, sakei.
 Negeram
 Gal geriau gyventi,
 Bet negera
 Su negeru
 Visiem žmonėm.
 Ne mes vieni gyvenam.
 Būki geras,
 Būki teisingas, sakei.

Geram gal ne taip
 Gera gyventi,
 Bet gera su juo žmonėm.
 Būki teisingas,
 Būki geras medžiui,
 Paukščiui ir gyvuliui,
 Žemei – ji mus maitina.
 Žmogui būki geras –
 Kaip maldą kartojai.
 Maldas užmiršau.
 Tavo žodį
 Ir tavo gerumą
 Atmenu taip
 Kaip tave.

Motina mano –

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Į ką kreipiamasi eilėraštyje?
- 2 Kokią nepakartojamą dovaną dovanoja savo vaikams motinos?
- 3 Kokias vertybes puoselėja motina? Kas jai labai svarbu?
- 4 Kokius jausmus išgyvenote skaitydami eilėrašį?
- 5 Tėvai yra verti ypatingos pagarbos. Parašykite keletą teiginių, ką jums reiškia gerbti tėvus.

Vytautas Račickas

Imbraso meilė bendrabutį

I

Prieš pat Naujuosius metus užšalo Guščiaus kūdra, bet aš nepėjau nė ledžingų¹ užsidėti. Mat vėl susirgo motina, todėl atsidūriau mokyklos bendrabutyje – dideliame raudonų plytų name.

Bendrabutyje visuomet būdavo šilta, koridoriaus grindys kvepėdavo vašku, o valgomajame, kur, sušveitę gerus pietus, ruošdavome pamokas, niekad neišsisklaidydavo saldus kakavos kvapas.

Tie, kurių tėvai gyveno arčiau, šeštadieniais išvažiuodavo namo. Kiti pasilikdavo. Maždaug dešimt berniukų ir tiek pat mergaičių. Po vakarienės visuomet būdavo šokiai. Mokytojas Breiva atsinešdavo savo gražų akordeoną raudonomis dumplėmis², atsisėdavo kampe prie krosnies ir pradėdavo groti melodiją po melodijos, gaudžiai pavirpindamas. Iš pradžių šokdavo vien mergaitės. Berniukai susispiėdavo prie durų ir krizėdavo³. Paskui pamažu įsidrąšindavo. Šutinys iškviėdavo Giedrytę, Aramavičius – Žlabickaitę, Kvaselis – Rudėnaitę.

Tik Imbrasas niekad nešokdavo. Stovėdavo parėmęs krosnį, spoksodavo į šokėjus, ir viskas. Tikriausiai jis nemokėjo šokti. Arba gėdijosi savo nepaprastai trumpų kėlnių, kurių kėšnės baigėsi gerokai aukščiau kulkšnių. Apskritai Imbrasas buvo ne toks

¹ Ledžinga – pačiūža.

² Dumplės – muzikos instrumento dalis.

³ Krizenti – negarsiai, pusbalsiu juoktis.

kaip visi. Išbalęs, amžinai susimąstęs, nekalbus, be to, persikrei-
pęs: vienas petys aukščiau, kitas – žemiau.

– Gal jis nesveikas? – kartą pasakė Kvaselis. – Ir į mankštą
neina. Reikia varu varyti.

– Nesveikus nuo fizinio atleidžia, – atsiliepė Aramavičius. – O
Imbrasas fizinį lanko. Ir visai neblogai žaidžia rankinį.

– Tai kodėl toks išbalęs? Gal rūko?

– Jeigu rūkytų, būtų pirštai parudavę. Ne, nerūko. Jo pirštai
balti kaip mergaitės, – vėl paaiškino Aramavičius.

– Žinau, – tarė Šutinys. – Imbrasas turi paną!

– Kokią paną?

– Nežinau. Aš jos nemačiau. Bet jis turi. Tikrai turi...

– Kuri su tokiu prasidės?

– Ė, brolau... – toliau dėstė Šutinys. – Meilė toks dalykas. Vie-
nai mergaitei patinka stiprus, petingas. Toks kaip Breiva. Kitai –
išstypėlis. Kaip Imbrasas.

– O gal jis eilėraščius rašo? – išsižiojo lig šiol tylėjęs maža-
sis Zabuliukas. – Prisimenat, iš Vilniaus vienas poetas į mokyklą
buvo atvažiuavęs? Toks su barzda. Ir baltas kaip sūrmaišis. Poetai
visada išbalę. Mat, rašydami eilėraščius, jie kankinasi.

Greit Imbrasu mes taip susidomėjome, kad nebenuleisdavome
nuo jo akių. O kai pastebėjome, jog po pamokų jis eina ne į bendra-
butį, o gerą pusvalandį sugaišta mieste, nusprendėme jį pasekti.

– Jis į pasimatymus vaikšto! – tikino Šutinys.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kieno vardu pasakojamas tekstas?
- 2 Kur vyksta apsakymo veiksmas? Su kokiais veikėjais susipaži-
note?
- 3 Kodėl Imbrasas draugams atrodo paslaptingas? Parinkite apibū-
dinimų iš teksto.
- 4 Kaip berniukai bando paaiškinti draugo kitoniškumą? Kurie žo-
džiai rodo, kad tai, ką jie sako, tik prielaidos, o ne tikri faktai?
- 5 Kokia Imbraso keistumo priežastis berniukams pasirodė įtiki-
miausia? Kodėl?

II

Tuoj po skambučio Imbrasas išėjo iš mokyklos ir patraukė centro link. Mes iš paskos.

Imbrasas kinkšnojo¹ vienodu žingsniu, nestoviniuodamas ir nesidairydamas kaip kiti vaikai. Jis visai neįtarė, kad mes jį sekame.

– Kaip tu manai, ar ji graži? – lyg ir pavydėdamas paklausė Šutinys.

– Kas?

– Nagi ta Imbraso meilė.

– Liaukis su tom meilėm! Gal jis visai ne į pasimatymą...

Imbrasas pasuko Marytės Melnikaitės gatve, paskui nusileido žemyn, perėjo kepyklos kiemą ir vėl užlipo laiptais aukštin.

– Jis eina į parduotuvę, – sušnibždėjo Aramavičius. – Jūs pabūkit čia, o aš vienas paseksiu...

Imbrasas iš tikrųjų pasuko į parduotuvę. Nusipirko sąsiuvinį, pieštuką, dvi plunksnas ir išėjo į gatvę.

– Jis visai žioplas, – džiaugėsi Aramavičius, kai mes atsargiai slinkome įkandin Imbraso. – Aš stovėjau gal per penkis žingsnius, o jis manęs nematė.

– Jeigu būtum įsimylėjęs, ir tu nieko aplinkui nematytum, – paaiškino Šutinys.

Po to Imbrasas užėjo į autobusų stoties bufetą, nusipirko spurgą už aštuonias kapeikas ir valgydamas patraukė Basanavičiaus gatve į kalną.

– Matot? – Jis į parką eina. Į pasimatymą...

Tačiau didžiausiam mūsų nustebimui, Imbrasas smuko į paštą. Ką jis ten veikė, mes nematėm, nes stovėjome už tankios gyvatvėrės. Eiti į vidų negalėjome. Būtume išsidavę.

– Viskas aišku! – Šutinys vėl iškėlė savo kreivą pirštą. – Imbrasas neturi jokios panos! Jis paprasčiausias šnipas.

– Koks šnipas?

¹ Kinkšnoti – eiti linguojant.

– Šnipas. Kitaip sakant, žvalgas, agentas! Tikriausiai jis atėjo išsiųsti kokios nors gudriai užkoduotos telegramos, kurioje viskas surašyta.

– Kas surašyta? – tankiai mirksėdamas klausinėjo Zabuliukas.

– Viskas. Kad sprogo katilinės vamzdžiai, ir dabar mūsų mokykloje šalta, kad per fizinį mums neduoda naujų slidžių, kad nuo Šapokos Broniaus nusišraibinam² matematikos namų darbus, kad mokytoja Blusytė vėl parašė penkiolika dvejetų, kad...

– Nešnekėk nesąmonių! – supyko Aramavičius. – Niekam neždomu tie tavo dvejetai!

– Priešui viskas ždomu!

Po kelių minučių Imbrasas išėjo iš pašto ir tiesiausi keliu nukubėjo į bendrabutį.

Mes jį sekėme visą savaitę. Ir kiekvieną dieną Imbrasas vis lankėsi pašte. Užeidavo ir po kelių penkių minučių išeidavo.

² Nusišraibinti – nusirašyti.

– Reikia jį suimti ir ištardyti! – nerimavo Šutiny. – Ko mes laukiam? Juk jis – išdavikas!

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kurie berniukų įtarimai nepasitvirtino? Kodėl?
- 2 Kokių naujų įtarimų kilo sekliams?

III

Pagaliau Šutiniui pavyko suagituoti dar keletą patiklių smarkuolių. Vieną šeštadienio pavakarę jie įsiviliojo Imbrasą į bendrabučio malkinę ir surišo.

– Kas tu toks? Kas tave užverbavo¹? Sakyk, nes bus liūdna! – prožektoriumi spigindamas į akis, kamantinėjo Šutiny.

Imbrasas tylėjo.

– Ko kasdien į paštą vaikštai? Kam ir kokias telegramas siuntinėji? Nenori kalbėti? Didvyrį vaizduoji? Palauk, tuoj mes tau atrišim liežuvį. Ė, Armota! – Šutiny atsigręžė į Aramavičiuką. – Pradžiai penkis sprigtus!

Aramavičius užsimovė ant piršto plastmasinį kamštį nuo butelio.

Šutiny nuėmė nuo Imbraso galvos kepurę.

Surištasis net nepajudėjo. Sėdėjo ant kaladės pakreipęs galvą ir vos vos šypsojosi lūpų kampučiu.

Kai Aramavičius priėjo prie Imbraso ir pradėjo sklaistyti jo vešlias garbanas, ieškodamas vietos, kur mažiausiai plaukų, aš staiga pasakiau:

– Gana tų komedijų!

Pasakiau garsiai. Nuo mano žodžių net malkinės sienos su-skambėjo.

– A, tai tu šnipo draugas? – atsigręžė į mane Šutiny.

Tuo metu atsidarė malkinės durys, ir mes išvydome mokytoją Breivą su akordeonu ant peties.

¹ Verbuoti – rinkti savanorius kuriam reikalui, telkti.

– Sveiki, vyrai! Kortom lošiat?

– Neturim jokių kortų! Tikrai. Šeimininkė paprašė atnešti malkų, tai mes va... – kaip visada gudriai pamelavo Šutinys, o Aramavičius mikliai atrišo Imbrasui rankas.

– Na, tai greičiau neškit tas malkas, ir eime šokti! – nekantravo mokytojas Breiva. Ir, čia pat atsegęs akordeono dirželiu, užgrojo tokią pasiutpolkę, kad mums net kojos pradėjo kilnotis.

Imbrasas staiga atsistojo ir įbruko Šutiniui į rankas didžiausią pliauską. Paskui antrą, trečią, ketvirtą. Breiva grojo, o Imbrasas krovė Šutiniui į glėbį sunkiausias malkas. Kai Šutinys pradėjo stennėti, Imbrasas pasakė:

– Užteks.

Malkas Šutinys nešė pūkšdamas, svyrinėdamas, ir jeigu ne iš paskos ėjęs Aramavičius, nelaimingasis nešikas tikriausiai būtų išsitiesęs vidury kiemo.

Išvydusi tokį glėbį malkų, šeimininkė, žinoma, labai apsidžiaugė ir mus visus apdaliavo karštais pyragėliais su varške ir cukrumi.

Kitą dieną Imbrasas susirgo, ir jį paguldė į izoliatorių.

– Jis tyčia! Jis simuliuoja! – aiškino Šutinys. – Pamatė, kad įkliuvo, tai ir suka uodegą. Visi diversantai² šitaip elgiasi. Reikia pasakyti Breivai, kad apžiūrėtų jo burną. Tikriausiai kur nors tarp dantų jam įmontuota kalio cianido ampulė. Nusinuodys, ir pašvilpk!

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kodėl berniukai „suėmė“ Imbrasą?
- 2 Kaip elgėsi tardomas Imbrasas? Raskite tekste jo elgesį apibūdinančių žodžių.
- 3 Kaip vertinate tokį berniukų poelgį? Kuris iš vaikų nusprendžia ginti draugą? Kaip manote, kodėl?

²Diversantas – kas vykdo diversiją, sąmoningai kenkia kitam.

IV

Po pietų sėdėjau prie stalo, savo įprastoje vietoje. Sprendžiau uždavinį su trupmenomis ir sveikais skaičiais. Uždavinio sąlyga buvo ilga, su daugybe lenktinių, laužtinių, riestinių ir dar kitokių skliaustų. Kelintą kartą skaičiavau viską iš naujo, tačiau teisingo atsakymo gauti vis nepavykdavo. Tada kažkodėl prisiminiau sergantį Imbrasą.

Tyliai, kad niekas nematytų, išslinkau į koridorių ir užlipau į antrąją aukštą, kur gyveno mergaitės. Ten buvo ir izoliatorius – mažas šaltas kambaryukas ligoniams.

– Kas tau? – paklausiau įėjęs.

– Inkstai... – ištarė ligonis ir nusišypsojo. – Gerai, kad atėjai. Aš kaip tik apie tave galvojau.

Imbrasas pasikėlė ant alkūnių.

– Tu nebijok, mano liga neužkrečiama.

– Aš ir nebijau, – ištariau drebančiu balsu.

– Žinai, noriu tave paprašyti vieno dalyko. Ar negalėtum nueiti į paštą ir išsiųsti štai šitą laišką? Tik registruotą. Būtinai registruotą! Žinai, mūsų kaimas tokiam užkampy. Paprasti laiškai dažniausiai neateina. Tai kelius užpusto, tai laiškinkas užgaišta. Supranti, aš kiekvieną dieną rašau. Taip reikia. Pažadėjau. Jei neišsiųsiu, pagalvos, kad susirgau ar... Mamai ten labai liūdna. Ji visai viena gyvena.

– Gerai, aš išsiųsiu! Aš moku!

– Tik tu niekam nesakyk, gerai?

– Nesakysiu. Garbės žodis.

Įsidėjau laišką į vidinę švarko kišenėlę ir net neapsirengęs iššokau į kiemą.

Iki pašto nubėgau per kokias penkias minutes. Net ausys nespėjo įkaisti.

– Mamai? – šyptelėjo paštininkė, paimdama laišką.

– Aha! – linktelėjau, žiūrėdamas pro platų pašto langą, už kurio lyg mūras stovėjo dailiai apkarpyta gyvatvorė, o už jos, trindami paraudusias nosis, mindžikavo Šutinys, Kvaselis ir Abramavičius.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Ką naujo sužinojote apie Imbrasą ir jo jausmus motinai?
- 2 Kodėl Imbrasas apie savo laiškus mamai nenorėjo pasakoti draugams?
- 3 Kuris apsakymo epizodas jums labiausiai patiko? Kodėl?
- 4 Kokia jūsų nuomonė apie Imbrasą? Parašykite jam laišką. Paaiškinkite, kodėl rašote, papasakokite, kuo jo elgesys jus labiausiai žavi ar piktina, paklauskite, ką dar norėtumėte sužinoti.

Ona Jautakė

Kai aš buvau Kleo

Ištrauka

– Kodėl ne mama? – patempia lūpą Gilė, pamačiusi mane prailgintosios grupės tarpdury.

– Tai gal čia nakvosi?

Mergiūkštė juda lyg vėžlys. Semia sauja savo pieštukus, negrabiai bruka juos į kuprinę. Trys ar keturi išsilaksto ant grindų, nurieda po suolais. Turbūt Gilė specialiai mane erzina. Vienturtė karalaitė.

Neiškentęs maukšlinu jai kepurę, vynioju šaliką, aunu batų. Jei šitaip kapstysimės, autobusas parodys mums uodegą. Bet argi Gilei rūpi?

Ne, autobuso dar nėra, bet netoli stoties pamatau baltą Agnės striukę ir šviesių plaukų kupetą. Matyt, palydėjo Živilę, savo geriausią draugę, nes Agnė gyvena miesto centre, sename, čerpėmis dengtame dviaukščiame name. Jį miestelyje vadina mokytojų namu, nes beveik visi, ten gavę butus, buvo mokytojai. Agnės tėvas – mūsų mokyklos direktorius Antanas Rupšėnas. Vienintelis, kurio privengia net Guliašas. Jei Agnės tėvas ant ko nors pyksta pirmame aukšte, girdėti ir trečiame. Jo, net baisiausiai nirštančio, gražus balsas. Aktoriškas. Garsiakalbiui (tokia jo pravardė) rei-

kėtų skaityti žinias, o jis rėkia dėl vaikigalio nuo palangės alkūne nutėkšto vazono su apdžiūvusiu pelargonija...

– Klausyk, Gile, pažaiskim šnipus, – sakau seseriai. – Apsimeskim, kad vienas kito nepažįstam! Kol išlipsim iš autobuso, gerai?

Gilė suvasnoja¹ blakstienom. O taip, ji sutinka! Ir nuvėžlioja į priekį. Dar reikės pereiti gatvę, todėl neišleidžiu jos iš akių.

Didelė kuprinė siūbuoja į šonus, virš jos – tik rožinis kepurės bumbulas. Nuo kuprinės į mane vėpso Šrekas, ir tas žalias milžino žvilgsnis kažkodėl mane trikdo. Galėjau panešti kuprinę. Bet Agnė... Būtinai turiu su ja pasikalbėti, o kokia kalba, kai Gilė tampo už rankovės? Įkyriausia pasaulio mergiūkštė! Ir skundikė, viską bemat išklojanti mamai.

Einu mažumėlę atsilikęs. Gilė sėkmingai peržirglioja² „zebrą“ ir... slysteli ant leduko, suklumpa. Mes juk šnipai, sakau sau, aš tiesiog jos nepažįstu!

Gilė stojasi. Nuo jos kelių ir pirštinių varva purvinas, su tepalais ir kitokia bjaurastimi sumišęs vanduo. Purvina ir žydroji striukytė. Ji vėpso į savo rankas ir kojas, kol skruostais pasipila ašaros.

– Kleopai, aš...

Mažė tikisi mano pagalbos, gal ir paguodos, – mamos juk šalia nėra...

Žengiu pro šalį, lyg būčiau jos niekada akyse neregėjęs. Agnei mane pamačius su tokia seserimi, purvina lyg paršelis, būtų dar blogiau...

Žvilgteliu per petį: tyliai šnupuodama, nelaiminga Gilė velkasi iš paskos. Autobusas dar neatvažiavęs, aikštelė tuščia. Nerių Živilės ir Agnės link. Tikiuosi, mažoji nevėkšla manęs nedrįs vytis...

Mergaitės atsisuka. Agnė, kaip visada, kažko linksmai kvatoja.

– Nam, Kleopai? – klausia Živilė.

O Agnė pamato Gilę. Eina jos pasitikti. Negi ji pažįsta mano seserį?

– Neverk, tik neverk! Turbūt paslydai, ką? Koks tavo vardas?

¹ Vasnoti – plevinti.

² Žirglioti – eiti dideliais žingsniais.

Ji išsitraukia iš kišenės servetėlę, braukia Gilei ašaras, numovusi išgręžia šlapias pirštines, valo purviną striukę ir kelnės.

Su Živile neturiu apie ką kalbėti. Eiti pas Agnę negaliu, nes išsiduos Gilė. Kvaila situacija. Kol atrieda dryžuotas autobusas, minutė ištįsta į valandas.

Agnė lydi Gilę. Ji pešteli mane už rankovės:

– Kleopai, judu važiuojat į vieną pusę. Jos vardas Jogailė. Paglobok, gerai?

Linkteliu galvą. Ir praleidžiu Gilę į autobusą pirmą.

Tik dabar pastebiu, kad mažė net šlubčioja. Graudus kraujo lašas persisunkęs per jos džinsus ties dešiniu keliuku.

Tie penki kilometrai autobusu – lyg šimtas mylių. Turbūt dėl to, kad man šlykščiai gėda. Ir gaila tos mažosios rudaplaukės garbanės, kuriai, matyt, diena irgi buvo ne iš geriausiųjų. Ar galima pavydėti žmogučiui, penkmečiu jaunesniam už tave? Kaip drįsau gėdytis tikros savo sesers vien dėl to, kad norėjau pasirodyti Agnei? Tai aš, vyresnysis brolis, turėjau nušluostyti Gilei ašaras ir

nuvalyti purvą! Ar ji manęs atsižadėtų, jei paslysciau ant polaidžio srovelės išgalšto ledokšnio?

Per tą nelemtą įvykį valgykloje Gilė turbūt būtų pirmoji puolusi prie manęs, o gal ir mažais kumštukais apkūlusi Guliašą. Ji – kovotoja. O įkyri tik dėl to, kad dar maža.

Sesuo atsisuka ir pakelia į mane savo dideles žalsvas akis. Jos žvilgsnį sunku atlaikyti. Bijodamas, kad nesitvenktų ašaros, bandau jai kuo šelmiškiau mirktelėti... Pavyksta. Tegul bent jos mažoje širdelėje nelieka nuoskaudos. Juk mudu tik slaptieji agentai. Šnipai. Apsimetėliai.

Stotelėje išlipame. Prilaikau kuprinę – nuo jos svorio Gilė net svyruoja. Saulė akina. Pro sniego spindesį ant kalno jau prasimušę juodi kauburėliai. Pavasaris!

Širdis ima šokčioti nuo tų sniego gniaužtų atsikratančių laukų, ypatingo bundančio miškų kvapo. Jie jau rausvi, nebe suodžių juodumo kaip žiemą... Ir aš noriu būti geras. Kitoks. Mylėti ne tik Gilę – visus.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kas yra pagrindiniai pasakojimo veikėjai?
- 2 Kodėl Jogailė erzina brolių?
- 3 Kodėl Kleopas pasiūlo seseriai žaisti šnipus? Atsakymą pagrįskite teksto žodžiais.
- 4 Kodėl brolis nepadeda pargriuvusiai sesutei? Kaip jis pateisina tokį savo elgesį?
- 5 Kaip jaučiasi Kleopas, kai jo sesute pasirūpina Agnė? Ką jis tada supranta? Savo mintis pagrįskite teksto žodžiais.
- 6 Kaip privertė perskaityta istorija jus pasijusti? Apie ką paskatino pagalvoti?

Vytautas Račickas

Tankas su elektroniniu valdymu

Arūnas atidarė didįjį stalčių, kuriame tėvelis laiko vinutes, medvaržčius, atsuktuvus ir kitokias geležines smulkmenas. Atidarė ir mato – stalčiaus kamputyje guli tėvelio piniginė. Kaip ji čia pateko? Juk paprastai piniginę tėvelis nešiojasi su savimi. Tikriausiai pamiršo.

Arūnas atsegė piniginę ir žvilgtelėjo į skyrelį, kuriame laikomi litai. Oho, kiek čia jų daug. Raudonų, mėlynų, žalių. Kitas skyrelis prikimštas visokių popiervalių – kvitų, čekių; nuolatinis bilietas važiuoti miesto transportu, keli loterijos bilietai, spalvotas kalendoriukas. Taip, piniginė tikrai tėvelio. Arūnas padėjo ją į tą pačią vietą ir uždarė stalčių. Uždarė ir staiga prisiminė, kad „Jaunajame technike“ matė tanką su elektroniniu valdymu. Paspaudi vieną mygtuką – tankas važiuoja, paspaudi kitą – tankas iškelia vamzdį, paspaudi trečią – tankas iššauna... Arūnas vėl palengva atitraukė stalčių. Berniuko akys įsmigo piniginėn, o galvoje ėmė dūgžti visas spiečius minčių. Dar sekundė, ir rankos Arūno nebeklausė, – tarsi paspaudus elektroninį mygtuką, jos mikliai atsegė piniginę, ir dvidešimties litų banknotas pasislėpė Arūno kelnų kišenėje.

Bet tuo sumanyta operacija nesibaigė. Čia tebuvo pradžia. Netrukus Arūnas įslinko į kitą kambarį, pas savo broliuką Šarūną, kuris gulėjo ant sofos ir vartė naują knygutę.

Arūnas pažvelgė pro langą. Kiemas buvo tuščias. Nė vieno vaiko.

– Šarūnai, einam pasisūpaut...

– Netrukdyk, aš skaitau.

– Pamanykit, koks gudročius – pusantros raidės tepažįsta, o jau skaito. Dar knygą aukštyn kojom pasiėmęs.

– Na gerai jau, gerai. Jeigu taip nori, galiu eiti.

Arūnas prie sūpynių suskubo pirmas ir gerai matomoje vietoje padėjo banknotą. O kad jo vėjas nenupūstų, prispaudė keliais akmenukais. Pagal Arūno planą tuos dvidešimt litų turėjo atrasti būtent Šarūnas. O paskui...

Vyresnėlis stumdė sūpynes ir akies krašteliu vis žvilgčiojo į banknotą, kuris stačiai akis badė. Tačiau Šarūnas buvo visai žio-plas. Kelis kartus jis net atsistojo ant pinigų. Po kurio laiko Arūnas pradėjo baimintis, kad jo scenarijus sužlugęs, tačiau Šarūnas pagaliau pamatė pinigą. Pamatė, pakėlė nuo žemės ir tarsi netikėdamas, jog čia tikras pinigas, prisikišo prie pat nosies. Paskui apsidairė ir, įsitikinęs, jog nei Arūnas, nei kas kitas nemato, paslėpė pinigą marškinių kišenėlėje. Iš pradžių Šarūnėlis norėjo parodyti savo radinį broliui, tačiau paskutinę akimirką susigriebė, jog būtų paskutinis kvailys, jeigu taip padarytų. Arūnas paprasčiausiai atimtum, ir matytum tada tuos pinigus kaip savo ausis be veidrodžio.

Arūnas sunerimo. Nejaugi Šarūnas ištvers nepasigyres? Paprastai radęs kokį nors niekniekį: popierėlį nuo saldainio, sąvaržėlę ar smeigtuką, pradeda klykti visa gerkle: „Arūnai, pažiūrėk, ką aš radau!”

Šįkart Šarūnas kuo ramiausiai žarstė smėlį, o dar kiek palaukęs tarė:

– Žinai, Arūnai, sūpaukis vienas, aš einu į kambarį...

Tai velnias! Ką jis sugalvojo?

– Pabūk dar...

– Negaliu. Man pradėjo pilvą skaudėti...

Nespėjo Arūnas ir sumirksėti, kai Šarūnėlis lyg vijurkas šmikštelėjo pro duris vidun. Užsidarė tualetė ir sėdi. Sėdi ir galvoja, ką su rastaisiais pinigais daryti. Tiek Šarūnas kaip gyvas dar neturėjo. Pati didžiausia suma, kurią jis savo gyvenime yra radęs, – dvidešimt centų. O čia – dvidešimt litų! Gal paskelbti laikraštyje? Juk tėtis vieną kartą skelbė, kai buvo radęs auksinį žiedą. Ir savininkas tuoj pat atsirado. Labai apsidžiaugė savo žiedą atgavęs. O tėveliui už sąžiningumą padovanojo dėžutę šokoladinių saldainių, kuriuos jiedu su Arūnu net dvi dienas valgė. Taigi. Bet juk dvidešimt litų ne žiedas. Ir ne boloninis šunelis.

Arūnas trypčiojo prie tualetų durų.

– Šarūnai, paskubėk, aš irgi noriu...

O jeigu Aras matė? Ne, nematė. Būtų iš karto atėmęs. Vis dėlto reikia kur nors paslėpti. Šarūnas apsidairė, tačiau saugios

slėptuvės neužtiko. Todėl nutarė, jog saugiausia pinigų nešiotis su savim.

Kad nekiltų abejonių, jog tualete sėdėjo rimtu reikalu, Šarūnas nuleido vandenį. Kiek palaukęs, išėjo, abiem rankom maigydamas pilvą.

Arūnas griebė brolių už rankos.

– Ką radai kieme?

– Nieko aš neradau. Ko čia prikibai?

– Radai. Iš akių matau.

– Neradau.

– Radai! Aš mačiau. Tik norėjau įsitikinti, ar sąžiningas esi. Dabar žinau, kad tu gobšuo! Jeigu nori, kad niekas nesužinotų, dalykimės per pusę. Juk tie pinigai ne tavo. Ar tu juos uždirbai?

Kipšas! Vis dėlto matė! Pavyduolis! Ne, nesidalysiu! Negaus nė vieno lito. Nė vieno cento.

– Ot ir nesidalysiu! Ot ir negausi!

Arūnas prispaudė brolių prie sienos. Liko vienintelė išeitis – atimti pinigus jėga.

– Atiduok! Šitaip nesąžininga. Jeigu ne aš, tu net į kiemą nebūtum išėjęs. Greičiau atiduok!

Šarūnas abiem rankom uždengė kišenę su pinigais ir pradėjo spiegti lyg pešamas triušis. Arūno pargriautas ant žemės, it katinas dantimis įsikirto broliui į ranką. Paleido dūdas ir vyresnysis...

Šitaip ant grindų besiraitančius brolius ir užtinka netikėtai įėjęs tėvelis. Vaikai pašoka lyg vandeniu aplieti.

– Kas atsitiko, Arūnai?

Arūnas tyli.

– Aš kieme radau dvidešimt litų, o Arūnas nori iš manęs atimti, – kūkčiodamas paaiškino Šarūnėlis.

– Radau dvidešimt litų? Parodyk.

Šarūnas ištraukė iš kišenės į mažytį kvadratuką sulankstytą banknotą ir ištiesė tėtei. Tėtė atidarė didįjį stalčių, atsegė savo piniginę.

– Sakai, radau?

– Radau. Prie sūpynių.

Tėtės veidas staiga pasidarė rūstus ir šaltas.

– Tu meluoji, Šarūnai. Ne gėda?

– Tikrai tikrai radau. Aš nemeluoju, tėveli! Aš radau!

– Tu išėmei iš mano piniginės dvidešimt litų ir dar drįsti sakyti, kad radau!

Kieti tėvelio pirštai staiga suspaudžia Šarūno ausį ir taip stipriai pasuka, kad nelaimingoji net sutreška.

– Arūnai, ar tu matei, kaip jis rado?

– Ne, nemačiau...

– Tai va, mielas vyre... Mano piniginėje trūksta lygiai dvidešimtys litų. Tikiuosi, jog tai pirmas ir paskutinis kartas!

Šarūnėlis žiūri tėtei į akis ir ničnieko nesupranta. Ausies jam visai neskauda. Didelis, dar niekad nepatirtas skausmas susikaupė kažkur po marškinių kišenėle. Būtent nuo šito skausmo Šarūno akyse tvenkiasi ašaros.

– Na, tik neverk. Būk vyras, – tėtės balsas kiek sušvelnėja. – Aš tikiu, jog tu šitaip pasielgei netyčia, argi ne taip?

Tačiau sulaikyti ašarų Šarūnas nebegali. Jos veržte veržiasi jam iš akių, ritasi skruostais. Kodėl tu šiandien toks negeras, tėveli, norėtų paklausti vaikas, tačiau tik stovi tylus, nelaimingas, visas virpantis lyg rudeninis lapas, negailestingai vėjo plėšiamas nuo šakos. Jis niekada nesupras, kodėl jį tėtė taip neteisingai apkaltino.

– Na, o tau, Arūnai, aš kai ką nupirkau...

Tėvas atsega portfeli ir išima didelį žalią tanką.

– Tu tik pažiūrėk... Čia ne bet koks tankas, su elektroniniu valdymu...

Arūnas žiūri į išsvajotąjį žaislą, bet prisiliesti prie jo nediršta.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kodėl Arūnas paėmė pinigus iš tėvelio piniginės?
- 2 Paaiškinkite, kaip suprantate žodžius: „Bet tuo sumanyta operacija nesibaigė.“
- 3 Kodėl Arūnas kviečia brolių prie sūpynių? Kaip jis kalbasi su jaunesniu broliuku?
- 4 Kodėl Šarūnas nusprendžia nerodyti broliui radinio?
- 5 Ką svarsto Šarūnas apie rastuosius pinigus? Kas jam sutrukdo galutinai apsispręsti?
- 6 Kaip elgiasi su broliu Arūnas, norėdamas atgauti pinigus?
- 7 Kaip vaikų ginčą išsprendžia tėvelis? Ar jis pasielgia teisingai?
- 8 Kaip jaučiasi Šarūnas? Raskite tekste pastraipas, kurios tai atskleidžia.
- 9 Kaip vertinate Arūno poelgį?
- 10 Paaiškinkite paskutinį apsakymo sakinį. Ką nauja iš jo sužinome apie Arūną?
- 11 Pasirinkite temą ir parašykite rašinį. Rašydami atsiminkite, kad namai tai ne tik pastatas, bet visų pirma jame gyvenantys žmonės.

Temos: 1. Mano svajonių namai.

2. Namai, į kuriuos pareinu.

Perskaitykite Vytauto Račicko knygą „Geriausias draugas“ arba „Zuika padūkėlis“.

Kazys Bradūnas

Šeima

Susirinkom. Uždeki lempele,
Seniai bematyta sesute,
Užsimiršiu tolimą kelią, –
Tenai lijo, ten viesulai pūtė...

Ir mažasis broliukas nemiega,
Dainuodamas pasaką skaito.
Ak, tai mano senąją knygą
Apie gerą Raudonkepuraite...

Viskas viskas, tartum sapno aidas,
O toks mielas, negalys pabosti...
Ir senelio pypkės dūmai sklaidos,
Ir motulė mano galvą glosto.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kam skirtas eilėraštis?
- 2 Papasakokite, kokius vaizdus regi lyrinis herojus gimtuosiuose namuose.
- 3 Kokius jausmus jums sukelia eilėraštis? Aprašykite juos.
- 4 Raskite ir perskaitykite paskutinius eilučių žodžius, kurie rimuojasi.
- 5 Kiekviena šeima – savita. Ji skiriasi ir dydžiu, ir sudėtimi. Tačiau ji – vienintelė tokia. Kokia jūsų šeima? Papasakokite apie ją.

VEIKSMAŽODŽIO NUOSAKOS. TARIAMOJI NUOSAKA

Veiksmažodžiais nusakome ne tik tai, koks veiksmas vyksta ar vyko (*valgo, skaito, žaidė*), bet ir to veiksmo santykį su tikrove. Veiksmas gali vykti iš tikrųjų (*rašau, valgysiu*), jis gali būti tik pageidaujamas (*rašyk, valgykite*) arba galimas, jei būtų tam tikros sąlygos (*rašyčiau, valgytute*). Toks galėjimas nusakyti veiksmo ir tikrovės santykius vadinamas **nuosaka**.

Kai esame įsitikinę veiksmo tikrumu, vartojame **tiesioginę nuosaką**: *šoku, šokau, šokdavau, šoksiu* (kaip matote, ši nuosaka turi laikus).

Kai veiksmo tikrumu nesame įsitikinę, o tik manome, kad jis galėtų įvykti, vartojame **tariamąją nuosaką**: *eičiau, šoktų, skaitytumėte*.

Kai norime, kad veiksmas vyktų, ypač – kad jį atliktų kitas asmuo, vartojame **liepiamąją nuosaką**: *eik, šokite, skaitykime*.

Tariamoji veiksmažodžių nuosaka reiškia tariamą, sąlyginę veiksmą. Ja reiškiamo pageidavimą, prašymą ar linkėjimą.

Tariamoji nuosaka yra išvestinė forma. Ji daroma iš bendratis kamieno, priesagos **-t-** ir asmenų galūnių.

grįž-ti + -t- + -ų → grįžtu

- grįžčiau
- grįžtum(ei)
- grįžtu(mė)me
- grįžtu(mė)te

ĮSIDĖMĖKITE:

Pirmajame asmenyje priesaga **-t-** pavirsta į **-č-**: *vežčiau, skrisčiau, siųsčiau*.

Trečiajame asmenyje rašome **-ų** (ką veiktu): *vežtų, skristų, siųstų*.

- 1 Raštu išsmenuokite veiksmažodžius *norėti, vežti, mokyti, valdyti* tariamąja nuosaka. Sutartiniu ženklu pažymėkite galūnes.
- 2 Įrašykite praleistas raides ir skyrybos ženklus. Pabraukite tariamosios nuosakos veiksmažodžius.

Taip norėč* dar kartą išbučiuoti mamą. Pasakyč* jai kad tas viščiukas anąkart ne pats nugaišo bet aš jį privėriau tarp durų. Ir dar norėč* savo bandą – visas aveles ir karveles – ir stalčių palikti geriausiam savo draugui Jonui. Būt* gerai kad Petrutė įsidėt* į galvą tokius mano žodžius.

K. Saja

- 3 Iš dviejų sakinių sudarykite vieną, tiesioginę nuosaką pakeisdami tariamąja.

1. Aš sugrįšiu namo anksčiau. Susitiksiu su savo pussesere.
2. Mama ras laiko. Mes eisime prie ežero. 3. Brolis pradės skaityti knygas. Negalės nuo jų atsitraukti. 4. Vida atsikels pusvalandžiu anksčiau. Ji nebevėluos į pamokas. 5. Išėjau iš namų prieš valandą. Aš nepavėluosiu į traukinį.

Pavyzdys. Jei sugrįžčiau namo anksčiau, susitikčiau su savo pussesere.

- 4 Įrašykite praleistas raides. Pabraukite tariamosios nuosakos veiksmažodžius ir nurodykite jų skaičių bei asmenį.

1. Prižiukšlino, kad meška įėjus galvą nusisukt* (*vns. III asm.*). (tts.) 2. Kad vargo nebūt*, ir gegulė nekukuot*. (tts.) 3. Prašyč* neatsisakyti ir užk*sti. (A. Vč.) 4. Kad tu prapult*m ir kalnu nebuvęs! Kad tu būt*m sen* sugriuvęs! (M. V.) 5. Kad bent kiek sveiko proto būč* tada turėjusi! (L. P.) 6. Prašyčiau pasverti tą kumpį. (B. P.) 7. Rūkas aplinkui judėjo, tarsi l*tai siūbuotų balti medžiai, susiglaudę kamienais. (R. B.) 8. Kad karalius b*čiau, vilko nebijočiau, sekmą dienele bėru žirgu jočiau. (L. G.)

- 5 Suskliaustąsias bendratis pakeiskite tariamosios nuosakos veiksmažodžiais.

Vilius buvo laimingas. Rodės, jis (nepagailėti) savo gyvybės, jei kas nors (atsitikti) ir jis (galėti) mergaitės akyse pasižymėti. Pavyzdžiui, (pradėti) kas skęsti... Ir jis su viltimi pažvelgė į tvenkinį. Arba štai kodėl toji stora moteriškė (negalėti) pamesti piniginių? Jis tuoju ją (paimti) ir (grąžinti). Koks didelis (būti) įspūdis.

K. Marukas

- 6 Įsivaizduokite, kad mokykloje pametėte ar palikote svarbų daiktą (sportbačius, akinius, užrašų knygelę ar ką kita). Parašykite trumpą skelbimą: kada pametėte, koks tas daiktas buvo. Mandagiai paprašykite, kam ir kur tą daiktą grąžinti. Kurios nuosakos veiksmažodžius vartosite?

LIEPIAMOJI NUOSAKA

Liepiamosios nuosakos veiksmažodžiai reiškia skatinimą veikti, liepimą, įsakymą, prašymą, raginimą, patarimą, įspėjimą, linkėjimą.

Liepiamoji nuosaka neturi vienaskaitos pirmojo asmens. Vienaskaitos pirmasis asmuo pats liepia, įsako. Tačiau daugiskaitos pirmasis asmuo vartojamas, nes liepiantysis gali įsakyti ar raginti kitus ir save: (mes) *bėkime, neškime*.

Liepiamosios nuosakos trečiajam asmeniui reikšti vartojame esamojo arba būsimąjo laiko trečiojo asmens formas su dalelytėmis *tegu, tegul*: *Tegul plasnoja kalne malūnėlis, tegu antelės ežerėly nardo*. (S. N.)

Kartais vietoj dalelytės *tegu* vartojamas priešdėlis *te-*. Jis rašomas kartu su veiksmažodžiu: *Kas šneka, tešneka, o mudu važiuojam*.

Liepiamoji nuosaka yra išvestinė forma. Ji daroma iš bendratis kamieno, priesagos **-k-** ir asmenų galūnių:

augin-ti/ + **-k-** + (i) → augink(i) → auginkime
auginkite

1. Vienaskaitos antrojo asmens forma dažniausiai sutrumpinama, pvz.: *eik, mesk, rašyk*. Kartais sutrumpinamos ir daugiskaitos formos, pvz.: *eikim, eikit, meskim, meskit*.

2. Paskutinę liepiamosios nuosakos kamieno priebalsę rašome taip, kaip tariame – **-k**, pvz., *nešk, būk, auk*. Net jei bendratis šaknis baigiasi priebalsiu *g*, šis priebalsis susilieja su priesaga **-k-**, pvz.: *bėg + k = bėk; dek, užmik*.

3. Kiti kamieno priebalsiai, suduslėję prieš *k*, rašomi pagal supanašėjusių priebalsių rašybos taisyklę, pvz.: *vežk*, nes *vežė*; *megzk*, nes *mezgė*; *grėbk*, nes *grėbė*.

1 Išasmenuokite veiksmažodžius *megzti, šauti, valgyti, tesėti* liepiamąja nuosaka. Pažymėkite liepiamosios nuosakos priesagą.

2 Įrašykite tinkamus liepiamosios nuosakos veiksmažodžius.

1. Tik jūs ▲, kad šiandien Manto gimtadienis. 2. Vaikai, ▲ šiltas striukes, nes lauke šąla. 3. Broli, ▲ dar vieną valandėlę. 4. Milda, ▲ švarką, nes lauke vėsu. 5. Pone, prisėskite ir ▲ minutėlę. 6. Tėti, ▲ man prieš miegą.

*pažaisti * palaukti * nepamiršti * pasiimti * paskaityti * apsilvilti*

3 Parašykite pateiktųjų veiksmažodžių liepiamosios nuosakos vienaskaitos ir daugiskaitos antrojo asmens formas. Pažymėkite jų priesagas ir galūnes.

daryti, klausti, brėžti, vargti, augti, prausti, migti, gaubti, skalbti

4 Nurašykite patarles. Skliaustuose pateiktas bendratis pakeiskite liepiamosios nuosakos veiksmažodžiais ir juos pabraukite.

1. Daugiau (dirbti), mažiau (kalbėti). 2. (Srėbti), kol šilta, – kai atauš, nosį nulauš. 3. Blogo žmogaus (vengti) labiau negu žvėries. 4. Jei duoda, tai (imti), jei muša, tai (bėgti). 5. (Nespjauti) į vandenį, kad nereikėtų atsigerti. 6. (Negalasti) peilio, kol zuikis ant lauko. 7. Tinginį (paraginti), miegantį (pažadinti). 8. Kad pradėjai, tai ir (baigti).

- 5 Parašykite veiksmažodžių liepiamosios nuosakos vienaskaitos antrąjį asmenį ir tariamosios trečiąjį asmenį.

grįžti – <i>grįžk, grįžtu</i>	čiuožti – ?
prašyti – ?	vežti – ?
dingti – ?	pasiryžti – ?
griebti – ?	megzti – ?
degti – ?	segti – ?

- 6 Perskaitykite tekstą. Paryškintuosius veiksmažodžius surašykite lentelėje ir išnagrinėkite.

Neskubėk!

Giedrius tą rytą vėlavo į mokyklą, todėl labai **skubėjo**. Jis vikriai išlipo iš troleibuso, pažvelgė į kairę – ten automobilio nebuvo – ir nėrė pro troleibuso galą į kitą gatvės pusę. Vaikas nepastebėjo, kad iš dešinės **atvažiuoja** „Žiguliai“. Ir negalėjo **pastebėti**, nes tą kelio dalį jam užstojo troleibusas.

Netekusį sąmonės, sužalotą berniuką **nuvežė** į ligoninę.

Kasmet vien mūsų respublikoje automobilių avarijose **žūva** apie 70 vaikų, o sužeidžiama 200–600. 90 procentų sužeistųjų nepastebėjo atvažiuojančio automobilio.

Aukų labai **sumažėtų**, jeigu pėstieji būtų atidesni ir atsargesni. Niekados **nepulk** į važiuojamąją kelio dalį pro stovinčio automobilio priekį arba galą. Kad **matytum**, ar galima eiti per kelią, **palauk**, kol automobilis nuvažiuos, ir gerai apsižvalgyk. (r.)

Veiksmažodis	Nuosaka	Laikas	Skaičius	Asmuo
skubėjo				

- 7 Įsivaizduokite, kad labai norite eiti su drauge ar draugu į kiną, bet tėveliai darbe. Paskambinkite mamai arba tėčiui į darbą ir paklauskite, ar galite eiti. Savo pokalbį užrašykite.

– Laba diena, gal galėtumėte (prašyčiau) pakviesti prie telefono...

VEIKSMAŽODŽIŲ DARYBOS BŪDAI. PRIESAGINIAI VEIKSMAŽODŽIAI

Lietuvių kalboje yra 9 pagrindinės veiksmažodžių darybos priesagos:

-oti, -oja, -ojo	<i>svajoti, svajoja, svajojo</i>
-uoti, -uoja, -avo	<i>dainuoti, dainuoja, dainavo</i>
-auti, -auja, -avo	<i>uogauti, uogauja, uogavo</i>
-enti, -ena, -eno	<i>gyventi, gyvena, gyveno</i>
-ėti, -ėja, -ėjo	<i>daugėti, daugėja, daugėjo</i>
-yti, -ija, -ijo	<i>vilnyti, vilnija, vilnijo</i>
-inti, -ina, -ino	<i>gesinti, gesina, gesino</i>
-inėti, -inėja, -inėjo	<i>vaikštinėti, vaikštinėja, vaikštinėjo</i>
-telėti, -telėja, -telėjo	<i>rikstelėti, rikstelėja, rikstelėjo</i>

Tai tik pagrindinės veiksmažodžių priesagos, o jų variantų mokslininkai priskaičiuoja net 80. Pavyzdžiui, šalia *-inti* gali būti *-dinti* (*siūdinti, statydinti*), šalia *-oti* esti *-čioti* (*mikčioti, dėbčioti*), *-lioti* (*imlioti*), *-alioti* (*šūkalioti, vartalioti*) ir kt.

Su priesagomis veiksmažodžiai padaromi iš įvairių kalbos dalių: daiktavardžių, būdvardžių, skaitvardžių, veiksmažodžių ir kt.

Priesaginių veiksmažodžių darybos reikšmės

Kalbos dalis	Pamatinis žodis	Priesaga	Veiksmažodis	Reikšmė
Daiktavardis	galva grupė draugas siūlė dūmai	-oti -uoti -auti -ėti -yti	galvoti grupuoti draugauti siūlėti dūmyti	daryti tai, kas susiję su pamatiniu žodžiu
Būdvardis	baltas geras	-ėti -inti	baltėti gerinti	daryti taip, kad atsirastų pamatiniu žodžiu pasakyta ypatybė
Veiksmažodis	nešti bėgti kepti supti	-oti -inėti -inti -uoti	nešioti bėginėti kepinti sūpuoti	turi kitą reikšmės atspalvį

- 1** Parašykite pagrindines šių veiksmažodžių formas ir pažymėkite jų priesagas.

dalyti – ? kramsnoti – ?

kūrenti – ? pilkėti – ?

žiemoti – ? siūbuoti – ?

- 2** Pagal pavyzdį padarykite priesaginių veiksmažodžių, pažymėkite jų priesagas.

draugas, stovykla, daina, skaičius, galva, svajonė, raukšlė, platus, gardus, sunkus, šviesus, ilgas, tamsus, augti, balti, gulti, bėgti, lenkti, svirti, šokti, klausti

Pavyzdys. Draugas – draugauti.

- 3** Palyginkite sugrupuotų veiksmažodžių darybą, pasakykite jų priesagas bei iš ko jie padaryti.
- mažėti, kvepėti, linksmėti
 - važinėti, lesinėti, vaikštinėti
 - sapnuoti, matuoti, vairuoti
 - kvatoti, vilioti, medžioti
 - grybauti, tarnauti, riešutauti
- 4** Įrašykite praleistas raides, kur reikia, sudėkite skyrybos ženklus. Priesaginius veiksmažodžius pabraukite.
- Tėvas ilgai braižė pjovė drožė kalė šlifavo klij*vo džiov*no polir*vo ir pagaliau padirbo dailų žvilgantį smuiką. (E. M.)
 - Ilgas koridorius dal*ja pastatą pusiau. (J. Pž.)
 - Bematant kieme jau tyvul*vo balos, plūdūr*vo ir sproginėjo burbulai. (V. M.-P.)
 - Protas kojas vad*ja. (tts.)
 - Anksti kėlęs dantis rakin*ja, vėlai kėlęs akis krapštinėj*. (tts.)
 - Užmūr*jo mane lyg svirplį į spragilą, ir nežinia, kada iš ten beišl*siu. (K. S.)
 - Apšerkšn*jo klevas ir uosis. (P. M.)
 - Upeliai čiurl*na. (J.)
- 5** Nurašydami sakinius, iš suskliaustųjų daiktavardžių padarykite veiksmažodžius su priesaga *-oti*, *-oja*, *-ojo*.
- Antrąją naktį išėjo (sauga) Perkūnas. (P. C.)
 - Anapus vandens keliose vietose (liepsna) laužai. (P. M.)
 - Mergaitė žvilgtelėjo į batukus, užsidengė delnais veidą ir dar graudžiau ėmė (rauda). (K. M.)
 - Augo erškėtis, plačiu krūmu (keras), lapais puošėsi, žiedus krovė. (P. M.)
 - Dar ryto sniegą (vaga) šviežios šernų brydės, kupstais tamsavo išknistos samanos. (A. Spr.)
- 6** Parašykite pradėtą rašinėlį. Pavartokite veiksmažodžius *ieškoti*, *ginčytis*, *išrinkti*, *rankioti*, *įkurti*, *kurstyti*, *švytėti*, *kibirkščiuoti*, *žėruoti*, *gesti*, *gesinti*.

Prie laužo

Kokia turistinė išvyka be laužo! Be jo nei valgio išvirsi, nei suširsi vėsų vakarą, nei...

PRIEŠDĖLINIAI VEIKSMAŽODŽIAI

Priešdėliniai veiksmažodžiai daromi tik iš veiksmažodžių.

Lietuvių kalbos veiksmažodis turi 12 priešdėlių: **ap-** (*apneša*), **at-** (*atneša*), **į-** (*įneša*), **iš-** (*išneša*), **nu-** (*nuneša*), **pa-** (*paneša*), **par-** (*parneša*), **per-** (*perneša*), **pra-** (*praneša*), **pri-** (*prineša*), **su-** (*suneša*), **už-** (*užneša*). Be jų, veiksmažodžiai dar gali turėti priešdėlį **ne-** (*neneša*), reiškiantį neigimą.

Mokantis taisyklingo priešdėlių vartojimo, pravartu įsidėmėti keletą dalykų:

1. Lietuvių kalboje nėra priešdėlio *da-*. Todėl nevartotina *daleiskim* (= *tarkim, sakykim*), *dapilti* (= *pripilti, pripildyti*) ir pan.;

2. Kai kurie priešdėliniai veiksmažodžiai keistini visai kitais žodžiais: *apsivesti* – *susituokti*, *pernešti skausmą* – *iškęsti*, *užsidėti švarką (striukę)* – *apsivilkti*;

3. Kai kada priešdėlis keistinas kitu arba žodis vartotinas visai be priešdėlio: ne *atžymėti*, bet *pažymėti bilietą*; ne *išplanuoti*, bet *suplanuoti darbus*; ne *atremonuoti*, bet *suremonuoti mašiną*.

1 Nurašykite tekstą. Pabraukite priešdėlinius veiksmažodžius, jų priešdėlius pažymėkite sutartiniu ženklu.

Žvaigždžių piemu

Kitąsyk senų senovėje piemu ganė pulką avių. Beganydamas nuklydo į kalnus. Klaidžiojo, klaidžiojo kalnų takais ir užkopė į didžią viršūnę. Tuo tarpu užėjo naktis, ir piemenėlis nepastebėjo, kai nuo viršūnės nužengė ant dangaus. Tad visai nusiplūkė bernelis, kelio į namus beieškodamas. Pavargo, užmigo, sugulė ir avys.

Skliauto aukštybėse visada labai šalta. Piemu ir avelės sušalo. Piemenėlis pavirto į mėnesį, o avys – į žvaigždes. Nuo to laiko žmonės mėnulį žvaigždžių piemeniu tebevadina.

L. Gutauskas

- 2 Parašykite antonimų pateiktiesiems veiksmažodžiams (išskyrus antonimus su priešdėliu *ne-*).

pagirti	–	<i>papeikti</i>	atšalti	–	?
iškelti	–	?	užgesinti	–	?
nusileisti	–	?	sukurti	–	?
pavergti	–	?	nukelti	–	?
pravirkdyti	–	?	sujungti	–	?

- 3 Įrašykite praleistas raides, veiksmažodžių priešdėlius pažymėkite sutartiniu ženklu.

1. Kam neskauda, tas ir ned*juoja. 2. Nel*sk kaip varlė po ratais, – suvažin*s. 3. Atid*s, kai kuolai sužal*s. 4. Be vandens ugnies neužg*sinsi. 5. Jei *žuolai užaugino daug gil*, žiema bus nešalta. 6. Tas yra karžyg*s, kuris savo prieš* padaro draugu. 7. Nespr*sk apie knygą iš virš*lio. 8. Per vandenį bri*damas sušlapsi, per ugnį – sude*si. 9. *sočiu galima nešti vandenį, kol aša nutr*ksta. 10. Veltui išleistas pinigas – velniui džiau*smas, žmogui žala.

- 4 Pasakykite, kurie iš suskliaustųjų veiksmažodžių sakiniui geriau tinka.

1. Tą darbą jau senokai (pabaigiau, baigiau). 2. Jie (rodo, parodo) mokinio tvarkingumą. 3. Mano sesutei (kyla, iškyla) daug klausimų. 4. Visiems reikia (laikytis, prisilaikyti) eismo taisyklių. 5. Laiškininkė laiku (nešioja, išnešioja) laikraščius. 6. Rašinio dar nebuvo baigęs, kai (praskambėjo, nuskambėjo, nuaidėjo) skambutis. 7. Apsinuodijus reikia (išplauti, praplauti, plauti) skrandį. 8. (Paprašysiu, prašysiu) čia sustoti. 9. Kai ką reikia pačiam (suvokti, dasiprotėti, suprasti). 10. Rimantas greičiausiai (prabėgo, nubėgo) šimtą metrų.

- 5 Raskite priešdėlinių veiksmažodžių vartojimo klaidas ir jas ištaisykite.

1. Teisėjas neužskaitė mūsų komandai vieno taško. 2. Šie klijai gerai suriša net plastmasę. 3. Man šis filmas nepraeina.

4. Namoteisiu tik vakare. 5. Į antrąją varžybų turą jie neprašėjo. 6. Buvusias dvi penktas klases apjungė į vieną. 7. Arvydas labai gerai žaidžia – nieko jam neužmėsi. 8. Evelina užsidėjo batus, palatą, kojines ir išbėgo į kiemą. 9. Daeiti iki upės neįmanoma. 10. Viską suspėjau atlikti, nes gerai išplanavau laiką. 11. Sesutė labai pergyveno dėl prastai parašyto kontrolinio darbo.

- 6** Nurašydami sakinius, pakeiskite suskliaustųjų veiksmažodžių laiką: esamąjį – būtuojų kartiniu, o būtąjį kartinį – esamuojų. Pabraukite priešdėlinius veiksmažodžius.

1. Sudimantų dvaras pamažėl (atgijo). (P. D.) 2. Bitės (dūzgia, siaučia, ūžia). (J. Mk.) 3. Abu Gintalai (atsiduso). (R. K.) 4. Akyse (gyrė), už akių (spyrė). (tts.) 5. Oi, kokia linksmybė (kilo)! 6. Nuo jūros (pučia) šiltas vėjas. (V. D.) 7. Visi (nutilo), ir būrys (jojo) toliau. (A. V.) 8. Danguje sušvitęs švyturys (nušvietė) tuščią pirkios aslą. (J. Str.) 9. Išgąsdinti strazdai (pakilo) iš kadugių. (A. Vč.) 10. Naktį staiga dangumi (perbėga) griauštinis, viskas aplink (pradedą) kliukti, skambėti. (Vyt. Rč.)

VEIKSMAŽODŽIO IR JO RAŠYBOS KARTOJIMAS

- 1** Raiškiai perskaitykite. Remdamiesi žemiau pateiktu veiksmažodžio nagrinėjimo planu, raštu išnagrinėkite paryškintus veiksmažodžius. Galbūt iš senų marškinių ji **padarys** katinui gultą ir užsklės Rainį rūsyje, kad peles **išgaudytų**?

Po savaitės man iš tikro **pasiuvo** mėlynai dažytus pakulinius marškinius. Smagu, kai **apsivelki** nauju drabužiu. Dabar vėl užantin **galėsiu** krauti obuolius, riešutus, akmenis – viską, ko tik reikės. Pirmiau, būdavo, **nespėjai** įsidėti ką nors, ir **išsprūsta** pro kokią atkarusią lopą. Anąkart šitaip net Levuko peilį pametęs buvau.

Bepigu Levukui, mano draugui, kuris **gano** netoli, – jo kelnės net su trim kišenėm. O man vietoj kišenės – plyšys, tik šiaip rankai **laikyti**. Jei nori ką nors nešiotis – **dėk** į užantį arba kišk po kepure.

K. Saja

Veiksmažodį nagrinėjame pagal šį planą:

1. Pagrindinės formos.
2. Kalbos dalis.
3. Asmenuotė.
4. Nuosaka, laikas, skaičius, asmuo.
5. Kuo eina sakinyje.

Pastaba. Jei veiksmažodis sangražinis ar beasmenis, šitai nurodoma prieš asmenuotę. Bendratis, kaip neasmenuojama forma, smulkiau nenagrinėjama.

Nagrinėjimo pavyzdys

Linas iš vakaro susideda knygas ir sąsiuvinius, kad rytą nebereikėtų.

Ž o d ž i u

susideda – pagrindinės formos *susidėti, susideda, susidėjo*; veiksmažodis, sangražinis, pirmoji asmenuotė, tiesioginė nuosaka, esamasis laikas, vienaskaitos trečiasis asmuo; sakinyje eina tariniu (*ką Linas veikia?*);

nebereikėtų – pagrindinės formos *nebereikėti, nebereikia, nebereikėjo*; veiksmažodis, beasmenis, pirmoji asmenuotė, tariamoji nuosaka; sakinyje eina tariniu (*kas vyktų?*).

R a š t u

susideda (*susidėti, susideda, susidėjo*) – veiksmaz., sangr., I asm., ties. n., es. l., vns. III a.; tar. (*ką Linas veikia?*);

nebereikėtų (*nebereikėti, nebereikia, nebereikėjo*) – veiksmaz., beasm., I asm., tar. n.; tar. (*kas vyktų?*).

2 Įrašykite praleistas raides.

1. Martynas atsistoj* ir taip tešk* irklų, kad vandens lašai išstrykšta aukščiau galvos ir krisdami švieč* kaip vaivo-

rykštė. (S. Z.) 2. Nieko neišmanote, o šauk*te. (Ž.) 3. Š*la, o skaidriame danguje krūpčioj* didelės ryškios žvaigždės. (J. Iv.) 4. Dvelk* drėgnas rytmečio vėjas. (H. N.) 5. Šviesa akies mirksniu užg*so. (E. Mk.) 6. Galiausiai sutr*šusi bitininko Jankaus gryčiukė suiro lyg kortų namelis. (Vyt. Rč.) 7. Be tiesos negalima k*rti grožio. (Just. M.) 8. Sunkiausia dalia, žinoma, kli*vo Tvinui. (V. Ž.) 9. Kažkuo aš jam kli*vu, ir tiek. (B. R.) 10. Vyturys nusileidž* ir pasislep* už grumsto. (A. Vč.) 11. Vėjas už*, švilp*, g*sdina kaip įmanydamas.

3 Veiksmažodžių bendratį pakeiskite esamuju laiku.

Mudu su Giedriumi ne pirmi prie ledo kalno. Ten jau krūva vaikų. (Įsibėgti), (įsibėgti), (kristi) ant rogučių ir (nerti) į pakalnę pašėlusiu greičiu. Kiti (atsisėsti) pamažu, (pasispirti) rankomis ir kojomis ir (nučiuožti) į apačią ne taip greitai, bet vis tiek greitai. Dar kiti, kurie (neturėti) rogučių, (leistis) kaip (išmanyti): susėdę ant lentgalio ar tiesiai ant užpakalio...

V. Miliūnas

4 Veiksmažodžių bendratį pakeiskite būtuoju dažniniu laiku.

Bebėginėdami, besigaudydami laukuose, mes kartais patys (nutverti) kokią pelę ir (parnešti) kačiukams. Jie dar nelabai įkando mėsą, bet mėgo žaisti: (išmesti) pelę viršum savęs ir (griebti) visi trys kartu. Kačiukai kas dieną darėsi vis didesni, gudresni ir žvalesni. Atlikę nuo darbo, mudu su Jurgiuku (nueiti), (atsigulti) ir ištisas valandas (prarymoti) prie jų arba (žaisti) drauge. Dažnai jiems (atnešti) ir pieno lėkštelę, mėsos griežinėlių...

P. Cvirka

5 Bendratis parašykite nurodytu laiku ir asmeniu.

Kartą vyresnysis brolis nei iš šio, nei iš to (išardyti – būt. k. l. III asm.) sienas, (išmėtyti – būt. k. l. III asm.) spąstus pelėms gaudyti. Mažasis apstulbęs (žiūrėti – būt. k. l. III asm.), pagaliau (neištverti – būt. k. l. III asm.) ir (pravirkti – būt. k. l. III asm.)

III asm.). Paskui (pagrasyti – būt. k. I. III asm.) apskūsiąs tėvui. Tėvas mat visuomet jį (užtarti – būt. d. I. III asm.), kartais neleisdamas vyresniam vaikui nė pasiteisinti. Tačiau šikart mažasis (abejoti – būt. k. I. III asm.), ar taip (būti – būs. I.) ir dabar. Tikriausiai (kliūti – būs. I.) abiem. Todėl skūstis nė (negalvoti – būt. k. I. III asm.), tik grasė.

B. Radzevičius

6 Užpildykite lentelę.

Ben- dra- tis	Tiesio- ginės nuos. es. I. III a.	Liepia- mosios nuos. (vns.) II a.	Liepia- mosios nuos. (dgs.) I a.	Taria- mosios nuos. (vns.) I a.	Taria- mo- sios nuos. III a.
šalti			šalkime		šaltų
		kęsk		kęsčiau	
	klysta				klystų
pūsti			pūskime		
	tyli			tylėčiau	
		mokykis			
vyti					vytų

7 Parinkite tinkamiausią veiksmažodį ar jo formą.

1. Šiuos vaistus reikia (vartoti, priimti, gerti) tris kartus per dieną. 2. Dėl tos nesėkmės labai (nepergyvenk, nesijaudink, nesisielok). 3. Tų taškų jam (neįskaitė, neužskaitė). 4. Kad (laimėti, laimėtum) šią partiją, turi (pramatyti, numatyti) keltą ėjimų į priekį. 5. Šiandien anksčiau (ateik, pareik) namo: (praklausysime, paklausysime, išklausysime) naujų plokštelių. 6. (Paprašysiu, prašysiu) bilietą (pažymėti, atžymėti). 7. Čia nėra vietos, (paeikite, praeikite) į priekį. 8. Padalijus (gaunasi, gaunamas) dviženklis skaičius. 9. Mūsų mokykla (randasi, yra) už upės. 10. Kad (būti, būtum) naudingas savo Tėvynei, turi labai gerai mokytis.

DALYVIŲ REIKŠMĖ IR GRAMATINIAI POŽYMAI

Yra ypatingų veiksmažodžio formų, kurios nežymi asmens. Tai bendratis, dalyvis, pusdalyvis ir padalyvis, pvz.: *bėgti, bėgant-
tis, bėgas, bėganti, bėgęs, bėgdamas, bėgant*.

Dalyvis yra linksniuojama veiksmažodžio forma, turinti būdvardžio ypatybių.

Kaip ir veiksmažodis, dalyvis turi laikus ir sangražinę formą. Kaip ir būdvardis, dalyvis kaitomas giminėmis, skaičiais ir linksniais, gali būti įvardžiuotinis. Dalyviai derinami su daiktavardžiais ir įvardžiais: *plaukianti valtis, degančiame lauže, visiems girdėjusiems*.

Dalyvis reiškia iš veiksmo kylančią asmens, daikto ypatybę. Veiksmažodžiu pasakome, kokį veiksmą kas nors atlieka (pvz., *paukštis čiulba*). Dalyviu nurodome, kokią ypatybę įgauna kas nors, kas tą veiksmą atlieka (*koks paukštis? – čiulbantis paukštis*).

1 Nurašykite sakinius, asmenuojamuosius veiksmažodžius pabraukite viena linija, dalyvius – dviem.

Ganome mudu pakaitais – vieną dieną aš, kitą – Aliukas. Tą dieną dėdė buvo išvažiavęs į malūną, teta audė, Aliukas ganė, o aš lapinėjaus po daržus, viriau jovalą kiaulėms. Pavalgęs pietus, nubėgau Aliuko pakeisti. Tas, iš tolo pamatęs mane, nurūko, net pelkė tiško į šalis. Sušalau, sustyrau belaukdamas, o jis negrižta, ir tiek. Alis visada toks: namo lekia – net žemė dun-da, tegul jam karvės ir darže palieka, o kai reikia grįžti, tai trinasi po namus, ieško šio, ieško to – dvi valandas praslankioja. Galų gale šiaip taip atslinko, rankoj linguodamas rūkstančią klumpę, kurioj jis atsinešė laužui žarijų.

– Palauk, – priėjęs tarė, – anglis išpilsiu, o klumpę namo parneši.

K. Saja

- 2** Padarykite dalyvius iš nurodytųjų veiksmažodžių. Pažymėkite kamienus.

mala – *maląs, malantis, malanti*

tyli – ?

myli – ?

bėgo – bėgęs

gainiojo – ?

krūpčiojo – ?

skristi – skrisdavęs

lankyti – ?

matyti – ?

bėgti – bėgsias

norėti – ?

galvoti – ?

- 3** Nurašykite tekstą. Įrašykite praleistas raides ir pabraukite dalyvius.

Paauglio mintys

Paauglio mintys... Reikia jas prisiminti po daug*lio met*, iš naujo perm*styti. Ir pasirod*, kad tas mintis, kaip šakeles, buvom ka*kada nulaužę nuo pavasario medžio, laikę savo rankose, apžiūrinėję ir ab*jingai numetę po kojomis. Mes perž*ngėme per jas ir nuėjome tolyn, laužydami ir mėtydami kitas. Taip ir nepalaukėm*, kol jos išsiskl*s ir sulapos. Todėl dabar, jau gerokai į ruden*, mes laikome savo rankose ne suv*šėjusias žalias šakas su lapais, žiedais ir vais*s, o nyk* šiugždename batais nukritusius lapus...

Kur jūs dingot, paauglystės mintys? Sen* jums nebešvieč*mūsų dvasios langai, sen* jūs gūž*tės darganose ir tamsybėse, ieškote šilumos, u*jautimo.

R. Granauskas

- 4** Perskaitykite tekstą. Raskite dalyvius ir nurašykite juos kartu su tais žodžiais, su kuriais jie suderinti gimine, skaičiumi ir linksniu.

Ilgus šešėlius meta namai. Priešais – ilga ir tiesi gatvė. Pačiame jos gale – juodas bažnyčios kupolas. Jo kontūrai įbrėžti blyškiai rausvame danguje. Toliau – dideli ir tušti laukai, girios, skardžiai. Pievoje kyla rūkas, už kojos pririštas širmas arklys, į kaladę įkirstas kirvis. Čia – tuščios gatvės, šventorius, elgetos... Jie sėdi po blyškiu dangum ant akmeninių laiptų, atsišlieję į aptrupėjusias statulas, kolonas; atsukę galvas, žiūri į mus.

Einame pro seną klevų parką. Girdėti muzika. Žmogus tuščia rankove suka rankeną, šoka dvi mažos figūrėlės. Linksmos, spalvotais drabužiais, jos mosteli rankomis, sutrepsi... Žmonių beveik nėra, šmėsteli vienas kitas kaip juodas šešėlis, nučėža žingsniai... Tėvas užmoka gal per daug, nes šis tiesia ranką, nori grąžinti pinigą. Aš nutempiu tėvą šalin. Už parko blyksteli Nemunas. Tolumoje padūmavę miškai, kalvos.

B. Radzevičius

- 5** Pateiktuosius sakinius pagal pavyzdį pakeiskite sakiniais su dalyviais. Dalyvius pabraukite.

1. Į svečius atvažiuos teta, kuri gyvena Vilniuje. 2. Mergaitė, kuri pavalgė, padėkojo šeimininkei. 3. Berniukas, kurį aš apgyniau, nusišypsojo. 4. Gaila, kad laiku negavai laiško, kurį aš išsiunčiau. 5. Niekada nesivyk autobuso, kuris jau nuvažiavo. 6. Jei atsikelsi anksti, pamatysi saulę, kuri teka. 7. Seserį, kuri išvažiuos anksti, tėtis palydės į stotį. 8. Moteriai, kuri nežinia iš kur atsirado, prireikė miesto plano. 9. Jie gyvena name, kurį reikėjo remontuoti. 10. Mokiniam, kurie nedirbo visus metus, bus sunku per egzaminus.

Pavyzdys. Į svečius atvažiuos Vilniuje gyvenanti teta.

DALYVIŲ RŪŠYS

Dalyvio rūšis parodo asmens ar daikto santykį su veiksmu. Kai veiksmažodį atlieka pats veikėjas, tą pasakome **veikiamosios rūšies dalyviu** (*plaukiantis laivas*, *skaitantis berniukas*). Kai norime pasakyti, kas veikėjui atsitinka dėl kieno nors veiklos – vartojame **neveikiamąją rūšį** (*skaitoma knyga*, *laukiamas draugas*).

Veikiamosios rūšies dalyviai	Neveikiamosios rūšies dalyviai
Reiškia daikto, asmens ypatybę, kylančią iš jo paties veiksmo: <i>skaitanti mokinė</i> – mokinė, kuri pati skaito; <i>dirbantis žmogus</i> – žmogus, kuris pats dirba.	Reiškia daikto, asmens ypatybę, kylančią iš kito veikėjo veiksmo: <i>skaitoma knyga</i> – knyga, kurią kitas skaito; <i>dirbamas darbas</i> – darbas, kurį kitas dirba.
Būdingos priesagos -(i)ant- -int- -(i)us-	Būdingos priesagos -(i)am- -om- -t- -tin-
Būdingos galūnės -(i)ąs -įs -ęs -(i)ą -į -ę	Būdingos galūnės -as, -a

Esamojo laiko vyriškosios giminės dalyviai turi vns. ir dgs. vardininko trumpąsias ir ilgąsias formas, pvz.: *rašąs* – *rašantis*, *žiūrįs* – *žiūrintis*, *rašą* – *rašantys*, *žiūrį* – *žiūrintys*. Kiti linksniai trumpųjų formų neturi. Neturi jų ir moteriškosios giminės dalyviai.

1 Paašškinkite, kuo skiriasi paryškintųjų dalyvių reikšmė. Pasakykite jų rūšį.

griūvanti siena

griaunamas namas

rašanti mokinė

rašomas laiškas

augantis ąžuolas

uginamas gyvūnas

laistanti mergaitė
suplyšusi knyga
skaičiusi mergaitė

laistoma rožė
suplėšyta knyga
skaityta knyga

- 2 Suskliaustuosius žodžių junginius parašykite vienu žodžiu – dalyviu, nurodykite jo rūšį.

miškas (kurį kerta)	jūra (kuri ošia)
mokinė (kuri grįžo)	kaimynas (kuris tyli)
namas (kurį pastatė)	laukas (kurį suarė)
daiktas (kurį pametė)	mergaitė (kurią giria)
vaikas (kurį myli)	vaikai (kurie uogauja)

Pavyzdys. Kertamas (neveik.) miškas.

- 3 Nurodykite dalyvių rūšį, su penkiais iš jų sugalvokite ir parašykite po vaizdingą sakinį.

paaugęs – ?	griūvančiame – ?
užaugintus – ?	perkopusi – ?
parengtas – ?	būsianti – ?
rengiamas – ?	nusipraususių – ?
subartas – ?	galįs – ?
baramas – ?	barąs – ?

- 4 Nurašykite tekstą, pabraukite dalyvius, šalia nurodykite jų rūšį.

Miško kelias

Per saulės įkaitintą pušyną vingiuoja kelias. Dar neišmintas, neišvažinėtas tas kelias. Jis prižėlęs sodrios žolės, iš tolo žvilgąs nuo sidabru ataustų smilgų. Atrodo, kad mišku teka žalias upokšnis. Einu šalia kelio. Mane traukia putojanti žolės viešpatija. Po kojomis lūžinėja išdžiūvusios šakutės, spragsi įkaitę spygliai. Svaigina žalias miško kelias. Einu ir nežinau, kur jis nuves.

V. Dautartas

- 5 Parinkite kiekvienam frazeologizmui paaiškinti tinkantį žodį. Nurašykite frazeologizmus, pabraukite dalyvius ir nurodykite jų rūšį.

1. Velnio neštas ir pamestas. 2. Kaip iš pieno plaukęs. 3. Kaip akis išdegęs. 4. Dantis atkišęs. 5. Akis pabalinęs. 6. Kaip musmirių apsiėdęs. 7. Kaip juokų kaučiuką radęs. 8. Kaip iš molio drėbtas. 9. Pirštu perduriamas. 10. Kaip iš akies luptas.

*greitas * panašus * piktas * blogas * liūdnas * storas * linksmas * gražus * plonas * įniršęs*

Pavyzdys. Velnio neštas (neveik.) ir pamestas (neveik.) – blogas.

6 Suskliaustąsias bendratis pakeiskite reikiamos rūšies dalyviais.

1. Mūsų daržas jau (arti). 2. Jonukui labai pagailo (mušti) šuns. 3. Virtuvėje neradau (gerti) vandens. 4. Vaisiai ir daržovės turėtų būti (valgyti) kiekvieną dieną. 5. Nuo seno šie paukščiai Lietuvoje (gerbti) ir (prižiūrėti). 6. Mūsų kaime nebeliko (apgriūti) lūšnelių, (apleisti) sodybų. 7. Pro (apšalti) langą vaikai pamatė (ateiti) moterį. 8. Kitą kartą karalius (turėti) seną arklių, seną katę ir seną gaidį. 9. Jau iš toli buvo matyti (blizgėti) ledas. 10. (Atsisveikinti) susėdome į vežimą ir išvažiavome.

DALYVIŲ RAŠYBA

1. Esamojo ir būsimajo laiko veikiamųjų dalyvių vyriškosios giminės vienaskaitos ir daugiskaitos vardininko trumpųjų formų galūnėse rašome nosines raides (**i**)*q*, **j**: *kalbq̣s*, *kalbq̣*, *šaukiq̣s*, *šaukiq̣*, *myl̃is*, *myl̃j*, *eisiq̣s*, *eisiq̣*, *dirbsiq̣s*, *dirbsiq̣*. Vardininko ilgųjų formų galūnėse nosinės raidės nerašomos: *kalbantis*, *kalbantys*, *mylintis*, *mylintys*; *šauksiantis*, *šauksiantys*.

2. Esamojo ir būsimajo laiko veikiamųjų dalyvių daugiskaitos vardininko galūnė yra **-ys**, jei vienaskaitos vardininko galūnė yra **-is**: *bėgantis* – *bėgantys*, *žiūrintis* – *žiūrintys*, *sakantis* – *sakantys*, *bėgsiantis* – *bėgsiantys*, *nešiantis* – *nešiantys*, *sakysiantis* – *sakysiantys*.

3. Esamojo ir būsimajo laiko veikiamųjų dalyvių linksnių, išskyrus trumposios formos vyriškosios giminės vardininką, kamie-

ne rašome **ia**: *laukianti, laukiantis, laukiančios, laukiantys, laukianti, lauksiantis, lauksiančios, lauksiantys*.

4. Būtojo kartinio ir būtojo dažninio laiko veikiamųjų dalyvių vyriškosios giminės vienaskaitos ir daugiskaitos vardininko galūnės yra **-ęs, -ę: dirbęs, dirbę, laikęs, laikę, turėjęs, turėję, plasnodavęs, plasnodavę, vaitodavęs, vaitodavę**.

1 Įrašykite praleistas raides.

Turguje

Ruden* išėj* pasivaikščioti mudu su tėčiu u* sukdavome į turgų. Lapkričio vakarais turgus ištuštėj*s ir nutil*s. Tik mažose būdelėse spin*čioja prig*susi šviesa. Ten sėdi susigūžusios senutės ir šildosi sustirus*s rankas ant rusenanč* anglių puodų. Krepš* pilni prinokus* obuolių, išsirpus* spanguolių.

Tėtis man visada nuperka antaninį obuolį – šaltą, aptraukt* lengvu rūku, kvepiant* rudens sodų šalna.

B. Pūkelevičiūtė

2 Įrašykite praleistas raides. Pasirinkite penkis žodžių junginius ir parašykite su jais po sakinį.

audž*mas rankšluostis, pagal*stas peilis, išg*sdinta moteris, nepaž*stamos gatvės, išspr*stas uždavinys, gerb*mas asmuo, ties*ma staltiesė, užm*nta m*slė, nur*tas k*snis, kaup*mi pinigai, apkalb*tas nuot*kis, direktoriui pask*stas mokiny, įži*rimas taškas, išsak*ta mintis, apm*stytas poelgis, išmukt* pamokų

3 Parašykite dalyvių daugiskaitos vardininką.

baļas	–	?	lįsias	–	?
tempiantis	–	?	nešdavęs	–	?
mesdavęs	–	?	mesias	–	?
ūždavęs	–	?	tylintis	–	?
metęs	–	?	tempias	–	?
čiuožias	–	?	kentęs	–	?

- 4 Nurašydami žodžių junginius, dalyvius suderinkite su daiktavardžiais gimine, skaičiumi ir linksniu.

(išbalęs) vaiką, (užšalęs) ežere, (žydinti) pievose, (sužaliavęs) laukuose, (dainuojąs) vaikai, (gresiantis) pavoju, (mylinti) moteriai, (tylinti) mergaitę, (gęstantis) laužo, (užgesusi) ugnį, (žydinti) alyvas, (kvepianti) gėlę, (gresiąs) pavojai, (pražilusi) senelei, (prisirpusi) vyšnias, (parlėkusi) kregždę, (augantis) vaikų

- 5 Įrašykite praleistas raides. Pabraukite dalyvius.

Nauja pažintis

Tą dieną jis vis dėlto namų nepasiekė. Iš ka*kur atsirad*s margas palaidas šuva įvijo bėglį į šiaudų stirtą, sustumt* kombainui nukirtus javus. Kokie tai buvo javai, Sigitas nemokėjo atskirti. Įsiraus*s į šiaudus truputį paverkė, pad*savo, paskui sukluso išgird*s, kaip kre*žda ir cirpauja pelės. Čia netrūko ir žvirblių, suskridus* ieškoti peno. Ir žiogų, atnaujinanč* savo koncertą saulei leidž*ntis. Sigitui pasidarė jaučiau ir jis u*migo. Netrukus per šiaudų apklotą ant savo pilvo pajuto ka*kieno leteną. Sigitas krūpt*lėjo ir visas apmirė. Prie pat jo veido šnopavo ka*koks žvėris. Priešpilnio mėnulio šviesoj pamatė, jog tai tas pats margas, galbūt benamis šuva. Ly*telėjo Sigitui skruostą tarsi atsiprašydamas, kad pirma jį aplojo. Dabar ieškodamas draugystės margis susirangė šalia, pasiryž*s ką tik įsigyt* draugą saugoti per visą ilgą naktį.

K. Saja

- 6 Parašykite veikiamosios rūšies dalyvius pagal pavyzdį.

kalbėti, kalba, kalbėjo – *kalbantis, kalbėjęs, kalbėsiąs*

vyti, veja, vijo – ?

rūdyti, rūdija, rūdijo – ?

grįsti, grindžia, grindė – ?

balti, bala, balo – ?

vežti, veža, vežė – ?

7 Parašykite žodžių junginių vienaskaitos naudininką.

siūruojanti pušis	– ?	pasakytas žodis	– ?
nuliūdęs žmogus	– ?	žydinti gėlė	– ?
neįskaitomas užrašas	– ?	šviečianti žvaigždė	– ?
užšalusi upė	– ?	nepasotinamas alkis	– ?
ošianti giria	– ?	rudenėjantis oras	– ?

8 Nurašydami tekstą, suskliaustuosius žodžių junginius parašykite vienu žodžiu – dalyviu.

Vilnius yra viena iš kelių Europos sostinių, *esančių* (kurios yra) kryžkelėje tarp Vakarų ir Rytų, Pietų ir Šiaurės.

Vilniaus miesto herbe pavaizduotas šv. Kristoforas, (toks, kuris brenda) vandeniui ir (toks, kuris neša) ant pečių kūdikėlį Jėzų.

Aukščiausias miesto pastatas yra Vilniaus televizijos bokštas. Jo aukštis – 326,5 metro, o 165 metrų aukštyje (toks restoranas, kuris yra) restoranas yra aukščiausia vieša miesto stebėjimo vieta.

Ant Gedimino kalno (tokios pilies, kuri stovi) pilies bokšto viršuje įrengta apžvalgos aikštelė. Į pilį galima užlipti (tokiu keliu, kuris vingiuoja) akmenimis grįstu keliu arba užsikelti funikulieriumi. Perėjus per tiltą Sereikiškių parke galima pakilti į kitame Vilnelės krante (tokius kalnus, kurie yra) vienas už kitą aukštesnius Trijų Kryžių, Bekešo, Altanos, Stalo ir Gedimino kapo kalnus.

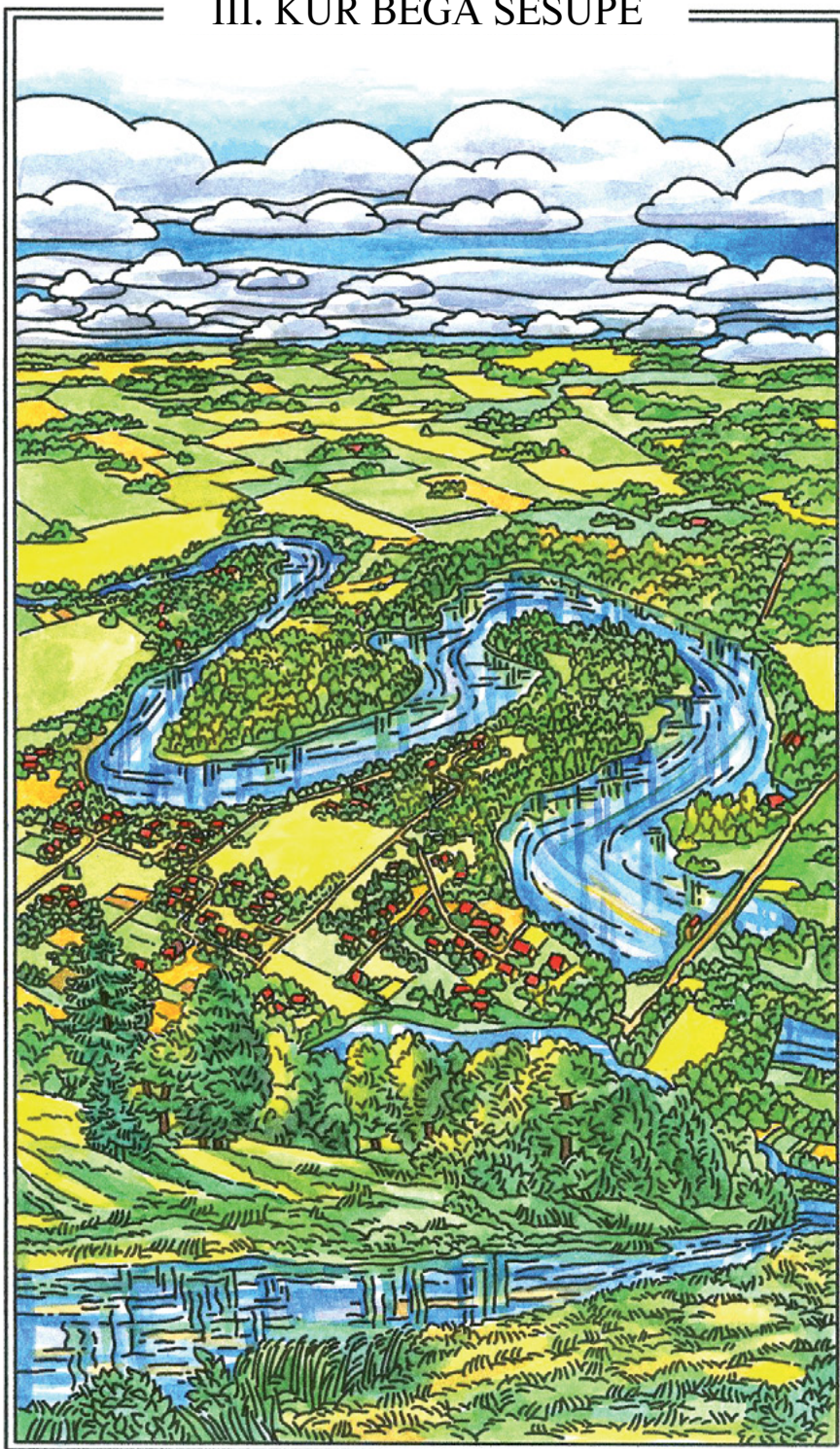
Pagal spaudą

9 Nurašydami sakinius, vietoj suskliaustųjų veiksmažodžio bendračių pavartokite tinkamos rūšies ir tinkamo laiko dalyvį.

1. Už kaimo stovėjo tamsoje (susigūžti) trobelė. (K. B.)
2. Pasileidžiu seniu, man gerai (pažinti) keliu į vakarus. (P. C.)
3. Ūdros mėgsta miškų upes, kur yra gilių sietuvų, (neužšalti) vietų, aukštų krantų. (T. I.)
4. Troboje už staklių prie lango sėdėjo Jurga ir žiūrėjo į vakaro prieblandoje (paskęsti) Udruvės

ežerą. (K. B.) 5. Vakare, nesulaukęs iš pievos (grįžti) jaučio, žvairakis išėjo jo ieškoti. (P. C.) 6. Miesto pakraštyje į žalią kalvelę rėmėsi ilga ir erdvi daržinė plačiais (dengti) kaminais. (V. B.)

III. KUR BĖGA ŠEŠUPĖ

Maironis

Kur bėga Šešupė

Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka,
 Tai mūsų tėvynė, graži Lietuva;
 Čia broliai artojai lietuviškai šneka,
 Čia skamba po kaimus Birutės daina.
 Bėkit, bėkit, mūsų upės, į marias giliausias!
 Ir skambėkit, mūsų dainos, po šalis plačiausias!

Kur rausta žemčiūgai¹, kur rūtos žaliuoja
 Ir mūsų sesučių dabina kasas,
 Kur sode raiboji gegutė kukuoja,
 Ten mūsų sodybas keleivis atras.
 Kur žemčiūgai, žalios rūtos, kur raiba gegutė,
 Ten tėvynė, ten sodybos, ten sena močiutė.

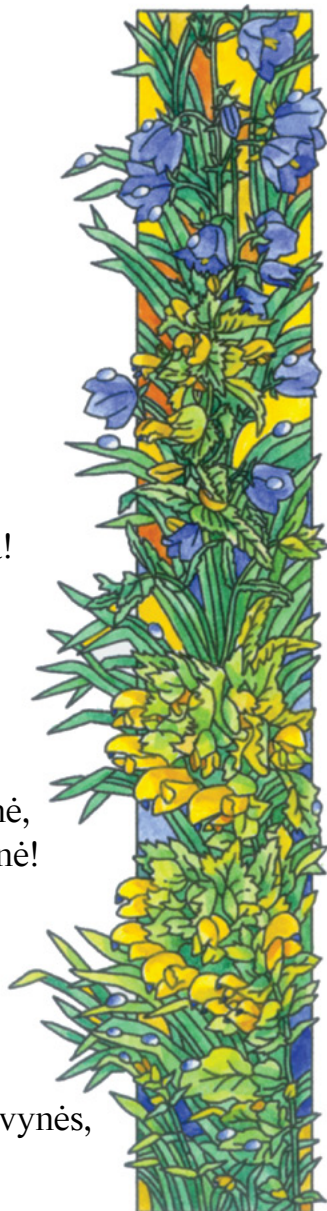
¹ Žemčiūgas – čia: nasturta, kitur gali reikšti brangakmenį.

Ar giedros išaušta pavasario dienos,
 Ar krinta po dalgiu žvangučiai² lankos,
 Ar dreba nuo šalčio apleistos rugienos, –
 Mums savo tėvynė graži visados.
 Ar pavasaris išaušta, ar kaitri rugpjūtė,
 Tu gražiausia, maloniausia, Lietuva matute!

Ar šviečia mums saulė, ar orai aptemę,
 Tu mūsų brangiausia prabočių šalis!
 Čia prakaitu mūsų aplaistyta žemė,
 Čia tiek atminimų atranda širdis!
 Ar laiminga, ar varguose, visados tu miela,
 Atminimais taip turtinga ir brangi kaip siela!

Čia Vytautas didis garsiai viešpatavo,
 Ties Žalgiriu priešus nuveikęs piktus;
 Čia bočiai³ už laisvę tiek amžių kariavo;
 Čia mūsų tėvynė ir buvo, ir bus.
 Čia, kur Vytautas Didysis mus ir Vilnių gynė,
 Bus per amžius, kaip ir buvus, Lietuva tėvynė!

Apsaugok, Aukščiausias, tą mylimą šalį,
 Kur mūsų sodybos, kur bočių kapai!
 Juk tėviška Tavo malonė daug gali!
 Mes Tavo per amžius suvargę vaikai.
 Neapleisk, Aukščiausias, mūsų ir brangios tėvynės,
 Maloningas ir galingas per visas gadynes!

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Ką pasako eilėraščio pavadinimas „Kur bėga Šešupė“?
- 2 Aptarkite poeto piešiamus gamtos vaizdus.
- 3 Kokius jausmus lyriniam herojui sukelia gamtos vaizdai?

² Žvangutis – lankų augalas, barškutis.

³ Bočius – senelis, sentėvis.

- 4 Kokios svarbiausių Lietuvos istorijos įvykių vietos minimos eilėraštyje? Kokia istorinė asmenybė apdainuojama?
- 5 Kaip Maironis kalba apie praeitį, apie protėvių žygius?
- 6 Kokia eilėraščio nuotaika?
- 7 Kokios šio eilėraščio vertybės?
- 8 Raskite eilėraštyje epitetų ir išrašykite juos kartu su tais žodžiais, kuriuos apibūdina.

Petras Tarasenska

Klajūnas žynys

Ištrauka iš apysakos „Rambyno burtininkas“

I

Praėjo ruduo. Nukrito nuo medžių lapai, pagelto, išdžiūvo žolė. Pirmieji šalčiai sukaustė pabjurusią žemę, netruko ir stipresni šalčiai, kurie storu ledu padengė ežerus ir upes. Po dienos kitos stiprus šiaurys atvarė sunkius debesis, ir viską apklojo balto sniego danga.

Kol dar nestipriai šalo ir buvo nedaug sniego, sartiniai medžiojo. Nors ir labai jie stengėsi, rudens medžioklė nepavyko. Žvėrienos atsargų žiemai buvo padaryta mažai. Žvėriena labai viliojo moteris, kurios norėjo pastiprinti mėsa vaikus ir prašė motinos Gilvės, kad ši paskirstytų ją šeimoms. Tačiau vyrai, praėjusios žiemos skaudaus patyrimo pamokyti, tam paskirstymui pasipriešino ir saugojo žvėrieną atsargai.

Slinko dienos. Ilkais vakarais vyrai ir jaunuoliai, susirinkę vyrų pirkioje, dirbdavo įvairius darbus, aptardavo rudens medžiokles, vaikus mokydavo savo patyrimo, spėliodavo, kokia bus žiema.

Laisvos nuo namų darbų moterys ir merginos susirinkdavo moterų pirkioje. Nesėdėjo ir jos be darbo. Silpnoje židinio švie-

soje titnaginiais¹ gremžtukais valydavo kailius, o vėliau, ištepūsios juos kokiais nors taukais, ilgai lamdydavo rankomis, kad jie būtų minkštesni, tiktų drabužiams. Kitos iš liepų luobos² ar dilgėlių pluošto suvytų siūlų megzdavo bradinėlius³. Vyresnės moterys mokė mergaites įvairių namų ruošos darbų, Gilvė visoms susirinkusioms pasakodavo apie Sartės giminės ir mikų genties praeitį.

Kas kartą iškrisdavo daugiau sniego, stiprėjo šalčiai. Į girios tankumynus pasitraukė stambesnieji žvėrys, atsargesni pasidarė ir smulkūs žvėreliai. Tik išbadėjusių vilkų gaujos, gailiai staugdamos, slankiojo pagiriais.

Žiemai įsigalėjus, išėjo kartą Algis į girią pažiūrėti pastatytų spąstų. Kol visus apžiūrėjo, kol naujai juos parengė, trumpa žiemos diena baigėsi. Jau sutemus Algis su Rudžiu skubėjo į stovyklą. Diena buvo apsiniaukusi, bet rami, o į pavakarį kilo vėjas, pūga. Sniego sūkuriai užpustė kelią, eiti darėsi vis sunkiau. Algis drąsiaiėjo paskui Rudį, kuris vedė jį į namus, ir čiulbėjo lyg lakštingala:

Eik, eik, eik...

Greičiau, greičiau...

Na, na, na, tir... r, tir... r... r... r!

Tikš... takš!..

Jau nebetoli ir stovykla. Staiga Rudis piktai suurzgė, lyg pajutęs kokį žvėrį, šoko prie pusnies, pradėjo ją kasti ir garsiai loti. Priėjęs pažiūrėti, ką čia Rudis aptiko, Algis labai nustebo, pamatęs gulintį pusny žmogų. Ištraukė jį iš sniego. Šis tyliai dejavo.

„Dar gyvas, vargšas, – galvojo Algis, – bet, matyt, labai išvargęs, kad iki stovyklos negalėjo nueiti. Reikia jį gelbėti.”

Nors Algis buvo pailsęs, bet, būdamas stiprus, užsidėjo tą žmogų ant pečių ir svyruodamas nešė jį į stovyklą. Su dideliu vargu vaikiną pasiekė savo pirkį.

Nustebo motina ir Saulutė, kai Algis parnešė kažkokį nepažįstamą seną žmogų ir paguldė jį prie židinio. Nejudėdamas, be sąmonės jis gulėjo ant kietai sumintos aslos.

¹ Titnaginis – iš titnago, labai kieto, skilaus akmens.

² Luoba – plona žievė.

³ Bradinys – ilgas ir tankus tinklas žuvims gaudyti.

– Kas jis, kur radai? – klausė moterys Algi.

– Kas jis, nežinau. Rudis, grįžtant į stovyklą, paežerėje pusnyje surado. Vos vos atvilkau! – atsakė Algis.

– Gal jau nebegyvas?

– Dar gyvas, tik sušalęs, be sąmonės. Reikia jį atgaivinti.

Visi ėmėsi gaivinti nepažįstamą senį. Paguldė arčiau židinio, apdengė pašildytais kailiniais. Motina išvirė gydomųjų žolių ir, vaikų padedama, pagirdė senį. Sušilęs jis nustojo kalenti dantimis, drebėti, bet nepratarė nė žodžio. Nusiraminęs senis užmigo.

Stebėjosi motina ir vaikai nepažįstamuoju. Tai buvo senas vyras. Jo pražilusį, visą krūtinę dengianti barzda ir žili plaukai rodė jo senatvę, o ramus, išdidus veidas, raukšlėta kakta ir gilios akys rodė jo išmintį, o drauge ir paslaptinę. Ypač stebino šeiminius seno žmogaus drabužiai. Po viršutiniiais kailiniais drabužiais

jis dėvėjo dar vienus, dar nematytus, tankiai iš siūlų išaustus drabužius. Stebėjosi šeimininkai tų drabužių siūlų plonumu ir audinio tankumu.

Ilgai karščiavo ir kliedėjo senasis žmogus Nibrės pirkioje. Rūpestingai jį prižiūrėjo ir gydė svetingi šeimininkai. Pagaliau jis nustojo karščiuoti, pasidarė ramesnis ir kartą vakare, kai visa šeimyna sėdėjo prie židinio ir dirbo savo darbus, pasikėlė, apsidairė ir tyliai paklausė:

– Kur aš?

– Sartės giminės stovykloje, motinos Nibrės pirkioje! – atsakė Algis.

– Kaip aš pas jus patekau?

– Aš senelį paežerėje be sąmonės pusnyje aptikau ir atvilkau į pirkį.

– Dėkoju tau, jaunuoli, už išgelbėjimą. Dėkoju ir jums, moterys, už slaugymą. Dabar ir aš prisimenu, kad ilgai paežereėjau, kol užtiko vakaras. Kilo pūga, pavargau, per pusnis brisdamas, ir sugriuvau. Ar seniai aš pas jus, gerieji žmonės?

– Jau saulė į vasarą pasuko.

– Tai daugiau kaip mėnulio ratą aš gulėjau be sąmonės.

– Taip, seneli! – patvirtino Algis.

Kad ir atgavo sąmonę senasis žmogus, bet buvo dar labai silpnas, ir tas trumpas pašnekesys jį labai išvargino. Netrukus jis vėl atsigulė ir užmigo.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kada vyksta ištraukoje vaizduojamų įvykių veiksmas?
- 2 Kodėl žvėrienos, kurią sumedžiodavo vyrai, moterys žiemą turėdavo prašyti iš motinos Gilvės?
- 3 Kokie pirmųkščių žmonių žiemos darbai minimi kūrinyje?
- 4 Kaip veikėjai nusako laiką? Kodėl?
- 5 Raskite tekste nepažįstamojo aprašymą. Kas ypač stebino šeiminius?

II

Dar visas mėnulio rato laikas praėjo, kol senasis žmogus tiek sustiprėjo, kad galėjo ilgesnį laiką su šeimininkais ir atėjusiais pasisvečiuoti kaimynais pasėdėti prie židinio ir pasikalbėti.

– Esu žynys¹, vardu Angiris, – kalbėjo jis kartą jau visai pasveikęs susirinkusiems Nibrės pirkioje sartinėiams. – Mano tėvynė – tolimas vakarų kraštas. Mūsų gentis gyvena ten, kur pro Rambyno kalną teka platus Nemunas, kur marių bangos krantus skalauja. Ilgai mūsų gentis ten laimingai gyveno. Nemuno upėje ir mariose daug žuvų pagaudavo, nestigo žvėrienos ir kailių giriose. Mums gyventi padeda laimės ženklai. Tuos ženklus, vadinamus gintaru, bangos iš marių gilumos išmeta. Renka juos mūsų žmonės, visuomet su savim nešioja, o be to, dar ir kitoms gentims už kailius, medų ar ką kitą atiduoda. Labai tuos ženklus visi brangina.

– Kokie tie laimės ženklai? Ar turi jų, seneli, parodyk? – prašė susirinkusieji.

Senasis žmogus griebėsi odinio maišiuko, kurį nešiojo pasikabinęs ant diržo. Maišiukas buvo tuščias.

– Jau jų neturiu. Daug pakelyje žmonėms išdalijau, o likusieji turbūt iškrito, kai pavargęs be sąmonės kritau į pusnis. Vieną ženklą aš ant krūtinės nešioju. Štai jis! – pasakė senis ir nukabino nuo krūtinės nedidelę šviesaus gintaro plokštelę, ir parodė ją susirinkusiems.

– Kaip saulė teikia visiems šviesą ir šilumą, taip ir šis gintaro ženklas teikia žmogui jėgų, sveikatos, laimės. Kas tą ženklą nešioja, tam jokia piktoji dvasia nieko bloga padaryti negali.

– Laiminga jūsų gentis, kad tokius laimės ženklus turi. Kaip būtų gera, kad ir mes jų turėtume. Gal tuomet vargai ir nelaimės išnyktų. Mūsų gyvenimas pagerėtų, – su pavydu kalbėjo sartinėčiai.

– Mieli vaikeliai, nesigundykite šiais ženklais, nors jie ir stebuklingi. Tiesa, kad jie teikia laimę, bet mums jie daug vargo ir nelaimių atnešė.

¹ Žynys – senųjų religijų dvasininkas; aiškiaregys.

– Koku būdu?

– Kaip saulės vaikas, ugnis ne tik šviečia ir šildo, bet ir degina, jei prie jos per daug priartėsi ir ją naudosis be saiko. Taip ir mūsų genčiai atsitiko, kai mūsų žmonės pradėjo tais laimės ženklais švaistytis be saiko.

– Kas atsitiko? Prašom papasakoti, seneli!

– Klausykite toliau! Daug žmonių iš tolimų kraštų į Rambyną atvyksta per didžiausias vasaros saulės šventes. Kai kas pėsčiomis atkeliauja, o dauguma Nemunu eldijomis² ir plaustais atplaukia. Atveža visokių turtų ir maino juos į gintarinius laimės ženklus. Kartą srauniuoju Nemunu ant didelio plausto atplaukė keli žmonės iš tolimo vasaros krašto ir prašė mūsų laimės ženklų. Tuo metu mes jų neturėjome. Vyrai jų dar nuo marių nebuvo parnešę. Pa-

² Eldija – skobtas laivelis, luotas.

siliko svetimšaliai laukti laimės ženklų. Jie buvo keisti žmonės. Iš pradžių sunkiai su jais susikalbėjom. Keisti buvo jų ir turtai, kuriuos jie mainams atvežė. Tai buvo dar nematyti žvėrys, kurie visur paskui žmones sekiojo. Vieni buvo lyg mūsų girių taurai. Juos vadino karvėmis. Kas dieną svetimšaliai iš tų karvių melžė pieną. Labai patiko karvių pienas mūsų žmonėms, o ypač vaikams. Turėjo svetimšaliai ir kitų mažesnių žvėrių, juos avimis vadino. Ir avys visiems patiko. Šie žvėrys pieno neduoda, bet jų kailiai labai šilti, o mėsa riebi ir skani. Nei medžioti, nei vargti dėl jų nereikia. Jie prie žmonių auga, su vaikais žaidžia. Svetimšaliai turėjo dar ir mažesnių melžiamų gyvulių, juos vadino ožkomis. Ožkos irgi mūsų žmonėms patiko, o ypač patiko ožys dėl savo gudrumo ir dėl to, kad jis visos gyvulių bandos vadovas, visuomet ją veda.

– Ne, – pastebėjo kažkas iš sartičių, – netiesa. Nėra gudresnio žvėries už vilką. Kiek jis gudrybės parodo, kol šunį iš pirkios išvilioja.

– Ožys gudresnis. Štai ką kartą jis padarė!

– Ką padarė, ką? – pasigirdo klausimai.

– Pagriebė vilkas ožį ir ėmė jį draskyti. Spiriasi ožys ir sako vilkui: „Pasigailėk savęs, juk žinai, kad aš taip lengvai nepasiduosiu, o kad man galas atėjo, tai aš pats žinau. Noriu tau padėti lengvai mane sudoroti“. – „Kaipgi tu man padėsi save sudoroti?“ – paklausė vilkas. „Ogi eik į pakalnę, išsižiok plačiai, o aš nuo kalnelio pasileisiu ir tiesiog tau į nasrus įšoksiu. Nereikės nei draskyti, nei kramtyti!“ – „Gal ir tiesą ožys kalba!“ – pamanė vilkas ir atsistojo išsižiojęs pakalnėje, o ožys kaip pasileis nuo kalno, kaip trenks savo kieta kakta ir ragais vilkui į snukį, tas kūlversčiais per visą slėnį nusirito ir ilgai nepasikėlė. O ožys ramiai prie bandos sugrįžo.

– Nors tas jūsų gudruolis ožys ir apgavo vilką, bet lapės tai jis neapgaus, ji gudresnė už vilką. Daug kartų lapė vilką apgaudavo, – prasitarė vienas iš senesnių medžiotojų.

– Teisybę sakote! – sutiko ir senyvas žynys ir papasakojo, kaip lapė apgavo ožį.

– Pateko kartą lapė į gilią duobę ir negali iš jos išlįsti. Ėjo pro šalį ožys. Pamatė duobėje lapę ir klausia: „Ką čia duobėje darai?“

– „Nuo karščio pasislėpiau, čia taip malonu, vėsu!” – atsako lapė. „Diena tikrai karšta, niekur negalima atvėsti!” – sako ožys. „Jei ir tau karšta, tai šok į duobę, tuojau atvėsi!” – meiliai patarė lapė. Paklausė ožys lapės ir šoko į duobę. Lapė tuojau ožiui ant nugaros ir iššoko iš duobės, o ožį jau mums prisiėjo iš duobės traukti.

– Taigi! Nėra gudresnio žvėries už lapę! – dar kartą kažkas patvirtino iš sartičių.

– O kuo tuos žvėris reikia šerti? Jei mėsa, tai kiek žvėrienos jiems išlaikyti reikia, – pastebėjo kažkas iš besiklausančiųjų.

– Žvėrienos nei karvės, nei avys, nei ožkos neėda. Jos pievose ganosi, žolėmis minta.

– Žolės ir pas mus netrūksta. Gerai būtų ir mums tų žvėrių laikyti! – su pavydu prakalbo Galinis.

– Nesigundykite jais! Tie žvėrys ir kiti svetimšalių turtai ir sukėlė visas mūsų nelaimes.

– O kokie buvo kiti turtai? – domėjosi sartičiai.

– Svetimšaliai dar atvežė valgomų žolių grūdų.

– Valgomų žolių grūdų ir mes turime. Pelkėse monažolių³ auga. Gaila, kad mažai jų auga. Skanūs paplotėlius iš jų keпам. O kai juos dar medumi patepi, tai nuo vaikų ir mūsų neapsiginsi! – pasigyrė šeimininkė.

– Svetimšalių žolių grūdai daug didesni už monažolių grūdėlius, o paplotėliai iš jų dar sotesni ir skanesni. Patiko tie paplotėliai vaikams. Sekiojo jie svetimšalius, verkė, paplotėlių prašė. Patiko mūsų moterims valgomųjų žolių grūdai, o ypač dėl to, kad kiek nori gali pats jų užsiauginti, kelis saulės ratus laikyti. O mūsų merginoms ne tiek valgomieji grūdai patiko, kiek tie grūdėliai, iš kurių drabužiai auga.

– Argi ir drabužiai iš grūdų auga? – nustebė Saulutė.

– Taip, vaikeli. Iš tų grūdėlių išaugusios žolės pluošto siūlus verpia, drobes audžia. Visus tuos darbus mūsų merginos dainuodamos dirba. Sugundė svetimšaliai savo turtais mūsų žmones. Vyrai

³ Monažolė – daugiametė žolė su stambiais žiedynais, auganti šlapiose, pelkėtose pievose.

geidžia naminių žvėrių, moterys valgomų žolių grūdų, merginos drabužių grūdų, vadinamų linais. O tuo metu iš pajūrio grįžo mūsų žmonės. Grįžo be gintaro, neišmetė tais metais jo jūra. Tai vyrai už naminius žvėris, motinos už valgomus grūdus, o merginos už linų grūdus atidavė svetimšaliams savo laimės ženklus. Augina vyrai naminius žvėris, moterys valgomus grūdus, merginos linus, vaikai skaniais paplotėliais gardžiuojasi, bet... – nutraukė savo kalbą giliai susijaudinęs senas žynys ir nutilo.

– Kas gi toliau buvo, ar kas baisaus atsitiko? – nekantravo sudominti sartiniečiai, kurie lyg kokios gražios pasakos klausė seno žynio kalbos.

– Taip, vaikeliai, baisūs dalykai atsitiko, – tęsė kiek atsigavęs žynys. – Ateina pasaulio galas. Visiems žmonėms galas.

– Argi ir mums? – paklausė kažkas drebančiu balsu.

– Taip, ir jūs žūsite. Amžiams užges saulė. Baisūs šalčiai viską, kas gyva, pavers ledais.

– O už ką gi mes turime taip baisiai žūti? – baiminos sartiniečiai.

– Žūsite, jei sumanysite amžiną gyvenimo tvarką keisti. Motinų galią paneigsite, tėvų įstatymais gyvensite.

– Kodėl gi mes turime amžinos ir nekeičiamos gyvenimo tvarkos atsisadėti?

– Klausykite, suprasite, kai sužinosite, kas toliau mūsų gentyje įvyko.

– Klausome, seneli, klausome!

– Metai po metų didėjo naminių žvėrių skaičius. Vyrai juos prižiūrėjo, gynė nuo plėšriųjų žvėrių, nuo grobikų, statė jiems šiltus trobesius, žiemai rinko sausų žolių. Vyrai ir pasidarė tų žvėrių valdovais. Nori – duoda pieną vaikams, nori – neduoda. Tas pats ir su mėsa ir kailiais. Tas pats atsitiko ir su valgomais grūdais, nors moterys ir stengėsi juos pačios auginti: žemę purendavo, grūdus sėdavo, kiekvieną piktžolę išraudavo. Žemės buvo labai mažai. Iš visų pusių ir mus girios spaudžia. Moterys prašo vyrus iškirsti medžius, išrauti kelmus, parengti sėjai žemę. Paklausė vyrai moterų, darbo negailėjo. Užaugo daug valgomų grūdų. Vėl nelaimė. Kai pradėjo nokti grūdai, apniko juos paukščiai, naktimis puolė šernai,

meškos, briedžiai. Moterys šaukia vyrus saugoti laukus. Išsaugojo vyrai tuos laukus. Atėjo ruduo. Reikia jaunuolius leisti į kitą giminę. Tuo metu ir įvyko pats baisiausias dalykas.

– Kas, kas įvyko? – nekantravo klausytojai.

– Vaikinai pasakė: „Nenorime mes su savo darbo vaisiais skirtis, nenorime į kitas gimines eiti, nenorime, kad mus vyrais moterys rinktųsi, nenorime, kad mus, visą gyvenimą sunkius darbus dirbusius, moterys senatvėje iš giminės į girią baisiai mirčiai varytų. Mes žmonas patys sau rinksimės, rinksimės tas merginas, kurias mylime”.

– Teisingai kalbėjo jūsų vyrai! – pastebėjo vienas iš jaunųjų klausytojų.

– Ką tu kalbi, ar galima taip kalbėti prieš amžiną gyvenimo tvarką! – piktai sušuko senasis žynys.

– O kas tą tvarką nustatė? Žmonės! Žmonės ją gali ir pakeisti! – spyrėsi jaunuolis.

– Eik šalin, išgama! – šaukė žynys. – Šie tavo žodžiai ne tik tau, bet ir visai giminei, visai genčiai baisią nelaimę gali užtraukti!

Išsigandę šių senojo žynio žodžių, klausytojai išvarė prieštarausiantį jaunuolį iš pirkios.

– Kas gi buvo toliau, papasakok, seneli? – nekantravo klausytojai.

– Kaip pasakė mūsų jauni vyrai, taip ir padarė. Nuėjo į vedybinę giminę ir prašo merginų. „Neduosite geruoju, jėga paimsimė!” – pagrasino vyrai. Giminės motina norėjo prieštarauti ir sako: „Mūsų merginos už jūsų netekės!” Ogi žiūri, kad merginos pačios pas jaunus vyrus rengiasi išeiti. Sujudo tuomet merginų motinos ir tėvai, sulaukė dukras. Jauni vyrai už merginas jiems davė kailių, žvėrienos ir kitokių turtų. Už tuos turtus tėvai atidavė merginas vyrams. Mūsų giminės motina Vardė nenorėjo merginų priimti į giminę ir varė jas atgal. Supyko vyrai ir sako: „Mes daugiau dirbame, mes giminę valdysime!” – ir pasodino motiną Vardę į duobę. Giminės vyresniuojų išrinko tėvą Mamį. Prakeikė motina Vardė senos gyvenimo tvarkos ardytojus, kad jie daugiau saulės nematytų, kad juos visokios nelaimės apniktų. Tuo metu

pradėjo gesti saulė. Pasidarė tamsu. Žmonės puolė prie manęs, prašo sugrąžinti saulę. „Negaliu, – sakau, – to padaryti, negaliu panaikinti motinos Vardės prakeikimo. Tegul jums saulę prakeiktas Mamys sugrąžina!” O Mamys sako: „Vyrai, panaikinsim senos raganos prakeikimą. Kurkite laužą, kaip ir naktį per Saulės šventes. Tuomet ugnis sugrąžino saulę, sugrąžins ji ir dabar!” Didžiausią laužą sukūrė vyrai. Visi, kaip ir per Saulės šventes, aplink laužą ratelį eina, dainuoja, šaukia, kad saulė grįžtų. Ilgai taip žmonės būrė saulę, ir štai vėl šviestis pradėjo, vėl diena sugrįžo. Ir šiandien dar šviečia, bet neilgai ji švies. Jei dabar užges, tai jau amžinai.

– Čia irgi buvo saulė užgesusi, – priminė vienas iš sartičių, – tik nežinojome, dėl ko tai įvyko. Labai tuomet išsigandome, ant žemės kritome ir kaip negyvi gulėjome. Tai buvo džiaugsmo, kai saulė vėl sušvito!

– Po tų įvykių, – tęsė savo pasakojimą senasis žynys, – baigėsi laimingas mūsų genties gyvenimas. Giminė su gimine kelia vaidus, ginčus, peštynes. Stipresnės giminės ir gentys tikrais grobikais tapo: iš silpnesnių grobia naminius žvėris, valgomus grūdus. Grobia ir žmones, merginas už žmonas ima, į karves išmaino su svetimų kraštų žmonėmis, o vyrus vergais paverčia. Daug žmonių kraujo liejasi dėl tų turtų. Nepakenčiau aš tos naujos tvarkos. Gaila man žmonių. Išėjau į svetimus kraštus, noriu žmonėms padėti, partarti, kad senos motinų gyvenimo tvarkos laikytųsi, kad saugotųsi naujos tėvų tvarkos, kad neartintų pasaulio galo! – nutilo senasis žynys.

Tylėjo sartičiai. Baisu jiems pasidarė, išklausius senojo žynio pasakojimo.

„Kaip galima keisti amžiną gyvenimo tvarką!” – galvojo susirinkusieji ir tylėdami išsiskirstė.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Ką sartičiai sužinojo apie nepažįstamąjį?
- 2 Kokias dvi paskirtis senovės lietuvių gyvenime turėjo gintaras? Atsakykite remdamiesi tekstu.

- 3 Kaip pasikeitė žynio gentainių gyvenimas? Kodėl šiuos pokyčius jis vertina kritiškai?
- 4 Ką apie besikeičiantį gyvenimą mano sartinčiai?
- 5 Kuo tikėjo mūsų protėviai? Raskite tekste pavyzdžių.
- 6 Raskite žynio pasakojime pasakų ištraukas. Paaiškinkite, ką jos suteikia kūriniai.
- 7 Perskaitykite dar kartą antrąją kūrinio dalį ir sudarykite žynio pasakojimo planą.
- 8 Parašykite pasakojimą „Kaip senovėje keitėsi gyvenimo būdas ir tvarka“.

Vincas Krėvė

Perkūnas, Vaiva ir Straubllys

Seno skerdžiaus¹ pasaka

Sutrumpinta

I

Seni buvo laikai. Tada ir žmonės ne tokie buvo kaip dabar, ir gyveno kitaip.

Gausiau žemė tada derėdavo, girios kuždėdavo žvėrių, paukščių ir žmonių tvirtesni, veiklesni būdavo.

Gal ne tokie pramanūs kaip dabar, bet ko panorėdavo, visada padarydavo, ar žvėrį nušauti, ar paukštį pagauti, ar net kad ir moną² apgauti.

Šių dienų žmonės jau daugelį ko nebežino, daugelį kuo nebetiki. Pasakyk jiems ką, kas buvo seniau – „pasaka“, – kalba ir tik juokiasi, jei jiems tvirtini, kad ne pasaka tai, tik tikriausia tiesa, tokis atsitikimas, kurį seni žmonės yra matę.

¹ Skerdžius – vyriausias piemuo.

² Monas – šmėkla, vaiduoklis, žmogų klaidinanti dvasia.

Maži vaikai, ir tie jau nebetiki nieku ir mėgsta pasijuokti, pasišaipyti. Kitas jaunas šaiposi, net kvatojasi, išgirdęs tėvų padavimus. Net pikta darosi bematant, beklausant jų: ne žmonės gi, tik beuodegiai...

Kiti dabar laikai, kiti dabar ir žmonės. Jau jie dabar taip nebegirdi ir nebemato, kaip girdėdavo ir matydavo senovėje.

Kur jiems, kad jie nieko nesupranta. Naikina girias, kerta viską, kad tik skatiką uždirbtų. Tokie godūs pinigams.

Ir nyksta miškai, girios, skursta žemė, pievos. Upės – ir tos jau padžiūvo, o ežerai maurais užėjo, užako.

Bet seniau būdavo pasaulis puikesnis. Būdavo, kur dabar sodžiai, laukai, kur dabar skynimai, ten tokios girios siūbuodavo, jog vidudienį ten būdavo tamsu kaip vakarą.

Įeini žmogus tankumynan, klonin, ir kūnas tik eina pagaugais, tik eina.

Ir ko nebūdavo, kas negyvendavo tų girių gelmėse, jų tankumynuose! Kur tik balelė, ten jau kelios laumės apsigyvenusios, kur upelė ar ežerėlis, ten, žiūrėk, pakraščiais undinės vakarais maudo si; kur tik šlaitelis, ten jau monas švirkštauja.

Sako žmonės, kad tai piktos dvasios, bet dievai žino, ar tai tiesa. Seniau jų daugel būdavo – ir žmonės vis dėlto lengviau gyvendavo. Ir kur tik jie visi pradingo? Dievai žino, ar išmirė, ar kitosna nukeliavo šalysna.

Gal Amerikon, kur dabar visi žmonės keliauna. Sako, ten lengviau gyventi. Gal todėl, kad tenai monai apsigyveno.

O čia, mūsų šaly, viskas suskurdo, viskas sunyko.

Mano atminimu viskas pasikeitė. Dabar pasaulis visai ne tas kaip anais laikais, kada aš mažas buvau. O senovėje, kaip pasakojo mūsų tėvai, dar geriau būdavo, dar linksmiau gyvendavo.

Todėl tada žmonės, kad ir moterys net, daugiau dainų mokėjo.

Ir dainas mėgo, ir žaisti žaidė. O dabar nėra kam: visi seni, net tie, kuriems dar ūsai nesužėlė...

Tada girių niekur galo nebuvo. Ėjo traukėsi girios net kažkur į jūros baltąsias.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kas yra kūrinio pasakotojas?
- 2 Kas, pasakotojo manymu, seniau buvo geriau? Ko šiandien nebėra? Atsakydami remkitės tekstu.
- 3 Kokie senovėje būdavę miškai? Kaip senasis skerdžius junta miško grožį ir didybę?
- 4 Kas labiausia erzina skerdžių?

II

Yra, sako, pasaulio krašte tokios baltosios jūrės.

Ant tų jūrių kranto gyveno vienas žmogus. Kas jisai buvo, niekas nežinojo. Vieni manė, kad jis buvo bajoras ar net kunigaikštis, o kiti kalbėjo, kad taip sau žmogelis vargdienis.

Turėjo tasai žmogelis dukterį, vardu Vaiva, tokią grakščią, tokią gražią, jog kas ją tik pamatydavo, visi pamildavo.

Graži ji buvo, bet dar gražesnes juostas austi ausdavo. Kad nuaudžia juostą, nei tu ja atsigrožėsi, nei tu ja atsidžiaugsi. Į kitas, kad jos būtų vienu auksu austos, žiūrėti nežiūrėsi, juosėti jomis nejuosėsi.

Kas buvo turtingas, kas laimingas, tasai eidavo pas Vaivą, juostos išausti prašydavo.

Ir nuskrido garsas visoje šaly, o kas turėjo juostą, Vaivos pirštais suaustą, didžiavosi, puikinosi ja kaip nežinia kuo.

Gyveno tada giriose vienas monas, o gal ir didesnis negu paprastas monas, visų monų Monas. Turėjo jisai tokį šautuvą, jog niekas jo negalėjo nugalėti.

Tasai monas vardu buvo Perkūnas, kuris ir dabar danguje tebetraiškina.

Nugirdo ir Perkūnas, kaip giriasi žmonės gražiomis Vaivos juostomis, ir užsimanė patsai tokia pajuosėti.

Pasikėlė viesulu iš girių gilumų, iš tankumynų, kur jo buveinė buvo, ir, kaip akimi sumerki, jau buvo pajūry, kur Vaiva gyveno.

Rado Perkūnas Vaivą pajūry sėdinčią, margas juostas audžiančią.

Sustojo Perkūnas, žaibais pasidabinęs, priėjo prie jos ir pasiklausė, prakalbėjo:

– Mergele jaunoji, mergele gražioji, visur kalba žmonės, kad tu visų mergų puikiausia, kad audi juostas, visų juostų gražiausias. Aš noriu, kad tu ir man vieną nuaustai, kad aš ją juosėtau.

Vaiva, pamačiusi baisų moną, didžiai nusigando, nei žodžio jam neatsakė, tik, nubėgus pirkion, giliai pasislėpė ir pasislėpus visą dieną išsėdėjo...

Atėjo vakaras, grįžo tėvai iš lauko, mato – nėra niekur dukters. Visur jos ieškojo ir kaimynus klausinėjo, – niekas nieko nežinojo.

Tik ant rytojaus atrado drebančią, nusigandusią.

Vos tėvai ją atgaivino. Tris savaites Vaiva išgąščiu sirgo, patalė išgulėjo...

Mato Dundulis, kad nors gražu pas mergą viesulą įsižabojusiam, žaibais apsikaišiusiam jodinėti, bet ką gi padarysi, kad trunkymais, dundėjimais tik mergą išbaidė ir juostos negavo.

Dabar jįsai juostos norėjo labiau negu anksčiau.

Pasirengė tada Perkūnas jaunu berneliu, ponaičiu, pasirinko daug dovanų: aukso ir sidabro – jų daugel yra giriose pakastų, o kas geriau žino už monas, kur ir kas pakasta.

Pasižabojo Perkūnas žirgą ir nujojo pas Vaivą kaip turtingiausias ponas. Priėmė jį Vaivos tėvai ko gražiausiai.

Pasisakė jįsai turtingas kunigaikštis esąs, daugel girdėjęs apie jos juostų dailumą, kurių nors vieną gauti norėtų.

Tėvai džiaugsmu džiaugėsi: – matai, kokio svečio susilaukė. Priėmė jį gražiai; ir nuputojusio alaus pastatė, ir svečią kampan už skobnių pasodino.

Priėmė ko gražiausiai kaip tik galėjo. Pašaukė dukterį ir liepė atnešti svečiui pačias gražiausias savo juostas.

Atnešė jų Vaiva visą glėbį. Kokį tik ten nebuvo?!

Kad ėmė Dundulis Vaivą girti, kad ėmė girti, toji net paraudonavo kaip putino uoga ir rankom veidą užsidengė...

Svečias giria, gėrėsi Vaiva, o ji vis į duris slenka.

Tėvas ir motina gerai mato, kad Dundulis viena akim į juostą dirst, abiem dirst dirst į Vaivą.

Džiaugiasi abu ir kuštasi: kas žino, kur mergos laimė laukia.

Norėtų Vaiva pro duris, bet motinėlė ją vis atgalio stumia, kad su svečiu kalbėtų.

Pasirinko Dundulis juostą, kuri gražiausia, pripylė Vaivai visą prijuostę aukso ir sidabro, pažadėjo dažnai atlankyti, sėdo žirgan, subraškino, sutraiškino ir pranyko...

Džiaugiasi dabar juosta Dundulis ir atsidžiaugti, atsigėrėti negali; skraido, traiškina, net girios skamba, net žemė dreba. Nugąsdino ir paukščius, ir žvėris, o žmonės, kur kuris buvęs, nudūmė namo: manė, kad pasaulio pabaiga atėjusi...

Tik miške yra vienas labai senas monas. Jį visi Miškiniu ir vadiną. Jįsai nieko nebijo, nes tokias senas, jog net visas apsamanojęs.

Išgirdęs, kaip Dundulis ištvirkėliauja, iškišo senis galvą iš samanų kupsto ir juokiasi, kvatojasi.

– Ko juokiesi, seniuk? – klausia jį Dundulis.

– Juokiuosi, kad tu pasiutai, gavęs iš Vaivos pačią menkiausią juostą, vieną iš tų, kurių niekas imti nebenorėjo. O kaip siustai, kad tu būtai gavęs tokią, kokią Straublys yra gavęs?!

Nusijuokė dar seniukas, lyg medžiai seni sugirgždėjo, ir vėl pasislėpė kupstan.

Gyveno giriose pajūry monas, o gal ir taip sau tvirtas vyras, kurį visi vadino Straubliu.

Sako, kad buvęs jisai taip sau, nei gražus, nei puikus, tik mokėjęs gražiai dainuoti ir švilpti.

Ko tik panori, ima ir išdainuoja taip, jog net širdį pagauna, ašaras iš akių išspaudžia.

Sumano parodyti, kaip giria verkia, audrai pakilus – verkia, stena, ūžia, švokščia jo vamzdelis; užmerk akis, rodos, vidury užiančios girios žmogus sėdi.

Nori padainuoti, kaip liūdi mergelė, svetimoj šaly be tėvo, be motinos vargstanti – dūsauna, raudoja švirkšlelis¹, lyg gyva siela joje kenčia. Kitas girdėdamas net apsiverkia.

Mėgo Vaiva jo dainų ir švilpimų klausyti. Visados moterys juk visų daugiausia myli tuos, kurie moka gražiai dainuoti.

Na, ir Vaiva gal ne tik dainas mėgo, bet ir Straublį pamilo ir suaudė jam tokią gražią juostą, kokios dar niekam nebuvo suaudžiusi.

Kai tik išgirdo Dundulis, nuleido sparnus, ir graži juosta jam jau nebegraži.

Nieko nelaukęs, jis nuskrido pas Straublį. Rado jį pajūry besėdintį, švirkšleliu bešvirkštaujantį.

Kai jo pamatė juostą, visai nuliūdo Perkūnas.

– Mainykimės, brole, juostom, – prikibo jisai prie Straublio.

– Kad tu man net ir savo šautuvą priedo atiduotai, nesimainysiu.

– Kad tu toks puikus, aš gausiu juostą dar už tavo gražesnę.

Nujojo vėl Dundulis pas Vaivą ir klausia ją:

¹ Švirkšlelis – švilpynė iš karklo žievės.

– Ar negali tu man suausti tokios juostos, kuri būtų gražesnė negu Straublio?

– Ne, negaliu, – atsakė jam Vaiva. – Jei tu nori, kad aš tau suaustau tokią kaip toji, kurią Straublys turi, o gal net gražesnę, eiki tu už septynerių marių. Ten yra septyni kalnai, už tų septynių kalnų yra klonis; tame klonyje septyni piemenys vieną avį gano. Tos avies vilna tokia balta, jog, padėjus ją ant sniego, sniegas juodas atrodo.

– Gerai! – atsakė Dundulis. Sudundėjo, sutraiškino, jūrės suūžė.

Nepraslino dienos ir nakties, kai atidundino Dundulis atgalio ir parsinešė tos avies vilną, kurią jam paliepė Vaiva.

Tada Vaiva suprato, kuris čia yra bernelis.

– Dabar, – kalba jam Vaiva, – už septynių girių yra septynios upės; už tų septynių upių yra gražus sodas; tame sode auga aukso obelis, po ta obelim sėdi trys senelės, kurios verpia gijas ir vėju leidžia... O tos gijos tai vis žmonių laimė. Ilga gija – ilgai žmogus gyvena, kuriam tą giją verpė, trumpa gija – trumpai gyvena.

– Paprašyk tu jas, – kalba jam Vaiva, – kad jos suverptų šią vilną kuo ploniausiai.

Sundundėjo, sutraiškėjo Dundulis – ir tiek jo ten tebuvo. Praėjo viena diena – nėra Dundulio; praėjo kita, net ir trečia baigėsi – nėra Dundulio. Tik ketvirton parlėkė Dundulis, medžius iš džiaugsmo belaužydamas, žmones ir žvėris begąsdindamas, su gijomis parskrido; jos buvo plonos kaip tos, kurios giedrą dieną ore lekioja; juk tų pačių verpėjų verpena².

Liepė paskui Vaiva Dunduliui surinkti rasą nuo septynių pievų ir išvelėjo joje tas gijas. Apdažė jas sulty septynių spalvotų žolių, kurios augo vidury didžiausių jūrių salos; tos jūrės ten, iš kur saulė teka.

Toje saloj auga visų dažų, kokių tik žmogaus akys yra mačiusios.

² Verpena – verpalas, suverptas siūlas.

Kad pievos gražiau žydėtų, skrenda lekia ten paukšteliai kas vieni metai ir ant savo sparnų parneša iš ten visokių gėlių sėklų. Kad ne maži paukšteliai lakuonėliai, nesimarguotų mūsų pievelės, nežaliuotų mūsų sodai ir girios.

Nudažius gijas, sumetė metmenis ir atsisėdo Vaiva austi Perkūnui juostą. Audė septynias savaites ir septynias dienas, tik be vienos.

Kol Vaiva juostą audė, Perkūnas nei miego nemiegojo, nei vietoj nerimo. Kur buvęs, kur nebuvęs, vis į Vaivos kiemą, kad paregėtų, kad pamatytų, ar daugel jau išausta, ar daug dar austi jai beliko.

Pirmiau tai tikrai dėl juostos lankėsi, o vėliau dėl gražiosios Vaivos, dėl josios mėlynų akių, dėl josios skaistaus veidelio.

Štai pamilo Perkūnas Vaivą. O pamilęs jau nerimo ir ėmė pirštis. Tėvai kai sužinojo, kas jis toks, nusigando, nustebo. Visą dieną abu verkė, numirėliška raudėjo, o merga net ir verkti nebegalėjo, vis tiek, lyg tėvą motiną praradus.

Bet kas, kad verksi?! Verksmas nelaimėje negelbės, alkano nepripenės, trokštančio nepagirdys, nors ašaros lyg vanduo. Bet sūrios...

Ištekėjo Vaiva už Dundulio.

Nusivežė ją Dundulis savo aukštan dvaran; o dvaras tasai buvo iš vieno gintaro, toks gražus, kokio nei vienas ponas, o gal net nei vienas karalius neturi – ir neturės. Buvo tasai Perkūno dvaras pačių giliausių jūrių dugne.

Pirmą dieną gyveno Vaiva, apėjo visur, apžiūrėjo, viską pamatė. Patiko viskas. Gražu, įdomu visur. Mato per langą – ir žuvys visokios plaukioja, ir žvėreliai nardo visokie, kokių ji nebuvo dar niekados mačiusi. Vaikščioja Vaiva ir stebisi visu kuo, ką tik mato.

Tik vienas daiktas nepatiko Vaivai: visur žemės paviršiuje diena, saulė danguje, o ten, jūrėse, tamsi naktis. Visur naktis: paukščiai ir žvėrys, ir žmonės miegti, o ten, jūrių dugne, diena, saulė kaitina. Nuvaro gražiai vargšė, kol priprato.

Betgi priprato, ir jau nieko sau buvo.

Vieną savaitę, kitą Dundulis nuo Vaivos nei žingsnio nesitraukė: kur ji, ten ir jis, vis tiek kaip uodega. O gal ir visą mėnesį jis taip bėgiojo, net įkyro Vaivai. Bet tuoj prasimanė iš namų išeidinėti, pradžioje retai ir tik trumpam laikui, paskui vis dažniau ir dažniau ir vis ilgesniam ir ilgesniam tarpui, o vėliau mažai ir bebuvo namie. Nemėgo Dundulis vienoj vietoj sėdėti: pareis namo, apsisuks ant vienos kojos kartą, kitą ir vėl išdunda iš dvaro – keletą dienų jo nebebūna namie.

Juo toliau, vis mažiau buvo namie, o pagaliau retai jį Vaiva ir bematydavo.

Sėdi Vaiva vienai viena ir bodisi, lyg kalėjime, nei pati gali nueiti kur, nei pas ją kas ateina, nei žodžio su kuo pakalbėsi, nei į ką prabilsi...

Sėdi Vaiva ir tik juostas audžia, drobes, skersinius, bet vis dėlto nuobodu – ir tiek, nors tu imk ir mirk.

Liūdi Vaiva; nelinksmina jos nei gintaro namai, nei turtai, nei aukso žuvelės. Liūdi viena ir keikia savo likimą negerą, minėdama jaunas dienas, kai pas seną savo motulę buvo. Prisiminė Straublių, koks jis buvo meilus, prisiminė jo graudingas dainas, ir širdis dar daugiau ilgesiu pabrinko.

– Eisiu, – mano Vaiva, – į gimtąjį kraštą, aplankysiu senus tėvą, motinėlą, pasiskūsiu savo sunkiu likimu, nelaiminga dalele.

Atkėlė aukso vartus, kurie buvo iš Perkūno dvaro į jūros, ir mato, kad eina stiklo urvas net į jūrių pakraštį. Eina juo Vaiva dieną, eina kitą; trečią išėjo iš jūrių ant kranto, kaip tik ten, kur gyvena josios tėvai.

Čia jų pirkios stovi pajūry. Čia pakrūmėje sėdi Straublys ir švilpia taip gaudžiai, taip gūdžiai, jog, kas jo švilpimą girdėjo, manė, kad tai motina raudoja ant savo vaikelio kapo...

Nuo tada Vaiva jau nebeliūdėjo, likimo savo nebekeikė ir nė kiek nepyko, kad vyras retai namie būna.

Bet neilgai maloniai gyvena Vaiva ir Straublys. Vaiva ėmė ir padovanojo Straubliui juostą, kurią buvo suaudžiusi Perkūnui. Tokios juostos dar niekas nebuvo matęs, ir Straublys neiškentė nepa-

sigyręs. Parodė ją monams, laumėms; gal ir dar kuo pasigyrė – ir nuėjo plepalai per girias, per šlaitus, per tankumynus.

Greitai sužinojo viską ir Dundulis; jam vėjai papasakojo, ką giriose visi klega.

Pasiuto Dundulis, pusę girių išvartė, šimtus kaimų sudegino, daugel laivų nuskandino, jog jau visi net manė, ar tik ne pasaulio pabaiga bus atėjusi. Tiek įsiuto, tiek įnirto!..

Kad trenkė į savo gintarinius namus, kuriuose gyveno Vaiva, tai tik skeveldros pabiro į visas šalis. Žuvo gintaro dvarai, žuvo ir Vaiva, kuri juose gyveno.

To dvaro kšnelius, skeveldras bangos ir dabar nešioja į jūrių krantus, kur juos renka žmonės.

Nudėjęs Vaivą, ilgai dar siuto Perkūnas ir vis ieškojo Straublio, kad ir jį nužudytų. Bet niekur nesurado.

Praėjo viena savaitė, kita, Perkūnas kiek nurimo, liovėsi ieškojęs Straublio.

O Straublys atsisėdo ant jūrių krašto, ištiesė debesyse savo juostą ir verkia Vaivos, šaukia jos, plaukus sau beraudamas, savo likimą bekeikdamas, o ašaros jam byra ir byra, kaip skaudus lietutis.

Kalba žmonės, kad Perkūnas auksu sidabru tą apipiltų, kas padėtų jam Straublį nušauti arba nors juostą iš jo atimti.

Bet kas tai padarys? Daugel metų praėjo, daugel žmonių Vaivos juostą yra matę – vieni ją vadina Straubliu – ir klysta, kiti Vaivos rykšte – ir dar labiau klysta, bet niekas arti jos dar nėra buvęs, nėra jos pasiekęs. Matai žmogus, bet neprieisi, nenutversi, nesugriebsi...

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Apie ką senojo skerdžiaus pasaka?
- 2 Kokie svarbiausi pasakos veikėjai? Kur jie gyveno? Ką dar apie juos sužinojote?
- 3 Kokias užduotis turėjo atlikti Perkūnas, kad gautų gražiąją Vaivos juostą?
- 4 Koks buvo Dundulio dvaras? Kaip jame jautėsi Vaiva?
- 5 Ką Vaiva pamatė išėjusi ant jūrių kranto?
- 6 Kodėl pasiuto Dundulis?
- 7 Kaip baigiasi pasaka?
- 8 Raskite pasakoje palyginimų bei kitų vaizdingų žodžių ar posakių. Kokia jų reikšmė pasakos kalbai?
- 9 Kokie lietuvių padavimai atgyja V. Krėvės kūrinys?
- 10 Prisiminkite, kas yra sakmė. Sukurkite sakmę apie vaivorykštę – Vaivos juostą.

Vytautas Bubnys

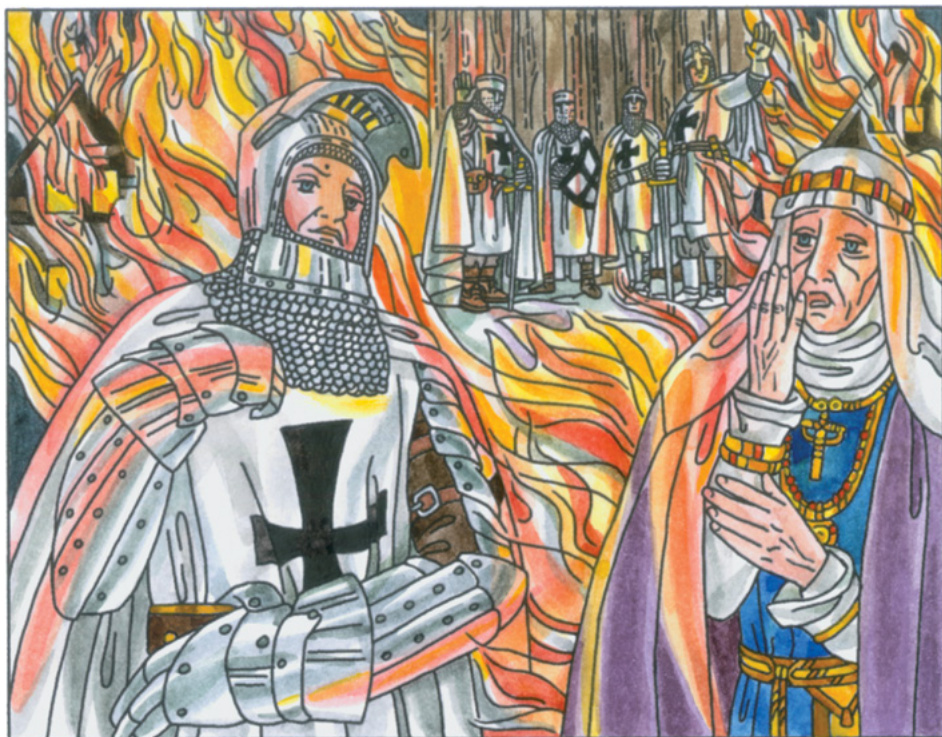
Motina ir sūnus

Mirsiu, neužmiršiu vieno tokio tėvo pasakojimo. Tai nebuvo pasaka. Tėvas taip sakydavo: šita šneka sukasi apie tuos laikus, kai mūsų žemę kryžiuočiai puldinėjo. Kur jie koją statė, ten žmonių gyvenimus ugnia leido, viską grobė, plėšė, naikino. Bajorų pašaukti vyrai pilis gynė, o moterys ir vaikai, jei nesuspėdavo į girią sūlįsti, baisias kančias kentė. Bėda ištiko ir bajoro Žygio žmoną Mortą, kurią kaip sykis tie neprieteliai užklupo namie su trim dukrom ir pačiu jauniausiuoju sūneliu Skaidriu. Dukros buvo dar visai ne kas mergiškos, o Skaidriui ėjo tretį metukai. Gražus berniokėlis, su apgamėliu ant kaktos, lyg kokia žvaigždele paženklintas. Morta jį turėjo ant kelių, abiem rankom buvo prisiglaudusi prie krūtinės. „Mirsiu, neatiduosiu“, – suspėjo pamanyti, kai vieno kryžiuočio pirštai sugniaužė jos kaklą, o kitas kryžiuotis praskėtė alpstančiosios rankas ir pasigriebė Skaidrių. Kai atsipeikėjo Morta, atėjūnų jau ir pėdos buvo atšalusios. Vykis, nepasivysi, o jei ir pasivysi, ką laimėsi?

Iš karo pargrįžo bajoras Žygis, džiaugdamasis, kad atlaikė kunigaikščio pilį. Tačiau tas jo džiaugsmas buvo labai trumpas. Kai tik Morta apsakė, kas atsitiko jų mažajam Skaidriui, liūdo nuliūdo narsusis bajoras, nukabino rankas, ūmai nusilpusias, neįstengiančias Mortos apglėbti. Lyg ne jo rankos ragotine¹ vertė kryžiuočius nuo arklių, lyg ne jo rankos taikliai laidė mirtį nešančias strėles. „Dievai galingieji, – jis pakėlė akis į dangų, – gal jūs nubaudėt mane, kad aš per daug kryžiuočių kraujo praliejau?“ Tris kartus taip klausė, ilgai laukė ir pagaliau išgirdo atsakymą. Niekas kitas negirdėjo, Žygis vienas išgirdo: „Tai deivė Junda tave nubaudė – mažai jų nugalabijai“. Sulig tais žodžiais bajoras vėl pajuto rankose nepaprastą jėgą, tačiau vienasyk ir jis galvą padėjo. Tiesa, Morta buvo jau susenusi, dukros suaugusios ir už vyrų išėjusios.

¹ Ragotinė – ietis.

Vienais metais užplūdo kryžiuočiai labai netikėtai, žiemą, per pačius šalčius. Teisybę pasakius, jie visada šitaip netikėtai įsiverždavo į panemunės kaimus, tarpu aukštų šilų. Jaunesni pabėgo, o seniai namų ugnelę liko saugoti, kaip bus, taip bus – sakydami. Liko kaime ir Morta.

Vienur kitur degė trobesiai, raudėjo moterys, bliūvavo iš tvartų tempiami galvijai.

Du kryžiuočiai Mortą išsivedė laukan, o jos pačios saugota ugnelė pirkią padegė. Stovėjo prie liepsnų, šildėsi atkištas rankas, kažką tarpusavy erzėjo. Morta pakėlė akis į aukšto vyro veidą, ir jis pasirodė toksai pažįstamas, kad vos susilaikė neištarus: „Ar tu čia, Žygi?“ Virš dešiniojo antakio išvydo apgamą. „O dievai! – susuko Morta, nenuleisdama žvilgsnio nuo kryžiuočio. – Skaidriau, sūnau!“ Gražuolis kryžiuotis nesuprato motinos žodžių. „Skaidriau!“ – kančia užspaudė jos lūpas. Kai tik kryžiuotis, padegęs savo gimtuosius namus, nusigrėžė, Morta prisiartino prie pirkios,

liepsnos nuliėžė jos drabužius, apėmė visą, ir ji pripuolė prie sūnaus. „Dievai, priimkit mudu“, – suvapėjo, įsitvėrė į Skaidrių taip tvirtai, kaip kad vilkė dantim įsikerta į savo auką. Skaidrius pamėgino nusipurtyti naštą, tačiau parkrito ant žemės, ugnis nudegino jo veidą, apakino, ir abu jie, motina ir sūnus, susikibę rankomis kūliais nusirito į liepsnas. Ir tuosyk, sausio vidury, sugriaudėjo Perkūnas. Vadinasi, išgirdo motinos prašymą ir atsiliepė.

– Tai tokia, vaikai, senų dienų šneka, – baigdavo tėvas.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Apie ką pasakoja tėvas?
- 2 Kaip autorius apibūdina kryžiuočių žiaurumą? Atsakydami remkitės tekstu.
- 3 Kodėl bajoras Žygis neilgai džiaugėsi pergale?
- 4 Kada priešai vėl užplūdo Lietuvą? Kaip elgėsi du kryžiuočiai?
- 5 Kaip motina atpažino sūnų? Raskite ir perskaitykite mažojo Skaidriaus ir aukštojo vyro aprašymus. Kas juose kartoja si?
- 6 Kodėl motina pasiryžo sudeginti sūnų ir pati sudegti ugnyje?
- 7 Dar kartą perskaitykite tekstą nuo „Vienais metais užplūdo kryžiuočiai labai netikėtai...“ iki pabaigos ir parašykite šios ištraukos atpasakojimą.
- 8 Kokių legendų ar padavimų esate girdėję apie didvyriškas lietuvių kovas su kryžiuočiais?

Pranas Vaičaitis

Yra šalis

Yra šalis, kur upės teka
Linksmi tarp girių ūžiančių
Ir meiliai tarp savės šneka
Prie giesmininkų vieversių.
Ten prakaitas aplieja žmones
Prie vasaros sunkių darbų,

Ir prastas parėdas marškonis
Apdengia sąnarius visų.
Bet tave meiliai pavaišina,
Kai tik nueisi į svečius, –
Ten tave myli, valgydina,
Kiek tiktai leidžia ištekliai.
Ir grakščios tos šalies merginos
Ten žydi vis konopuikiau...
Šalis ta Lietuva vadinasi.
Bet aš neilgai ten buvau...
Atsimenu, kada į guolį
Saulutę prašo vakarai,
Ir gieda lietuviai varguoliai,
Nes pabaigti dienos darbai...
Kaip tąsyk mergos veidą skaistų

Prie rūtų lenkia kvepiančių,
 Dainuodamos jas meiliai laisto,
 Lelijų skinas žydinčių...
 Atsimenu, kai vakars šiltas
 Po vasaros kaitrios dienos
 Ir oras, ramumu išpiltas,
 Nenoroms traukia prie dainos...
 Kaip tąsyk varpas sunkiai gaudžia,
 Ir užgirdėt toli, toli...
 Seniai jau paukščiai medžiuos snaudžia,
 Bet pats užmigti negali...
 Kaip upės vandens mintys teka,
 Idėjos reiškiasi galvoj;
 Gamta su tavim, rodos, šneka:
 „Gražu, gražu mūs Lietuvoj...”
 O tėviške! Koks mielas kraštas,
 Kurio taip netekau ūmai, –
 To neišreikš nė vienas raštas,
 Tą pasakys vieni jausmai...

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokias Lietuvos peizažo detales mini poetas?
- 2 Kaip poetas aprašo gimtojo krašto žmones? Atsakykite remdamiesi tekstu.
- 3 Raskite, kaip poetiškai įvardijamas vakaras. Kuo ypatingas vakaro laikas?
- 4 Kuriose eilutėse labiausiai atsiskleidžia poeto jausmai? Kokios svarbiausios šio eilėraščio idėjos?
- 5 Skaitydami eilėraštį, juntame ne tik susižavėjimą, bet ir liūdesį. Paaiškinkite, kas suteikia eilutėms tą liūdną gaidą.
- 6 Parašykite rašinį „Didžiuojuosi savo gimtuoju kaimu (miestu)”.

Vincas Kudirka

Jaunasis knygnešys

Pagal Mariją Rodzevičūną

Už upelio žaliavo dvaro ganyklos, apžėlusios krūmais, karklais ir laukinėmis rožėmis. Rožiukė, perbridus upelį, įlindo į tą tankumyną ir dairėsi, lyg ko ieškodama. Iš tolo buvo girdėti prunkštimas arklių. Štai išlindo iš krūmų Martynukas, penkiolikos metų berniukas.

– A, Rožiukė! – linksmi sušuko.

– Seniai, Martynuk, jau bebuvai kaime! – pasakė.

– Seniai! Žmogus vis prie darbo, – atsakė drąsiai, kaip užaugęs darbininkas.

Tamsus Martynuko veidas kaito iš džiaugsmo.

– Aš turiu, Martynuk, labai svarbų reikalą. Ar tu galėtum su viena nakčia nubėgti į Palendrius ir atgal?

– Galėčiau. Manęs nieks nepavys.

– Bet tai didelė paslaptis. Reikia prisiekti, kad niekam nepasakysi.

– Kodėl?

– Nes tai toks daiktas, kurio niekas neturi žinoti...

Vaikinas išpūtė akis. Jam mat paslaptį paveda – jis net augte augo.

– O kam? – paklausė.

– Tuoju tau pasakysiu. Kai tik sutems, turėsi nueiti ant Pilkalnio.

– Kad ten, sako, vaidenasi.

– Taigi. Reikia drąsaus! Ten, ant pat kalno, yra išpuvus liepa. Į skylę įkiši iki alkūnės ranką, rasi popierius...

– O kai kas pasirodys?

– Persižegnok. Nieko pikta tau nepadarys. Popierius pasiimsi, įsikiši į antį, turėsi pristatyti Palendrių Kočiui. Ir niekas neturi žinoti, kas tu, iš kur, kur eini ir ką neši...

– O kas ten yra tuose popieriuose? Gal padirbti pinigai?
 – Ne, švenčiausi ir geriausi daiktai – mūsų laikraščiai...
 – Tai eisiu ir apsisuksiu... O jeigu kas sugautų mane arba paklaustų, ką nešu?

– Negali niekam pasakyti nė tų popierių parodyti, nes sunkiai reiktų atsakyti. Jeigu sugautų tave kas iš valdžios, popierius įmesk į vandenį arba sudegink... Žinok, kad ant tavo galvos guli ramumas viso mūsų kaimo...

Pavakare Martynukas parginė kaimenę į dvarą. Buvo sukrypęs ir šlubavo.

– O kas tau? Naktį neganysi? – paklausė jį dvaro prievaizdas¹.

– Ponuli... mane visą skauda ir koją suka. Eisiu nakčiai namo!

Prievaizdas jį paleido. Išėjęs už vartų, Martynukas išsitiesė ir kaip kiškis pasileido žinomais laukais, palikęs šalyje kaimą ir kelius.

Pilkalnis stovėjo vienas sau, apaugęs tankiais krūmais, apvainikuotas medžiais, juodai ir baisiai atsimušdamas tamsiose nakties padangėse. Vaikiną paėmė šiurpuliai. Vaikščiojo po svietą apie tą senovės tvirtynę visokios pasakos ir apsakos. Martynukas dabar visas jas atsiminė. Žegnojosi ir braukė rankove nuo kaktos šaltą prakaitą, bet ėjo... Užlipti buvo statu, gal du sykius nusirito žemyn, bet tai jo neatgrasino, tik dar įerzino, iš skaudėjimo užmiršo baimę ir nesustodamas veržėsi tolyn. Pamatė liepą storu kamieniu. Įsliuogęs kaip katinas, užčiuopė skylę, įkišo ranką, ištraukė branų ryšelį ir nušoko. Valandėlę ilsėjosi, paskui, paslėpęs radinį ant krūtinės po trinityčiais² ir marškiniais, susiveržė diržą ir tekinas, daugiau risdamasis kaip eidamas, nusileido į pakalnę.

Ligi Palendrių buvo apie trys mylios. Pasileido bėgti žinodamas, kaip trumpos gegužės naktys. Bėgo prispaudęs viena ranka savo naštą. Jo akys, apsipratusios su patamsėmis, matė aiškiai ir toli. Bėgo kaip kulka prie žemės pripuolęs, keldamas aukštai basas kojas, peršokdamas kaip kurtas³ per tvoras, griovius, ežias...

¹ Prievaizdas – prižiūrėtojas.

² Trinytis – storo (trinityčio) audeklo drabužis.

³ Kurtas – labai greitas medžioklinis šuo.

Atbėgo iki kryžkelės, kur šunkelis ėjo skersai vieškelį. Riogsojo tenai karčema ir šalia jos buvo šulinys. Pailsęs Martynukas, vos atgaudamas kvapą, pripuolė prie šulinio ir godžiai ėmė gerti vandenį. Tuo tarpu atsidarė karčemos durys, kažin kas išėjo, stabtelėjo, pažiūrėjo į jį ir priėjo artyn.

– Kto tam? – garsiai paklausė.

Vaikinas kaip laukinis žvėris šoko į šalį nieko neatsakęs. Klausėjas pagriebė jį už rankos. Tai buvo policininkas.

– Kto ty?

– Nesuprantu! – atkirto vyniodamasis kaip žaltys iš spaudžiančios rankos.

– Kas tu? – paklausė policininkas lietuviškai.

– Aš čionbuvis. Arklio ieškau! Pabėgo iš kaimenės! – murmėjo vaikinas, norėdamas ištrūkti...

Į riksmą išbėgo kažin kas iš karčemos, pasirodė liktarna⁴. Trys vyrai apstojo vaikina.

⁴ Liktarna – žibintas, vartojamas pasišviesti kur einant.

– Nepaįįstu! – atsakė policininkui řinkorius, prikiřęs liktarną prie vaicino akių.

Martynukas paliovė besitařęs. Pamaųėle atsiseęė trinyčius.

– O tu vagie, valkioze⁵! Uųdaryt į kamaraitę, rytoj dieną apieřkosime, na eik!

Bet tuo tarpu vaikinas iš netyčių řoko į řalį, išsinėrė iš trinyčių ir prapuolė už griovio rugiuose. Iš pradųių slinko kaip řaltys, nuolat priguldamas prie řemės, tai vėl susirietęs dvilinkas bėgo vingiais. Paskui, niekur nieko negirdėdamas, įsidrąsino, iškiřo galvą iš rugių ir apsidairė. Prieřais juodavo giraitė – tai jau Palendriai. Pasivėlino, nes rytuose dangus raudonavo. Bet gerai apsisuko. Į kelią išeiti jau nedrįso, pro vartus į dvarą nėjo. Iš užkluonės paųiūrėjo į kiemą. Vis tolyn řvito. Pagaliau išėjo iš namų řmogus ir poteriaudamas artinosi prie kluono. Martynukas pamaųėle řvilpteľėjo. řmogus apsidairė, pamatė jį ir tuoju prisiartino.

– Jūs Kotis? – paklausė vaikinas paslaptinęai.

– Ař.

– Tai tekit!

Iřėmė iš ančio popierius ir padavė jam per tvorą...

Ir vėl bėgo tekinas, sudraskytais marřkiniais, pajuodavęs, purvinas. Perbrido per upelį, įlindo į krūmus, parvirto ir užmigo.

Pabudo jau apypiete ir nubėgo į dvarą. Pono namie nebuvo, akamonas⁶ tiktai smarkiai išplūdo jį, užsuko ausį ir liepė varyti į naktigonę arklius. Martynukas buvo jau visai nusiraminęs. Tiktai atimti trinyčiai jam kvarřino galvą...

Gailinosi tiktai, kad turėjo tylėti. Kaip jis mielai pasigirtų, kaip pasijuoktų iš policininko, jis, toks mažas, iš tokio milųino su řvaigųde ant kepurės. Taip besvajodamas užmigo.

Pabudino jį stuktelėjimas į řoną. Straktelėjo ant kojų.

řalia jo stovėjo du iš valsčiaus urėdninkai⁷ su skardomis ant krūtinių ir lazdomis rankose. Barzdyla senis ir řvedų Jurgis.

– Kelk, parře! – suriko garsiai senis.

⁵ Valkiozas – valkata.

⁶ Akamonas – ūkvedys, ekonomas.

⁷ Urėdninkas – valdininkas.

– O ko? – vaikas drebėjo.

– Į raštinę liepia tave kuo greičiausiai pristatyti. Ką tu padarei?

– Aš nieko, aš ganau arklius! Negaliu eiti į raštinę. Aš tarnauju! – mikčiojo.

– Ką ten tavo tarnyba? Ir mums smagiau būtų baigti vežti šieną, nekaip tave vadžioti tris varstus. Na, eime!

Pagaliau atėjo į vietą. Įvedė jį į vidų, kur būdavo teismas ir valsčiaus susirinkimai.

Už stalo sėdėjo vaitas, teismo nariai ir seniūnas, o tarp jų – smarkiai įpykęs policininkas...

Prasidėjo tardymas. Žmonės tylėjo, policininkas klausinėjo, raštininkas viską užrašinėjo.

– Tavo šitie trinyčiai?

Martynukas jau norėjo pameluoti, bet dar gerai pakėlė akis ir pamatė tarp teisėjų senį Švedą, kuris, žiūrėdamas į jį, linktelėjo galva.

– Mano! – atsakė tyliai.

– Aa, tavo! O tu pats kur šiandakt lakstei?

Martynukas vėl pasižiūrėjo į Švedą, bet senis jau sėdėjo nejudėdamas, nusikreipęs į kitą pusę.

– Aš ieškojau arklio! – atkirto vaikas.

– Sakyk teisybę! Ar siuntė kas tave?

– Niekas nesiuntė. Arklys prapuolė iš ganyklos.

– Meluoja! Aš sakau, kad meluoja! Seniūne, liepk įkirsti jam rykščių.

Valsčiaus sargas, aukštas ir plačių pečių vyras, prisiartino prie savo aukos. Martynukas sukando dantis, nors visas drebėjo. Paguldė jį ant žemės, ir prasidėjo skaudus darbas. Nežinia, ar Šauklys labai lengvai mušė, ar vaikas toks kantrus buvo. Nė necyptelėjo. Atskaitė penkiolika.

– Na, dabar sakyk! Siuntė tave kas? Ar nešei kur ką?

– Sarčio ieškojau! – atsakė užsispyręs.

Vėl paguldė, vėl mušė, iškilmingai skaičiavo smūgius, ir vėl vaikas tylėjo.

Atsistojo paraudonavęs, akys pilnos ašarų, tačiau neverkė.

– O sarti radai? – paklausė pasityčiodamas urėdninkas.
 – Radau ir supančiojau. Parodysiu jį ponui, jeigu netikite.
 – O gal teisybę sako! – atsiliepė pagalvojęs vaitas. – Ką jis ten nešios. Tai žinoma, kad dvare prie arklių stovi. Už vagystę nieks nė neskundė. Ar tai jam? Va, nusigando, ir tiek! Bet už pasipriešinimą valdžiai reikia uždaryti jį ant duonos ir vandens. Tegul ir kitą sykį paminės!

– Teisingai, – patvirtino teisėjai.

Vaikinas pradėjo verkti:

– Aš tarnauju. Kas arklius ganys! Ponas nutrauks man algą!

Bet niekas jo neklausė. Gaikščiojantį⁸ iš verksmo paėmė Šaukllys už rankos ir išvedė. Atidarė kieme tuščią tvartelį šalia raštininko meitėlio, įstūmė jį ten, duris užrakino ir nieko nepasakęs nuėjo prie darbo...

Vieną vakarą Šaukllys jam atidarė duris.

– Na, jau savo atsėdėjai! Gali eiti namo!

Vaikinas išlėkė į kiemą lyg pasiutęs, bet jau už vartų, ant kelio, stabtelėjo nežinodamas, ką daryti toliau.

– Martynuk! – kažin kas iš šalies pamažu šūktelėjo.

Apsidairė. Tai buvo Rožiukė, kuri čia jo laukė.

– Vargdienėli, nepyk ant manęs, – tarė, matyt, susigailinusi.
 – Už mane tiek kentėjai. Jeigu būčiau žinojus, kad tau taip nepasiseks, pati būčiauėjusi...

Vaikinas drąsiai pakėlė galvą.

– Tai šneka! Ar tai tau, moteriškei, kištis į tokius dalykus? Man, vyrui, tai kas kita! Sakai – nepasisekė. Kaipgi? Ar kas iš manęs popierius atėmė? Oo! Padaviau, kam reik! Kai kitąsyk siųsi, dar geriau apsisuksiu, jau mokėsiu!..

Pasipurtė lyg šuo po maudynės ir ėjo sykiu su ja Kareiviškių link.

– Tarnybą tai jau tikrai prapuldysiu, tačiau bjauriausia tai su tėvu! Oi duos jis man! Dar iš mūsų giminės niekas kalėjime netupėjo. Padariau visiems gėdą! Oi bus man!

⁸ Gaikščiojantis – kūkčiojantis.

- Eisiu su tavim pas tėvą, nes aš kalta!
- Et, nenoriu, kad mane užstotum, iškęsiu! Ir už trinyčius bar-
sis, ir už skrybėlę.
- Ne. Trinyčius tau pasiuvau naujus. Te, o skrybėlę irgi turiu
namie. Nesibijok!
- Padavė jam suvyniotą apdangalą, o jis nudžiugęs greit apsivil-
ko. Paskui išėmė dar kažin ką ir įdavė jam.
- Tai užmokestis už tavo vargą! – pasakė pamažu. – Te, pasi-
dėk, tai brangus daiktas!
- Martynukas pažiūrėjo ir net apkaito laimingas.
- Maldaknygė! Ar iš tikrųjų ji bus mano?
- Tavo, tavo. Pelnei.
- Vaje! Kur tu ją pirkai?
- Gavau tau, iš labai toli. Pasakė: duok Martynukui už drąsu-
mą... Visų Kareiviškių ramumas gulėjo ant tavo galvos, o tu atlai-
kei!..

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokiais laikais vyksta apsakymo veiksmas? Prisiminkite, ką ži-
note apie šį laikotarpį.
- 2 Kuo vardu jaunasis knygnešys? Kiek jam metų?
- 3 Kokį slaptą darbą Rožiukė paprašė atlikti? Kas buvo tuose po-
pieriuose?
- 4 Ar pavyko berniukui atlikti jam patikėtą užduotį?
- 5 Kodėl Martynukas taip stengėsi ištrūkti iš policijos rankų?
- 6 Papasakokite, kaip berniukas elgėsi tardymo metu. Kodėl juo
patikėjo?
- 7 Paaiškinkite Rožiukės žodžius: „Visų Kareiviškių ramumas gu-
lėjo ant tavo galvos, o tu atlaikei.”
- 8 Kaip jaunasis knygnešys buvo apdovanotas už drąsą? Kodėl jis
taip džiaugėsi?
- 9 Sudarykite apsakymo planą. Papasakokite įvykius Martynuko
vardu.
- 10 Pasidomėkite savo krašto knygnešiais. Parenkite kompiuterinę
pateiktį apie jų veiklą.

Albinas Žukauskas

Duona

Dažnas turi širdyje tai, ką norėtų pamiršti. Kur tau! Jei padarei ką negera – nepamirši. Gera – pamirši, o bloga – ne.

Eini, šypsaisi – gražu, ir visai netikėtai bakst – tiesiai širdin.

Stabteli, mosteli ranka, nesmagiai sumurmi:

– A, kad tu kur, ir reikėjo taip pasielgti.

Ėjo Pirmasis pasaulinis karas, bado metai. Vokiečiai viską surijo, ko nesurijo – išvežė, ko neišvežė – žemėn sutrypė.

Visame kaime vienas arklys teliko, o ir tas – vėjo siūbuojamas, viena telyčaitė, o ir ta – skersvėjo papučiamą.

Dirvonuose susimetė briedgaurių kuokšteliai, sausukai, arkliai rūgštės. Negi aparsi be arklio, negi apsėsi be sėklos.

Niekas nepjovė šieno: kam? Tik Galinis senu papratimu išsiplakė dalgį, pasikabino ant žilvičio švarką, išvarė pradalgį. Paskui atsisėdo, įbedė akis į laukų tuštumą ir taip išsėdėjo iki vakaro.

Iš nelaisvės sugrįžo Juras. Aukštas, ištįsęs, o sudžiūvęs – oda ir kaulai. Eina – svyruoja į šalis.

Vyrai apstojo, klausinėja:

– Kaip svetur? Kaip su duona?

– Žiūrint – kaip ir kas, – atsako. – Kai kas turi, bet daugiausia neturi. O kaip čia pas jus? – patylėjęs klausia.

– Matai, žole ir žievėmis mintame. Niekas nė neatsimena, kada tikrą duoną valgė.

Tas pliaukštelėjo delnu per kaktą:

– Tai protas! Ugi beeidamas tris kepalus užsidirbau. Vieną pasiėmiau, du palikau. Sunku nešti. Ek, būčiau parsinešęs... Žinok tu žmogus...

Pabuvo jis tris dienas, pavaikščiojo pakampiais. Aplinkui badas: burnon nėra ko įdėti.

Pagaliau ryžosi: išėjo tų dviejų kepalų parsinešti. Išėjo ir negrįžo. Kalbėjo, kad Palazdžiuose jį palaidojo.

Tokie jau laikai.

Buvau gal penkerių metų: dar visai pipiras.

Einu aš kartą pro Ambražius – jų troba stovėjo kitapus kelio, langais į mūsiškę – ir staiga – stabt sustoju.

Į nosį mušė kvapas, kažkoks pažįstamas, bet pamirštas... Ir nušvito galvoje: duona!

Iš karto prisiminiau, kaip mama, grįžusi su žarijom viryklei pakurti, kalbėjo, kokia laimė aplankė kaimynų trobą: teta parsinešė iš anapus šilų sėtuvę miltų.

Pats nepajutau, kaip atsidūriau pas tetą.

Ant stalo pūpso prariektas kepalas. Duona šviežia, ką tik iš duonkepės, garuoja.

Už stalo sėdi šeima, visų rankose – po riekę duonos. Laužia po kąsnelį, deda burnon, nieko nekalbėdami, lėtai kramto. Į mane kad bent pasižiūrėtų: visi akis nunarinę.

Aišku, pasižiūrės – neiškės: reikės duoti.

Stoviu padury, prie šluotos, apsvaigęs, žodžio negaliu pratarti.

O prieš akis duona: didelis duonos kepalas.

O prieš akis rankos: daug rankų su duonos rieškėmis.

Pirštai atsargiai laužia kąsnelius, deda burnon, dantys lėtai kramsnoja, ryjant kruta gerklės.

Nejučia ėmiau čiaumoti lūpomis, kramsnoti dantimis, ryti žadą.

Pagaliau teta neiškentė:

– Na, ko čia seilę varvini, – šūktelėjo, bet nepiktai – širdį gerą turėjo. – Bene duonutės nori? – dar paklausė riekdama.

– Noriu! – atsakiau.

Čiupau tą rieikutę ir sprukau lauk. Tarpdury dar išgirdau:

– Rado reikalą dalyti. Visų neprisotinsi.

Kojom žemės nesiekdamas, parbėgau į kiemą. Čiupinėju rieikutę, uostau. Plonytė ji, visas kaimas pro ją matosi, bet vis tiek duona.

Dairausi, kur čia pasislėpus, kad kas nepamatytų, nepaprašytų. Atsisėdau trobugaly, laužiu po trupinėlį, dedu burnon, lėtai, ilgai kramtau, pykstu, jei kurį kąsnį per greitai praryju.

Kur buvus nebuvus – prišoka mergytė.

– Ką valgai?

Nusisuku, tyliau.

– Kur gavai duonutės? – vėl klausia.

– Kam tau žinoti? Teta davė.

Ir toliau valgau. O ji tokiomis alkanomis, tokiomis liūdnomis akimis, – ir dabar jas matau, – seka mano ranką, žiūri, kaip gromuliuju¹, o kai ryju, ir ji nuryja savo alkį.

– Duok ir man, – paprašė. – Ir aš noriu duonutės.

– Neduosiu.

– Va bent tokį trupinėlį, – rodo smiliaus galiuką.

– Ne!

Ir nežiūriu jai į akis.

Pažvelgčiau – neišlaikyčiau. Turėčiau duoti.

– Duok bent pauostyti, – prašo.

¹ Gromuliuoti – kramtyti.

– Dar ko! – atrėžiau. – Nueik pas Ambražius ir uostyk kiek nori.

Ir nedaviau nė pauostyti.

O dabar sunku. Prisimenu, ir – dilgt širdin.

Sutikęs ją, tyčia užvedu kalbą, ar atsimena.

– Ne, pamiršau, – atsako.

– Kaip tai – pamiršai? – nustembu.

– Paprastai, – juokiasi ji. – Jei kiekvieną nieką atsimintum – ir galvos neužtektų.

– A, kad tave kur, – galvoju. – Kodėl gi aš nepamirštu?

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kas šio apsakymo pasakotojas?
- 2 Kada vyksta apsakymo veiksmas? Kaip gyveno tada žmonės?
- 3 Papasakokite, ką berniukas pamatė nuėjęs pas kaimynus. Kaip jis jautėsi?
- 4 Kodėl vaikas neprašė duonos?
- 5 Perskaitykite garsiai berniuko ir mergaitės dialogą. Išrinkite iš dialogo žodžius, atskleidžiančius jų būseną.
- 6 Koku sakiniu baigiamas apsakymas? Kaip atsakytumėte į pasakotojo klausimą?
- 7 Raskite tekste vaizdingų žodžių ar pasakymų. Kokia jų reikšmė kūriniui?
- 8 Nukritusį duonos gabalėlį seneliai pakeldavo, pabučiuodavo ir vėl dėdavo ant stalo. „Kas duonos negerbia, tas jos ir neturės“, „Be aukso apsieisi, o be duonos – ne“, sako liaudies išmintis. Ar šiandien gerbiame ir branginame duoną taip, kaip tai darydavo mūsų senoliai? Kodėl?
- 9 Suraskite ir nurašykite daugiau patarlių apie duoną.

Apsakymas – nedidelės apimties epinis kūrinys. Jame dažniausiai veikia keli veikėjai, iš kurių tik vienas yra pagrindinis. Apsakyme įprasta vaizduoti vieną įvykį, kurio metu atsiskleidžia pagrindinio veikėjo charakterio ypatybės.

Povilas Akinis

Lietuvos Ikarų žygis per Atlantą

Senovės graikai sukūrė legendą apie Ikarą, kuris panorą skraidyti kaip paukštis. Ikaras žuvo, tačiau žmonija neužmiršo jo vardo. Nuolat atsiranda drąsuolių, kurie vyksta į pavojeingus žygius, kad pasiektų tolimus kraštus, įgytų naujų žinių.

Tokie buvo ir mūsų tautos didvyriai Steponas Darius ir Stasys Girėnas. Jie atliko žygdarbį, kuris amžiams išliks mūsų atmintyje.

Tie du atkaklūs žemaičiai pasiryžo iš Niujorko patys parsiskristi į Kauną. Tada, 1933 metais, lėktuvai dar nebuvo dideli ir galingi. Todėl anais laikais perskristi Atlanto vandenyną buvo ne mažesnis žygis, kaip šiandien pakilti į kosmosą.

Pirmasis iš Amerikos į Europą 1927 metų pavasarį atskrido amerikiečių lakūnas Čarlzas Lindbergas. Taip sutapo, kad šį sutikimą netoli Paryžiaus esančiame oro uoste matė ir jaunas Lietuvos aviacijos kapitonas Steponas Darius. Lindbergo sutiktuvės įkvėpė Steponą Darių kada nors atlikti tokį skrydį – oru įveikti Atlantą.

Netrukus Čikagoje jis susipažino su aviacijos entuziastu Stasiu Girskiu. Bičiuliai sudėjo visas savo santaupas ir 1932 metų birželį nusipirko šešiavietį lėktuvą. Jau tada jie tvirtai nutarė skristi per Atlantą, tačiau tam reikėjo pertvarkyti lėktuvą: įtaisyti daugiau talpų benziniui ir tepalams, sustiprinti variklį, sparnus. Tokiems darbams reikėjo daugiau kaip 3000 dolerių. Tais laikais tai buvo milžiniški pinigai. Tačiau pasiryžėliai nenuleido rankų. Jie per laikraščius, radiją kreipėsi paramos į tautiečius, organizavo aviacijos šventes daugelyje lietuviškų Amerikos kolonijų. Pagaliau lėktuvą paruošė tolimai kelionei, jam suteikė prasmingą „Lituanikos“ vardą.

1933 metų gegužės pradžioje ir lėktuvas, ir lakūnai visiškai pasirengė skrydžiui. Tačiau jį vis teko atidėlioti dėl labai blogo oro virš vandenyno. Pagaliau liepos 15 d. 6 val. 24 min. rytą (Niujorko laiku) „Lituanika“ nuriedėjo visą 1300 metrų pakilimo taką, sunkiai atsiplėšė ir nuskrido Lietuvos link. Liepos 16 d. vakare (20 val. 15 min. anglų vasaros laiku) pasiekė Europą. Lėktuvas buvo pastebėtas ties viena Anglijos gyvenvieta. Paskutinį kartą „Litua-

nikos” variklio ūžimą tądien girdėjo dar po pusketvirtos valandos tuometinėje Vokietijos teritorijoje. Ankstų liepos 17 d. rytą valsietė Ana Rozental pirmoji tarp pušų pamatė sudužusį lėktuvą ir du žuvusius lakūnus. Skaudi žinia apskriejo visą pasaulį. Ji greitai pasiekė ir Kauną, kur drąsuolių laukė tūkstančiai žmonių. Gedulas apgaubė visą Lietuvą.

Dariaus ir Girėno transatlantinis skrydis yra įrašytas į pasaulio aviacijos istoriją. Lietuviai lakūnai pasiekė antrą tuo metu rezultatą pasaulyje pagal skridimo tolį nenusileidus (6400 km) ir ketvirtą pagal išbuvimo ore laiką (37 val. 11 min.). Jie pirmieji pasaulyje oro keliu oficialiai gabeno paštą iš Šiaurės Amerikos į Europą. Stepono Dariaus ir Stasio Girėno skrydis per Atlantą – didžiulio ryžto ir pasiaukojimo savo Tėvynei pavyzdys.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kodėl autorius Steponą Darių ir Stasį Girėną vadina Lietuvos Ikarais?
- 2 Kuo jų skrydis primena Ikaro skrydį ar skrydžius į kosmosą?

- 3 Ką iš šio teksto sužinojote apie lakūnus ir jų skrydį? Parašykite svarbiausių įvykių planą.
- 4 Ar prasmingas S. Dariaus ir S. Girėno žygdarbis? Kodėl taip manote?
- 5 Pasidomėkite, kaip ir kur įamžintas lakūnų atminimas.
- 6 Ar yra didvyrių mūsų dienomis? Kas jie tokie? Parašykite rašinį „Mūsų dienų didvyriai“.

Stepono Dariaus ir Stasio Girėno testament¹ ištraukos

Mes skrisime į Lietuvą! Lietuvių tauta laukia iš savo sūnų ir drąsesnių žygių. Būtinai reikia ir jos sūnums prisidėti prie bendrojo darbo – tirti dar mažai žinomas žiemų Atlantiko vandenyno oro sroves, taip pat naujai išrastus navigacijos būdus ir priemones pritaikyti kasdieniniams reikalams. [...]

¹ Testamentas – oficialus dokumentas, kuriame pareiškiama kieno nors paskutinė valia.

Jaunoji Lietuva! Tavo dvasios įkvėpti, mes stengiamės tą pasirinktą uždavinį įvykdyti. Mūsų pasisekimas tegu sustiprina tavo dvasią ir pasitikėjimą savo jėgomis ir gabumais! Bet jei Neptūnas ar galingasis audrų Perkūnas ir mums bus rūstus – pastos mums kelią į jaunąją Lietuvą ir pašauks Lituaniką pas save, – tada tu, jaunoji Lietuva, turėsi iš naujo ryžtis, aukotis ir pasirengti naujam žygiui, kad audringųjų vandenynų dievai būtų patenkinti tavo pastangomis, pasiryžimu ir nekviestų tavęs į didįjį teismą.

Lituanikos laimėjimas tegu sustiprina jaunųjų Lietuvos sūnų dvasią ir įkvepia juos naujiems žygiams. [...]

Tad šį savo skridimą skiriame ir aukojame tau, jaunoji Lietuva!

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kada lakūnai rašė testamentą?
- 2 Į ką savo testamente jie kreipėsi?
- 3 Koks buvo jų skrydžio tikslas?

Paulius Širvys

Linguok, motule, vygė¹

Siūbuoja ažuolėliai
Tarp vėtrų keturių.
Darželiuos gėsta gėlės
Nuo ašarų sūrių.

Sesulėm gaila rūtų,
Brolelių dar gailiau.
Oi, varė juos rekrūtuos²
Ir varė dar toliau.

Linguok, motule, vygė, –
Kiti siūbuos balne –
O mes išjojam žygin.
Gal grįšime,
Gal ne...

Gimei ant mūšių kelio,
Gaisravietėj karų.

¹ Vygė – ant lenktų pavažų supama lovelė, lopšys.

² Rekrūtas – carinėje Rusijoje naujokas kareivis.

Supai vaikų lopšelj
Tarp užiančių audrų.

Tave iš amžių nešėm
Ant žibančių kardų.
Istorijon įrašėm
Gražiausiuoju vardu.

Kiek mūsų kaulų guli
Visų kraštų laukuos –
Nei sesė, nei motulė
Neras, nesurokuos.

Užaug s kiti galingi,
Ir juos pašauks kova.
Kol tu linguosi lingė³,
Nežus ir Lietuva.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokį vaizdą matote perskaitę pirmą eilėraščio posmą?
- 2 Paaiškinkite, kaip suprantate žodžių „Darželiuos gęsta gėlės nuo ašarų sūrių” prasmę.
- 3 Ko rauda sesutės? Kur varomi broleliai?
- 4 Į ką kreipiamasi trečiame posme? Ko prašoma?
- 5 Perskaitykite dar kartą ketvirtą, penktą ir šestą posmus. Kieno likimas juose apdainuojamas?
- 6 Paaiškinkite, ką reiškia posakiai: „gimei ant mūsų kelio”, „tave iš amžių nešėm ant žibančių kardų”, „istorijon įrašėm gražiausiuoju vardu”. Kokia tai reikšmė – tiesioginė ar perkeltinė?
- 7 Kuo motinos ir tėvynės likimas panašus?
- 8 Kokia pagrindinė eilėraščio mintis? Kurios eilėraščio eilutės ją nusako?

³ Lingė – lanksti kartis lopšiui pakabinti.

Ričardas Kalytis

Sudiev, Lietuva!

Visą tragiškumą ir didelį gaudulį pajutom įdienojus, kada girgždančiu vežimu, apsupti kareivių ir skrebu¹, paskutinį kartą traukėm iš mažens pažįstamomis gatvėmis. Utenos žmonės nebe-miegojo, jie stovėjo ir išsigandę žvelgė į pasmerktuosius.

– Sudiev, Lietuva, man linksma buvo gyvent tavoj šalelėj, – klaikiai giedojo, ne, raudojo mano motina, sėdėdama ant vežimo. Tiktai dabar aš pirmąkart pajutau, koks galingas motinos balsas ir kaip gražiai ji moka dainuoti.

Pamakalavo skrebas šautuvu apie motinos veidą.

– Įsigiedojo sena višta, cit. Ne dainų jums dabar metas. Prigiedosi tenai, kol nusigiedosi. – Sukrizeno² skrebai, o motina dainavo, nebebijojo. Ko bijoti einančiam mirti? Tegu paskutinį-kart išgirsta mielos Utenos gatvelės dainą, išmokytą vargonininko Gruodžio. Šluostosi miestietės akis, o motina gieda. Va, pasirodo, kada dainos didžiausios, galingiausios. Ne nuo bažnyčios viškų³, o iš pasmerktojo lūpų, pasmerktojo, vežamo prikišus jam šautuvo vamzdį. Stipri mano senoji savo dvasia. Ne verkia susitraukus, o gieda. Žiūrėkite, klausykite, kaip mes mokam atsisveikinti su tėvyne, kaip mokame stotis prie savo duobės!

* * *

Paskutinįkart važiovome savomis vežėčiomis, paskutinįkart su savo numylėtu Dvyliuku, veždamiesi savo negausią mantą, sukištą į keletą maišų su geltona juosta. Juos motina kažkada audė, kad išsiskirtų iš kitų, kad malūne nesumaišytų tie, kaip visada neatidūs, mūsų vyrai. Dar ilgai vežiosimės tuos maišus Sibire, paskui, kai jie

¹ Skrebas (stribas) – civilinių ginkluotų sovietų valdžios būrių, 1944–1954 m. padėjusių okupantams vykdyti represijas, narys.

² Krizenti – negarsiai, pusbalsiu juoktis.

³ Viškos – bažnyčios galerija ant įėjimo vargonams ir giedotojams.

visai sukiurs, padarysime iš jų čiūžinį ir jie mums visada primins, jog ir mes kadaise buvome žmonės ir savo kampo šeimininkai.

Mums Sibiras jau seniai švietė, mintyse jau seniai po jį vaikščiojom ir sapnuose jau jutom jo šaltį, bet ta pasmerkimo minutė, stovint paskutinį kartą prie gimtinės stalo, pasirodė be galo klaiki...

Žengdama per slenkstį, motina persižegnojo ir pabučiavo staktą. Tą patį padariau ir aš. Ak, kaip dažnai vėliau prisimindavau to nuzulinto medžio švelnumą!

Vagonas jau buvo perpildytas, o vis vežė ir vežė. Susikrovęs savus maišelius, apsikabinau Dvyliuko galvą ir pabučiavau. Su diev, mūsų mielas gyvulėli. Tu visus mus išauginai, išvežiojai po pirmas ir paskutines keliones. Ištikimai pasitarnavai ir dabar, paskutinį kartą.

Viltis ir neleidžia užmiršti jos – Lietuvos. Ar tu gyva, ar negyva? Oi, neišdilo iš atminties mano gimtieji laukai. Kiek kartų, saulei leidžiantis, susėdę kolchoze⁴ palydėdavom ją į vakarus, atsidūsėdami su gailesčio gumulu pagerkly, o moterys tai ir su ašaromis. „Dieve Dieve, Motina švenčiausia, už ką mus baudi?“ Užsimerki ir matai: užsimaukšlinusi kaktą mūsų senyba troba, vakaruose sodas su praretėjusiom obelīm, už jo prūdas, vasarą pilnas lelijų, dešiniau uosis, iškėlęs dvi rankas į dangų, už mus meldžiasi. Vėlyvą rudenį prisimenu kaip stebuklingą pasaką tokį vaizdelį. Motulė su pilnu kibiru pieno, parėjusi nuo karvių iš Raisto, paėmė mane mažą į savo šiltą glėbį ir pakėlė į žvaigždėtą dangų. „Tenai, vaikeli, Sietynas, tenai – Šienpjoviai, tenai Mergelės jiems valgyti neša, o

⁴ Kolchozas – kolūkis (buvusioje Tarybų Sąjungoje – kolektyvinis ūkis).

tenai virš uosio – Grįžulo Ratai ir Šiaurinė”. Taip ir liko visam gyvenimui. Kai noriu susiorientuoti, atsistoju po uosiu, žiūrėdamas į Šiaurinę. Tada Grybeliai rodo pietus, Prūdas – vakarus, o Atkočiškis – rytus. Atsistoju po uosiu ir motinėlės šiltą glėbį jaučiu.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kaip galima suprasti kūrinio pavadinimą? Ką jis nusako?
- 2 Apie kokius laikus ir kokius įvykius pasakojama šiame kūrinyje?
- 3 Kas yra įvykių pasakotojas?
- 4 Kaip tremiamieji atsisveikino su gimtaisiais namais? Kodėl motina dainavo?
- 5 Kokie namai tremtinio prisiminimuose? Kaip autorius pavadina gimtųjų namų vaizdą?
- 6 Kokia forma parašytas šis kūrinys?
- 7 Paieškokite žinių apie lietuvių trėmimus į Sibirą. Pasidarykite užrašus.

Janina Degutytė

Šilagėlė

Šilagėlė mėlynoji,
mėlynoji, mėlynoji,
pasakyk man, koks dangus
mėlynumą dovanojo?

Iš nukritusios žvaigždės
mano skraistės mėlynumas.
Laumių saugomas tylus
požeminis mano rūmas.

Tu – pavasario viešnia,
aukšto šilo karalaitė,

mūsų džiaugsmui begaliniam
panorėjus čia ateiti.

Kaip tave išleido laumės?
Vėjas ūkė tavo vardą...
Kaip atspėjai, kaip atspėjai
tą slaptažodį prie vartų?

Aš sapne regėjau saulę,
žemę, šilą ir tave.
Vartai patys atsivėrė,
vos ištarus: „Lietuva”...

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS

- 1 Kokiomis spalvomis pieštumėte iliustraciją eilėraščiui? Paaiškinkite, kodėl.
- 2 Meilė gėlei, žmogui, tėvynei... Kuriais žodžiais ją išreiškia poetė? Raskite ir perskaitykite.
- 3 Kokia mitologinė būtybė minima eilėraštyje?
- 4 Išmokite eilėraštį atmintinai.
- 5 Tikriausiai kiekvienas turite savo mėgstamą gėlę. Sukurkite apie ją eilėraštį arba parašykite rašinį „Mano gėlė”.

PRIEVEIKSMIO REIKŠMĖ

Prieveiksmis yra savarankiška nekaitoma kalbos dalis, paaiškinanti veiksmažodį, būdvardį ar kitą prieveiksmį ir reiškianti veiksmo aplinkybę arba ypatybės ypatybę.

Kaip rodo pavadinimas (*prieveiksmis* – prie veiksmo), sakinyje prieveiksmis dažniausiai eina greta veiksmažodžio ir jį paaiškina, pvz.: *šauriai pasidarbavo, daug dirba, vakar buvo*. Kartais gali aiškinti ir būdvardžius (*labai skanus, tamsiai žalias*), dalyvius (*smarkiai įpykęs*), kitus prieveiksmius (*labai gerai, visai arti*), kai kuriuos daiktavardžius (*pernai pavasarį, visai vyras*).

Sakinyje prieveiksmiai eina aplinkybėmis, nes gali atsakyti į įvairius aplinkybių klausimus: *kaip? kada? kur? kiek? keliese? kodėl?*

1 Parinkite ir įrašykite tinkamą prieveiksmį.

☐ šoka	☐ spokso	☐ dainuoja
☐ sukasi	☐ atsiduso	☐ čiurlena
☐ šokinėja	☐ saugo	☐ glosto
☐ šviečia	☐ mato	☐ skrenda

*dailiai * garsiai * ritmiškai * atidžiai * aukštai * sunkiai
tyliai * vikriai * švelniai * skaisčiai * budriai * gerai*

2 Įrašykite praleistas raides ir pabraukite prieveiksmius. Iškelkite jiems tinkamus klausimus.

Audrai artėjant

Prie kelio tyl* suošė puš*lės, kur*s ten pasodino tik pernai. Miško pakraštyj* tingiai pasir*žė eglės. Nenuorama vėjas sunk* nešė lietaus deb*sį, kuris slinko vis art*n. Nedr*siai lingavo

viršūnėmis medž*. Tik *žuolai išdidžiai stovėjo pamažėle šlamėdami lap*liais. Miško galiūnai visiškai nebijojo audros. (r.)

3 Sugalvokite ir parašykite po sakinį su šiaisrieveiksmiais. išdidžiai, šiandien, atidžiai, aukštyn, šalia, rytoj, pernai, netyčia, tada

4 Raskite junginius surieveiksmiais ir sugalvokite su jais sakinių. atsikėlęs nusiprausk, bėgte bėgtų, dirbsime drauge, joti risčia, netikėtai pasirodė, kovoja mirtinai, naktimis dundėdavo, pakabink nepasiekiamai, pareisiu auštant, retkarčiais sudunda, sparčiai bėga, vakar parsinešiau, vasarą ilsėjosi, žeme užbėrė, žengia dainuodami

5 Nurašydami dviem linijom pabraukiterieveiksmius, viena – žodžius, kuriuosrieveiksmiai aiškina.

1. Goda apstulbo: tėvas niekuomet su ja taip piktai nekalbėdavo. (J. A.) 2. Buvo garsas aplinkui, ir visi žinojo, jog namus to žemaičio aitvaras dabojo. (S. S.) 3. Gęsta nuostabiai tyliai tolimi vakarai. (S. N.) 4. Kažkaip naktį Motiejus ūmai pabudo ir, greitai atsisėdęs guolyje, įsiklausė. (P. C.) 5. Tie, kurie noromis rėmė Amundseną, rengiantį ekspediciją į Šiaurės ašigalį, dabar jo žygiui visiškai atšalo ir atsisakė toliau jį remti. (K. B.) 6. Mes išvažiavome anksti, kai saulė dar tik kopė namų stogais. (Just. M.) 7. Eidamas per kiemą, vyras matė gražiai sutvarkytą brolio sodybą. (V. D.) 8. Žmonių laukuose nesimatė, tik leidosi artyn namų piemenys su savo bandomis. (A. V.)

6 Nurašykite žodžių junginius surieveiksmiais, šalia jų skliausteliuose įrašykite klausimus, į kuriuos jie atsako.

Naktis pavydėjo dienai, kad jai paukšteliai gražiai čiulba. Sumanė bent vieną kurį paukštelį pavilioti.

Dienai traukiantis, tyliai šliaužė naktis ir klausėsi, kuris paukštis kaip čiulba.

Kai visi paukščiai vakarop nutilo, poilsio sutūpė, prišliaužė naktis prie lakštingalos ir šnabžda:

– Perniek leidi savo balselį, kada aplinkui kiti paukščiai čiauška, kada dalgiai žvanga. Pranyksta tavo giesmelė dienos triukšme. Ar nebūtų tau maloniau čiulbėti, kada nutildau dienos klegesį, kada tik naktigonis be žodžių su žvaigždėmis kalbasi?

Klausė klausė lakštingala nakties švelnios kalbos ir sumanė išmėginti savo balsą nakties tylumoje.

Plačiai pasklido lakštingalos giesmė, plaukė laukais, traškėjo šlaitų daubose. Naktigonis, pamiršęs žvaigždes, gaudė ausimis giesmės gaidą. Naktis iš džiaugsmo virpėjo.

P. Mašiotas

Pavyzdys. Gražiai (kaip?) čiulba.

PRIEVEIKSMIŲ SKYRIAI

Pagal reikšmęrieveiksmiai skirstomi į šiuos skyrius:

Būdo (kaip? koku būdu?) – *tiesiai, aiškiai, palengva, staiga, įstrižai, galvotrūkčiais, iš lėto, be galo, kitaip, visiškai.*

Kiekybės (kiek? kiek kartų? keliese?) – *daug, trissyk, gana, dviese, keliese, užlektinai, tiek, šiek tiek.*

Vietos (kur? iš kur?) – *toli, kairėn, netoliese, iš tolo, kur ne kur, namie, pasroviui, pakeliui, pavėjui, ten, visur.*

Laiko (kada? kuomet? kuriuo laiku? nuo kada? iki kada? ke-
lintą kartą? kaip dažnai?) – *anuomet, anąkart, kasdien, iš mažens, kada ne kada, niekada, tada, visada, neilgam, nuolat, nuo seno.*

Priežasties ir tikslo (kodėl? dėl kurios priežasties? kuriuo tikslu?) – *dėl ko, kažkodėl, tyčia, todėl, užtat, tyčiom, kažin kodėl.*

Yra ir tokiųrieveiksmių, kuriems visai tinkamų klausimų nėra. Jie rodo veiksmo vietas, būdo ar laiko kitimą, ėjimą kuria nors linkme, todėl vadinami linkmėsrieveiksmiais, pvz., *artyn, tolyn, rudeniop, žemyn, vakarop, galop.*

- 1 Nurašykite prieveiksnius kartu su tais žodžiais, kuriuos jie aiškina. Šalia prieveiksnių sutrumpintai pažymėkite skyrių.

1. Gegutė liūdnei kukavo beržyne, rūpindamasi, kam šįmet užmetus auginti savo šeimyną. (L. P.) 2. Kadaisė, seniai seniai čionai jūros dugno būta. (B. S.) 3. Kaskart tolyn jau slenka vakarinės žaros. (V. M.-P.) 4. O vakarais iki vidurnakčio laukai ir sodžiai toliese ošė, o arti skambėjo jaunimo dainomis. (A. V.) 5. Marių vanduo snaudė, tyliai pliauškęjo irklai. (R. L.) 6. Netoliese sugriaudėjo dūdų orkestras. (K. S.) 7. Eiti arčiau namų ji kažkodėl pabūgo. (V. P.) 8. Temstant lietus pradėjo dar smarkiau pilti. (S. Z.)

- 2 Įrašykite tinkamus prieveiksnius, nurodydami jų klausimą.

1. Žiemojome ▲ šiaurėje, o ▲ vykstame į Špicbergeną. (K. B.) 2. Niaukėsi dangus, ir ▲ debesims prasiskyrus, mirkčiojo grupėmis žvaigždės. (A. V.) 3. Medžiai tiek Reikjavike, tiek Islandijoje auga ▲ ir užauga ▲ nedideli. (A. Vc.) 4. Keliauja jie ▲. (P. C.) 5. Žaliojo ežero žuvys išsigandusios spruko ▲. 6. Smalsumo pagauti, prieiname ▲. 7. Į dangų pakyla vieniša raketa ir virpuliudama krinta ▲.

*dabar * arčiau * kažkur * gilyn * keturiese * kur ne kur žemyn * labai * sunkiai*

- 3 Vietoj suskliaustųjų žodžių pavartokite tinkamus vietas, laiko ir linkmės prieveiksnius, nurodykite jų skyrių.

1. (Šitoje štai vietoje) mes ir apsistosime. 2. (Artėjant prie galo) urvas pasidarė toks siauras, jog aš trinktelėjau galva į viršų ir apsvaigau. (J. Blč.) 3. Linkai iš (šitos vietos) išsikėlė (praejusiais metais). 4. Pagaliau jau vežimai (pradedą retėti), bet ir vietos apsistoti kaskart (pradedą mažėti). (Ž.) 5. (Artėjant vakarui) mes įžengėme į mišką. (P. C.) 6. (Ten toli) vis dar žaibavo. (A. V.) 7. (Po to) viską apgaubė tiršta, sunki migla. (V. P.)

Pavyzdys. Čia (v.) mes ir apsistosime.

- 4** Įrašykite praleistas raides. Prieveiksmius pabraukite ir pažymėkite jų skyrių.

1. Nėra toks senas tas Raustys, tik taip sen**i* atrodo. 2. O lovelė švysčiojo aukšt**n* ir žem**n* kaip sūpynių lenta. (M. S.) 3. Sen**i* čia jis, regis, ganė paupy ž**sis*. (A. V.) 4. Tai įpykus**i* sen**i* rūpėjo tik atkeršyti už sūnų. 5. Tas įvykis man rė**te* įsirėžė atmint**n*. 6. Saldž**s* snaudžia nakties tamsoje medel**s*. (A. V.) 7. Vakar lijo, pliaupė vis**s* dien**s*. (Ž.) 8. Priešais plytėjo ežeras, lygus ir balzganas šios**s* prieblandos**s*. (A. Vč.) 9. Aplinku**s* buvo tylu, tik iš anapus girios atskambėjo balsai. (A. Vč.) 10. Obelaitė kasmet tirštai ž**dėjo*, rudeniop ant kiekvienos šakos lingavo vais**s*. (V. D.)

- 5** Surašykite pagal pavyzdį prieveiksmius antonimų poromis, šalia nurodykite, kurio jie skyriaus.

niekada, daug, netyčia, pernai, šiandien, nevienodai, anksti, nevisiškai, greitai, šiemet, vakar, visada, vėlai, čia, namie, toli, svetur, ten, arti, tyliai, plačiai, garsiai, siaurai, mažai, iš lėto, visiškai, vienodai, tyčia

Pavyzdys. Niekada – visada (laiko).

PRIEVEIKSMIŲ KILMĖ IR DARYBA. BŪDVARDINIAI IR DAIKTAVARDINIAI PRIEVEIKSMIAI

Prieveiksmiai yra padaryti arba kilę iš įvairių kitų kalbos dalių – būdvardžių (*gražiai, šaltai, piktuojų*), daiktavardžių (*pakeliui, namo, šalia*), skaitvardžių (*keturiese, pirmyn*), įvardžių (*kažkaip, kitur, visada*). Nemaža yra mišrios darybos prieveiksmių, sudurtų arba sudėtų iš dviejų skirtingų kalbos dalių – įvardžių arba skaitvardžių ir daiktavardžių, prielinksnių ir daiktavardžių ir kt. (*anądien, trissyk, popiet, iš paskos*).

Daugiausia **būdvardinių** prieveiksmių daroma su priesaga **-(i)ai**: *geras – gerai, skanus – skaniai*.

Prieveiksmių su priesaga **-(i)ai** daroma ir iš dalyvių: *padūkęs – padūkusiai, deramas – deramai*.

Prieveiksmai su priesaga **-yn** dažniausiai daromi iš dviskiemenių kokybinių būdvardžių: *plonas – plonyn, kartus – kartyn*.

Būdvardinius ir kai kuriuos kitusrieveiksnius galima laipsniuoti.

Nelyginamasis laipsnis: *greitai, puikiai, daug*
 Aukštesnysis laipsnis: *greičiau, puikiau, daugiau*
 Aukščiausiasis laipsnis: *greičiausiai, puikiausiai, daugiausiai (daugiausia)*

Daiktavardiniairieveiksmai yra panašūs į daiktavardžius, bet skiriasi nuo jų bent viena šių ypatybių:

- a) neturi galūnės: *daugel, vakar*;
- b) senoviniu, dabar neįprastu žodžio baigmeniu: *galop, rude-niop, namie, šalin* (-op, -ie, -in – senovinės vietininkų galūnės);
- c) daiktavardžiui nebūdingu kamieniu: *kūlvartom, pagaugais, strimgalviais*;
- d) platesne, bendresne reikšme: *sėskis greta, stovi šalia, susėdome priešais*.

1 Padarykiterieveiksnius su priesaga **-(i)ai** arba **-yn** iš šių žodžių. gilus, žydras, vykusį, puikus, suprantamas, drąsus, žemas, tolis, piktas, pasiutusį, lygus, apgalvotas, juodas

2 Nurašykite sakinius ir pabraukiterieveiksnius. Žodžiu paaiškinkite jų darybą.

1. Aukštyn ir žemyn narstė žuvėdros, klykdamos ir taškydamos sparnais vandenį. (M. S.)
2. Bėga lekia jis greitai, lekia smarkiai, vis pirmyn ir pirmyn. (I. Š.)
3. Indijos miestų gatvėmis ramiai, iškilmingai žingsniuoja šventosios karvės raudonai dažytais ragais. (A. Vc.)
4. Tą žodį man šiandien tu vėl pasakyki, kad ir per vėlai, per vėlai. (V. M.-P.)
5. Vis gilyn ir tolyn, lyg į tamsią girią jis skverbėsi į praeitį. (P. C.)
6. Žinok gerai: toks juo tolyn, juo eis išdykyn.
7. Uosis lenkias žemyn, jėgos

eina menkyn, kas kartą mažiau belapuoja s. (M.) 8. Seniai jau paukščiai medžiuos snaudžia, bet pats užmigti negali... (P. V.)

- 3 Įrašykite tinkamus prieveiksnius, padarytus iš pateiktų būdvardžių.

1. ▲ nušienautose pievose, laukuose ir dobilienose ▲ sužels atolas. (K. S.) 2. ▲ kalbi, tačiau naudos ▲. (Just. M.) 3. Kātė stabtelėjo, matėm mes, kaip ji pasidėjo ant takučio grobį, vikstelėjo ▲ uodegą, pasižiūrėjo į mūsų pusę ir ▲ nusikniaukė. (P. C.) 4. Mėgo pats ▲ ir ▲ pavalgyti ir šeimyną valgydino ▲. (V. K.)

*gardus * geras * gražus * greitas * liūdnas * mažas * vešlus skanus * nedrąsus*

- 4 Atrinkite prieveiksnius, kuriuos galima laipsniuoti, ir išlaipsniuokite raštu. Sugalvokite ir parašykite sakinių su aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio prieveiksniais.

anksti, arti, čionai, dabar, daug, dviese, garsiai, kitaip, laisvai, pagaliau, paskui, pernai, pirma, šiąnakt, tenai, tinkamai, toli, trisysk, tuojau, vėlai, visai, visur

- 5 Pasakykite prieveiksmių, kilusių iš šių daiktavardžių: *daugelis, namai, rytojus, šalis, vakaras, eilė*. Sugalvokite ir parašykite su jais po sakinį.

- 6 Įrašykite praleistas raides, pabraukite prieveiksnius. Viršų užrašykite jų klausimus.

Nežin*, kiek laiko vaikai būtų šitaip skuod*. Gal net iki Senegalo. Nebent keliukas būtų pasibaig*s ank*čiau. Tačiau jis ving*vo taip r*žtingai, kad buvo aišku, jog šią popiet* tikrai nesibaigs.

Staiga lygi*j* takų mergaitė, bėgusi priešakyje, sustojo. Cy*-dami sta*džiais, girg*dėdami kuprinėmis ir plasnodami nuo bėgimo įkaitusiomis ausimis sustojo ir kiti vaikai. Jie staiga vėl nustojo kvėpuoti. Kaip visai nesen* didž*jame žvyrkelyje.

G. Morkūnas

SKAITVARDINIAI, ĮVARDINIAI IR MIŠRIOS DARYBOS PRIEVEIKSMIAI

Skaitvardiniairieveiksmiai primena skaitvardžių vietininką ir dauginius skaitvardžius, bet nederinami su daiktavardžiais: *dveja tiek, keturiese*.

Įvardiniairieveiksmiai ne paaiškina, o tik bendrais bruožais nusako veiksmažodį ar būdvardį, pavaduoja gretimų sakinių žodžius. Tikslesnė įvardiniųrieveiksmių reikšmė dažniausiai ryškėja tik iš ankstesnių sakinių: *šitaip, ten, tada, kaip, taip, šitiek, tiek, kur, kiek, visaip, niekaip, niekur, kažin kaip, kažkada, kai kada, kai kur, kur ne kur, kaip nors, kur nors*.

Mišrios darybosrieveiksmiai padaromi iš dviejų skirtingų kalbos dalių: *pernakt, kitąsyk, tąsyk, trečiąkart, tris syk, penkis syk*. Tokie sudurtiniairieveiksmiai rašomi vienu žodžiu, bet išlaiko pirmuoju dėmeniu einančio žodžio galūnę. Prie mišrios darybosrieveiksmių priklauso ir sudėtiniairieveiksmiai, susidedantys iš prielinksnių ir atskirai nevartojamų, panašių į daiktavardžius žodžių: *iš mažens, iš paniūrų, iš tolo, be galo*.

1 Nurašydami sakinius, pasikartojančius daiktavardžius, reiškiančius vietą, pakeiskite tinkamais įvardiniaisrieveiksmiais.

1. Kalbėjo berniukas nedrąsiai ir vis dairėsi po visas pakampes, lyg norėdamas pakampėse kažką pamatyti. 2. Ragnalių Steponas išvažiavo anksti į girią. Išbuvo girioje gana ilgai ir grįžo namo visas peršalęs ir suvargęs. 3. Rainis mato: šuo visai įnirto. Ir šauna stačiai į medį. O jau medyje jokio šuns nebaisu. 4. Už kadagyno buvo didelė, bet jau užakusi pelkė. Pelkėje kas pavasaris įkyriai spygaudavo pėmpės.

2 Padarykite sudurtiniusrieveiksmius iš šių žodžių junginių. Pavartokite juos sakiniuose.

aną dieną, antrą kartą, kelis sykius, kitą dieną, per dieną, tris sykius, per naktį, kas dieną

Pavyzdys. Aną dieną – anądien.

- 3** Nurašydami sakinius, vietoj suskliaustųjų žodžių pavartokite tinkamos reikšmėsrieveiksmius.

1. (Tris kartus) bambteli varpinės laikrodis, ir gūdas garsas ilgai virpa. (V. B.) 2. Vietomis dar stovėjo nepjautas, (šiais metais) pavėluotai pasėtas vasarojus. (V. M.-P.) 3. Žmogus, kur bepraeitų, (visais laikais) palieka gerus arba blogus pėdsakus. (J. A.) 4. Matas nebeateina, nors (aną kartą) ir žadėjo netrukus vėl apsilankyti. (I. S.) 5. Gandrų skaičius Lietuvoje (kiekvienais metais) mažėja. (T. I.) 6. Romas (tą sykį) sėjo grikius. (P. C.) 7. (Aną dieną), kirsdamas miške sausą medį, užkliudė akmenį ir išlaužė ašmenis. (V. K.) 8. Kas vakar dar žydėjo, (ši diena) jau nuvyto. (V. M.-P.)

- 4** Nurašydami sakinius, suskliaustuosius žodžius parašykite kartu arba atskirai.

1. Žemė (kitą syk) buvo skysta, liepsnojanti. (P. M.) 2. Musonas yra pastovus vėjas, (du kart) per metus keičiantis savo kryptį. (P. M.) 3. (Kaž kodėl) jis kreipėsi į mane. (V. D.) 4. Leidžiu plaukti (ne toliau) kaip dešimt metrų nuo kranto. (V. D.) 5. Nors aš dar neturėjau vaidmenų – (iš kart) į pirmą planą išeinu. (V. P.) 6. Rimas mus (kaž kodėl) vedė (ne tiesiai), o aplinkiniais keliais. (V. D.) 7. Tas ponas išėjo (vieną syk), kur jam reikėjo. (tts.) 8. Bet aš tau (pirmą syk) dovanuju. (tts.) 9. (Šią nakt) bus šalna, – sako tėvas. (B. R.)

- 5** Parinkite ir įrašykite tinkamusrieveiksmius.

1. ▲ laukiau švenčių. ▲ pamirštu visus rūpesčius, vargus, mane apima noras padaryti kažką nepaprasta, pradžiuginti visus. 2. ▲ atvažiuos svečių? 3. ▲ seniai seniai teko skaityti įdomią istoriją, bet nei pavadinimo, nei autoriaus neatsimenu. 4. Ir tu ▲ nuvažiuosi į Paryžių. 5. ▲ galėčiau su jumis pasišnekėti? 6. Gal mes dar ▲ susitiksime? 7. Rytoj visą dieną būsime namie. Skambink ▲. 8. Man rodos, esu be galo stiprus, ▲ nepavargstu. Tačiau ▲ ir man norisi pailsėti.

*visada * niekada * tada * kada * kažkada * kažin kada * bet kada * kai kada * kada nors*

6 Žodžių junginiuose įrašykite praleistas raides.

dvies* stebėjome	š*ryt snigo	arčiaus* žvaigždžių
galiaus* pražydo	ka*kiek skolingas	keli*yk pamigo
š*vakar sugrįžo	treč*kart išgirdo	tams* nusidažė
išdidž* žiūrėjo	taup* gyvena	keturies* išplaukėme
vėl* turime laukti	t*syk nuliūdo	kol* miegojau – palijo

DALELYTĖS REIKŠMĖ IR VARTOJIMAS

Žodžiai *vėl*, *beveik*, *vos*, *tik*, *ne* yra vadinami dalelytėmis. Jie neina sakinio dalimis, tačiau joms arba visam sakiniui teikia įvairių atspalvių. Pavyzdžiui, dalelytė *vėl* sakinyje *Lauke vėl sulojo šuo* rodo, kad šuo sulojo ne pirmą kartą. Sakinyje *Beveik visi mokiniai buvo susirinkę* – mokinių kiekį patikslina dalelytė *beveik* (vadinasi, ne visi, bet trūko nedaug).

Dalelytėmis taip pat galima klausti (*ar*, *argi*), neigti (*ne*, *nebe*, *nei*, *nė*), lyginti (*tarsi*, *tarytum*), išskirti (*net*, *tik*) ir kt.

Dalelytė yra nekaitoma kalbos dalis, kuri teikia sakiniui arba jo dalims papildomų prasminių atspalvių.

Bendrinėje kalboje dažniausiai vartojamos šios dalelytės: *an-tai*, *ar*, *argi*, *bene*, *bent*, *beveik*, *dar*, *gal*, *gi*, *jau*, *juk*, *kažin*, *kuone*, *kone*, *ne*, *nebe*, *nei*, *nė*, *nebent*, *nejaugi*, *net*, *pat*, *šiai*, *tarsi*, *tarytum*, *tegu*, *tik*, *tiklai*, *vėl*, *vien*, *vis*, *vos*. Dalelytėmis taip pat gali eiti žodeliai *bet*, *ir*, *ypač*, *lyg*, *per* ir kt.

1 Pasakykite, kurie paryškintieji žodžiai yra dalelytės.

1. Šalčiai ir pūgos **vis dar** siautė. (K. B.) 2. **Ne** viską suprato-me, **bet** viskas mus domino ir traukė. (A. Vc.) 3. Susiūtas, **bet ne** drabužis, **su** lapais, bet **ne** medis, ne žmogus, o **viską** pasakoja. (tts.) 4. **Ar** visados **taip** darai? (M. S.) 5. **Virš** kopų mė-

nuo pamažu jau kyla. (Eug. M.) 6. Netarusi **nė** žodžio, ji ištiesė **man** nedidelį paketą. (J. Blt.)

- 2** Nurašykite sakinius. Pabraukite dalelytes ir pasakykite, kokį prasmę atspalvį jos suteikia sakiniui ar jo dalims.

1. Bene pirmą sykį šimet pakvipo pavasariu. (V. M.-P.) 2. Nešlama nė vienas medžio lapas. (A. P.) 3. Ar meškinui vėl nebus kas nutikę? (A. Vč.) 4. Jis išjudino net ir tylųjį Algį. (J. Mk.) 5. Penkeri metai? Juk tai ne juokas žmogaus gyvenime! (R. L.) 6. Senojo Vilniaus gyventoją aš buvau beveik pamiršęs. (V. D.) 7. Sparnai paaugo, skraidyt išmoko – tegul skraido. (P. C.)

- 3** Įrašykite tinkamas dalelytes.

1. Vėjas stiprėjo. Kapitonui ▲ sunkiau buvo valdyti laivą. (R. L.) 2. Ir štai vieną rytą vėl atsirado Poderis. Tik ▲ pėsčias, o raitas ant arklio. (J. Blt.) 3. Orai atvėso, ▲ vidurdienį saulė nebeprasimušė žemėn. (J. Blt.) 4. Aiškiai girdime, kaip bangos dūžta į krantą. ▲ akimirka, ir mes išvysime jūrą. 5. Kažkas nukaukšėjo koridoriumi. Po valandėlės ▲ išgirdau žingsnius.

- 4** Įrašykite praleistas raides ir pabraukite dalelytes.

1. Į langą vėl purškė lietūs su snieg*. (J. D.) 2. Prūsai su ordinu nesitaik*s, kol bus bent vienas kryžiuotis prūsų žemėje. (J. G.) 3. Sulėtėjusi srovė vos st*mė plaustą pirm*n. (J. A.) 4. Vilius įsmeigia ak*s į dur*s ir net nekrusteli. (V. B.) 5. Saulelė jau sen*i miegojo. (Ž.) 6. Kok* gi ten paslaptis, jeigu niekas jos nežino? (J. Blt.) 7. Pavakar* vis dėlto įsis*tėjo audra. (K. S.) 8. Niekada ne per v*lu gyventi. (Just. M.)

- 5** Pasakykite sinonimiškų dalelyčių paryškintoms dalelytėms.

1. Saulė jau siekė **beveik** vidurį dangaus. (V. M.-P.) 2. Atsisuko Anskis Šimonis ir **kone** pargriuvo iš išgąscio. (I. S.) 3. Vežimas **vos vos** judėjo. (V. M.-P.) 4. **Ar** žmogaus gyvenimas neprimeina upės? (A. Vc.) 5. Balsys, **tarsi** susigėdęs, panarino akis. (V. M.-P.) 6. Mes **gi** visi supratome, dėl ko Justinas prašėsi paliekamas. (V. D.)

DALELYČIŲ RAŠYBA

Dalelytė	Rašoma kartu	Rašoma atskirai
Ne	1. Kai virsta priešdėliu ir suteikia žodžiui priešingą reikšmę: <i>laimė – nelaimė, gražus – negražus, skaito – neskaito.</i> Dalelytė <i>ne</i> kaip priešdėlis dažniausiai vartojama su veiksmažodžiais (<i>čia negyvena, dar neskaitė, brolis nedirba</i>), būdvardžiais (<i>neblogas oras, negili upė, neramūs laikai</i>), būdvardiniaisrieveiksmiais (<i>negerai, negiliai, neramiai</i>). 2. Kai su įvardžiais <i>koks, savas</i>, įvardiniaisrieveiksmiais <i>kaip, kiek</i> sudaro kitokios reikšmės žodžius: <i>Oras buvo nekoks</i> (t. y. prastas). <i>Audrius buvo nesavas</i> (t. y. keistas, nusiminęs). <i>Gyvenu nekaip</i> (t. y. prastai), <i>uždirbu nekiek</i> (t. y. nedaug).	1. Kai reiškia priešpriešą ar neigia sakinį dalyką: <i>Jam ne laimė rūpi, o pelnas. Jis nori ne rašyti, o skaityti.</i> Tokią reikšmę dalelytė paprastai turi, kai ji vartojama su skaitvardžiais (<i>ne du ir ne trys, o dešimt</i>), įvardžiais (<i>ne jis, o aš, ne šitas, o kitas</i>), prielinksniais (<i>ne prie stalo, o prie lovos, ne už sienos, o čia</i>),rieveiksmiais (<i>ne dabar, bet rytoj, ne blogiau kaip visiems</i>), dalelytėmis (<i>ar ne, dar ne, ne tik, ne vien</i>). 2. Kai vartojama tarp dviejų vienodų ar panašių žodžių: <i>kur ne kur, kada ne kada, šiaip ne taip, vos ne vos, šiek ne tiek.</i> Verta įsiminti žodžių <i>ne veltui, ne juokais</i> rašybą.

Dalelytė	Rašoma kartu	Rašoma atskirai
Nebe	Kai suteikia žodžiui priešingą reikšmę: <i>dirba – nebedirba, gyvena – nebegyvena, naujas – nebenaujas, gražiai – nebegražiai</i> . Dalelytė <i>nebe</i> kaip priešdėlis dažniausiai vartojama su veiksmažodžiais, būdvardžiais, būdvardiniaisrieveksmiais.	Kai reiškia priešpriešą ar neigia sakomąjį dalyką: <i>Nebe mokslas, o dykinėjimas jam galvoje. Nebe vienas, o visi</i> .
Nė		<i>Nė vieno vaiko, nė dienos, nė nebandė</i> .
Tebe, te, be	Su veiksmažodžiais, jų formomis (<i>tebedirba, tebegyvena, težiūri, buvo bebėgęs</i>).	1. Su daiktavardžiais ir kitais žodžiais: <i>Koks čia be poilsis?</i> 2. Kai turi ar, argi reikšmę: <i>Bene važiuosiprie ežero?</i>
Gi	Su nekaitomais vienskiemeniais žodžiais: <i>argi, dargi, netgi, kurgi, taipgi</i> .	Su kaitomais vienskiemeniais, taip pat nekaitomais kelių skiemenų žodžiais: <i>kas gi, ko gi, kam gi, ką gi, koks gi, kokio gi; kada gi, kodėl gi, kažkada gi</i> . Išimtis – <i>nejaugi</i> .
Vis	Tik su dalelyte <i>gi</i> : <i>visgi</i> .	<i>vis dėlto, vis vien, vis tiek, vis dirba, vis skaito, vis dar mokosi</i>
Per		<i>per daug, per aukštai, ne per vėlai, per toli</i>

- 1** Parašykite kartu arba atskirai. Pasirinkite septynis žodžių junginius ir parašykite su jais po sakinį.

(per) daug, (vis) tiek, (vis) gi, (te) neša, (be) galo, (ne) vienas, (per) nelyg, taip (pat), (iš) tikrųjų, (kai) kur, (kai) kuris, (bet) kaip, (iš) viso, (iš) syk, (be) maž, (be) to, (šiek) tiek, (ne) visai, (ne) dviese, bet (gi), o (gi), vėl (gi), kadan (gi), (vis) tik, (vis) dėlto, (nebe) šneka, (ne) (per) toli, (ne) (per) seniausiai, (vis) tiktai, (ne) jaugi, (ne) tiek

- 2** Taisyklingai parašykite suskliaustąsias dalelytes.

I

1. Aš (ne) leidžiu, o įsakau. (A. Vč.) 2. Visa dėdės šeima šiuo atsitikimu (ne) paprastai susidomėjo. (V. M.-P.) 3. Staiga (ne) savo balsu suklinka Èvė. (I. S.) 4. (Ne) aš prūsus pašaukiau į karą ir (ne) aš jiems įsakysiu pasitraukti nuo Karaliaučiaus. (J. G.) 5. Ežeras buvo (ne) arti, už kokio varsto, miške. (V. K.) 6. Jų buvo (ne) du ir (ne) trys. 7. Gatvėse (nebe) buvo nė vieno vaiko. (S. Z.)

II

1. (Ne) tas yra didis, prieš ką milijonai, prispausti retežiais, žemyn galvas lenkia. (V. Kd.) 2. Vaikas namo parėjo, (ne) pas svetimą. (J. Blt.) 3. Ką (ne) ką buvome girdėję prieš pamoką. 4. Sodas (ne) tik darbo, bet ir poilsio vieta. (T. I.) 5. Gaisras (ne) gedinamas išsiplečia. (tts.) 6. Stepukas dabar (nebe) užmigs. (R. K.) 7. (Ne) vien gera is arkliais buvo garsus Mykolas Rudokas. (Ant. B.)

- 3** Taisyklingai įrašykite dalelytę *gi*.

1. Ko ▲ aš turiu rūpintis, jei jam galvos nesopa. (V. K.) 2. Ne ▲ apie mane nieko negirdėjote? 3. Kada ▲ pagavai lauke vėją? (tts.) 4. Kaip ▲ tu, vaikel, neklausęs mūsų, šitaip padarei? (B. S.) 5. Kas ▲ ten? Kas ▲ tenai už miško žiba, tviska, ištiško? (A. S.) 6. Kas ▲ užuolaidą judina lango, kieno balta rankelė? (S. N.)

4 Īrašykite dalelytē *vis*.

1. Avižomis lesinamas, gaidys ▲ augo. (P. C.) 2. Saulēs ▲ tiek neužpūsit. (J. M.) 3. Jis pakartojo klausimą kitais žodžiais – ▲ viena nesupratau. (P. C.) 4. Tuo tarpu saulē ▲ labiau šildē. (J. Blt.) 5. Jeigu džiaugsmo kiek nori turētum, jo ▲ tiek niekada neužtektų. (J. Dg.) 6. ▲ gi aš nebespėjau į varžybas.

5 Parašykite sakinių su *per*, *per daug*, *ne per dažnai*, *per daug šalta*.

6 Īrašykite praleistas raides. Taisyklingai (kartu arba atskirai) parašykite suskliaustuosius žodžius.

I

1. Kuri (gi) mirtis labiaus* i vyrui tinka, jei (ne) su kalavij* rankoj* kovos lauke. (V. K.) 2. Jis niekur (ne) žiūrėjo – (nei) į jūrą, (nei) į žem*. (Just. M.) 3. O paskui dar pamatė, kad jos namai l* g (nebe) tie namai. (J. Blt.) 4. Šitame didžiul* me, vešl* me parke augo (ne) vien medžiai. (M. S.) 5. Jis (ne) veltui taip kalbėjo. (V. M.-P.) 6. (Ne) visada jis man savo k* rinius rodė, bet aš (vis) tiek žinojau, kad jis rašo. (A. Vc.) 7. Po savaitės Rasutė (vis dėl to) išsirengė namo. (K. S.)

II

1. (Te) skamba muzika! (Te) aidi dainos! Ir (tegu) šoka grakščiausios šokėjos! (J. G.) 2. Kaip ten buvo – (ne) suprasi, o ir pati Uršulė (ne) visą teis* bę sakė, nes ir pati (ne) visk* supratu. (K. B.) 3. Verpsi – (ne) verpsi, (vis) tiek (ne) suverpsi. (tts.) 4. Ar (gi) aš jo (ne) klausiau?! (Ž.) 5. Tu čia mums (per) daug nesipūsk, v* ruti!.. (J. Blč.) 6. Ko (gi), sode, tu toks liūdnas? (B. S.) 7. Dar (ne) vienas gr* š iš kelio ir ieškos patamsy dur*, dar (ne) vienas šitoj žemėj nam* se ieškos namų... (M. M.)

JAUSTUKAS IR IŠTIKTUKAS

Jaustukas ir **ištiktukas** yra nekaitomosios kalbos dalys. Jaustukai reiškia jausmus (*ai, oi, ak*), o ištiktukai paprastai reiškia įvairių veiksmų sukeltus garsus ar vaizdus (*brakšt, paukšt, mirkt*).

Dažniausiai vartojami jaustukai: *a, ach, ak, ai, cit, e, che, ei, ek, è, hm, na, o, oho, oi, ša, ts, ačiū, bravo, deja, dėkui, marš, sveiks, štiš, vai, vaje, valio*.

Jaustukais galima išreikšti daugybę įvairiausių jausmų: pasitenkinimą ir nepasitenkinimą, džiaugsmą ir skausmą, gėrėjimąsi ir bjaurėjimąsi, nusivylimą ir kt. Jaustukai taip pat tinka liepimui, draudimui, raginimui nusakyti.

Jaustukai sakinyje dažniausiai skiriami kableliais ir šauktukais. Įsidėmėtina jaustuko *deja* rašyba.

Vieni ištiktukai yra kilę iš veiksmažodžių (*mirkt – merkti, trukt – traukti, žvilgt – žvelgti*), kiti susidarė mėgdžiojant kokio nors veiksmo sukeltus garsus ar vaizdus (*brakšt, miau, triokšt*).

Kai kurie veiksmažodžiai yra kilę iš ištiktukų: *brakšt – brakšėti, kakšt – kakšėti, pykšt – pykšėti, pokšt – pokšėti*. Tai rodo, kad ištiktukas yra labai seniai susidariusi kalbos dalis.

Ištiktukai kalbą daro gyvesnę, vaizdingesnę.

1 Nurašykite sakinius. Pabraukite jaustukus ir padėkite reikiamus skyrybos ženklus.

1. A kaip čia būtų gerai.
2. Aha bijai vyruti... Bučiuok dėdei ranką.
3. Na o dabar grybauk.
4. Oi, kaip man galėjo kliūti ir būtų kliuvę jei ne tas gerasis Daukintis.
5. Ačiū paukšteli ačiū.
6. Na Šiurpe ką tu pasakysi?
7. – Ei klausyk – būk toks geras

– nustok, – nutraukė jį Šiurpė. 8. Ak tie vaikai vaikai... 9. Oi tu gudri oi gudri!.. 10. Na būk vyras. Nežliumbk.

Pagal K. Sają

2 Sugalvokite po sakinį su jaustukais *ak, deja, dėkui, ei, vaje, ačiū, valio, oho*.

3 Nurašykite sakinius ir pabraukite ištiktukus.

1. Džiarr džiagt – dusliai žvangėjo lenktakočiai vienarankiai dalgiai. (J. Blt.) 2. Prakaitas pradėjo žliaugte žliaugti. (J. Mk.) 3. Švieselė žibt ir užgeso. (Ž.) 4. Topt į galvą man mintis. (g.) 5. Brūkšt išsuko jam iš glėbio virtuvą ir nešasi. (Ž.) 6. Dabar ugnis jau nebeūžė, o kaukte kaukė žaizdre. (J. Blt.) 7. Tik kažkas stakt ir užstojo jai už akių. (Ž.) 8. Lėktinai nulėkė Urtė į virtuvę. (I. S.) 9. Abu strykt pastrykt – ir nušuoliavo kaip kiškiai per girią. (E. M.) 10. Veržte veržėsi jie į plačius vandenį – ten banga žvitresnė, vėjas smagesnis! (M. S.)

4 Parašykite ištiktukų, kurie būtų kilę iš veiksmažodžių *klupti, slysti, švilpti, žiebtį, žvelgti*, ir sugalvokite su jais po sakinį.

5 Nurašykite ištiktukus.

1. Tuo tarpu kyšt iš gretimo kambario Tarvydienė. (K. S.) 2. Visi plekšt plekšt susėdo ant pamatų ir pradėjo giedoti be jokio sutikimo. Vienas miau miau it katinas miauzgėjo, kitas ve ve it veršis rėkė, trečias bau bau it jautukas baubė, dar kitas kiur kiur it viščiukas kiurksėjo, dar kitas ga ga it žąsinas krykštavo. (M. V.) 3. Vytukas tykšt tykšt tykšt perbėgo per balas, kažką slėpdamas užantyje, ir kaip šeškas šmurkštelėjo į trobą. (K. S.) 4. Puodynėlė keberiokšt parvirto, pienas pasiliejo. (P. M.) 5. Iš klando dvi antys purs pakilo; aš į vieną pliaukšt, ta plept nukrito. (Ž.) 6. Aust – nė stukt, verpt – nė trukt, o šokt – kaip šimtas neša. (tts.) 7. O tai būta karietos ir važiuota karaliaus į svečius. Karieta pokšt, karalius keberiokšt, o auksinė karūna rid rid rid ir nuriedėjo griovin. (K. S.)

6 Ištiktukus pabraukite viena linija, jaustukus – dviem.

Jaustukai susipešė. Karingasis jaustukas pašoko ir šūktelėjo:

– Na, palauk!

– Aure! – ėmė skardenti kiti jaustukai. – Aure, tuodu vėl susipešė. Ei, ei, bėkim skirti!

Pagriebęs Vytuką, Mokslas nuskubėjo takeliu išėjimo link. Ten jie rado rimtus jaustukus, kurie į peštynės nesikišo ir neatrodė linkę su kitais žodžiais labai bendrauti. Tai buvo *ačiū, dėkui, labas, sudie, viso gero*.

Jiems bekeliaujant ir bešnekant, blykst – kažkas blykstelėjo, pokšt – kažkas pokštelėjo, brakš brakš, trakš trakš – ėmė trakšėti. Žemė kažkodėl pasidarė slidi, ir jie slyst paslydo, keberiokt pargriuvo.

– Ai, ai, gelbėkit! – sušuko Vytukas.

Pagal J. Šukį

DALYVIŲ LINKSNIAVIMO PAVYZDŽIAI

Veikiamoji rūšis

Esamasis laikas *skaitąs / skaitantis* (mokinys), *skaitanti* (mokinė)

Vienaskaita

Vyriškoji giminė	Moteriškoji giminė
V. skaitąs / skaitantis	skaitanti
K. skaitančio	skaitančios
N. skaitančiam	skaitančiai
G. skaitantį	skaitančią
Įn. skaitančiu	skaitančia
Vt. skaitančiame	skaitančioje

Daugiskaita

Vyriškoji giminė	Moteriškoji giminė
V. skaitantys	skaitančios
K. skaitančių	skaitančių
N. skaitantiems	skaitančioms
G. skaitančius	skaitančias
Įn. skaitančiais	skaitančiomis
Vt. skaitančiuose	skaitančiose

Būtasį kartinis laikas *skaitęs* (mokinys), *skaičiusi* (mokinė)

Vienaskaita

Vyriškoji giminė	Moteriškoji giminė
V. skaitęs	skaičiusi
K. skaičiusio	skaičiusios
N. skaičiusiam	skaičiusiai
G. skaičiusį	skaičiusią
Įn. skaičiusiu	skaičiusia
Vt. skaičiusiame	skaičiusioje

Daugiskaita

Vyriškoji giminė

V. skaite

K. skaičiusių

N. skaičiusiems

G. skaičiusius

Įn. skaičiusiais

Vt. skaičiusiuose

Moteriškoji giminė

skaičiusios

skaičiusių

skaičiusioms

skaičiusias

skaičiusiomis

skaičiusiose

Būtas **dažninis laikas** *skaitydavęs* (mokinys), *skaitydavusi* (mokinė)

Vienaskaita

Vyriškoji giminė

V. skaitydavęs

K. skaitydavusio

N. skaitydavusiam

G. skaitydavusį

Įn. skaitydavusiu

Vt. skaitydavusiame

Moteriškoji giminė

skaitydavusi

skaitydavusios

skaitydavusiai

skaitydavusią

skaitydavusia

skaitydavusioje

Daugiskaita

Vyriškoji giminė

V. skaitydavę

K. skaitydavusių

N. skaitydavusiems

G. skaitydavusius

Įn. skaitydavusiais

Vt. skaitydavusiuose

Moteriškoji giminė

skaitydavusios

skaitydavusių

skaitydavusioms

skaitydavusias

skaitydavusiomis

skaitydavusiose

Būsimasis laikas *skaitysiantis* (mokinys), *skaitysianti* (mokinė)

Vienaskaita

Vyriškoji giminė

V. skaitysiantis

K. skaitysiančio

N. skaitysiančiam

G. skaitysiantį

Įn. skaitysiančiu

Vt. skaitysiančiame

Moteriškoji giminė

skaitysianti

skaitysiančios

skaitysiančiai

skaitysiančią

skaitysiančia

skaitysiančioje

Daugiskaita

Vyriškoji giminė

V. skaitysiantys

K. skaitysiančių

N. skaitysiantiems

G. skaitysiančius

Įn. skaitysiančiais

Vt. skaitysiančiuose

Moteriškoji giminė

skaitysiančios

skaitysiančių

skaitysiančioms

skaitysiančias

skaitysiančiomis

skaitysiančiose

Neveikiamoji rūšis

Esamasis laikas *skaitomas* (eilėraštis), *skaitoma* (knyga)

Vienaskaita

Vyriškoji giminė

V. skaitomas

K. skaitomo

N. skaitomam

G. skaitomą

Įn. skaitomu

Vt. skaitomame

Moteriškoji giminė

skaitoma

skaitomos

skaitomai

skaitomą

skaitoma

skaitomoje

Daugiskaita

Vyriškoji giminė

V. skaitomi

K. skaitomų

N. skaitomiems

G. skaitomus

Įn. skaitomais

Vt. skaitomuose

Moteriškoji giminė

skaitomos

skaitomų

skaitomoms

skaitomas

skaitomomis

skaitomose

Būtas is laikas *skaitytas* (eilėraš tis), *skaityta* (knyga)**Vienaskaita**

Vyriškoji giminė

V. skaitytas

K. skaityto

N. skaitytam

G. skaitytą

Įn. skaitytu

Vt. skaitytame

Moteriškoji giminė

skaityta

skaitytos

skaitytai

skaitytą

skaityta

skaitytoje

Daugiskaita

Vyriškoji giminė

V. skaityti

K. skaitytų

N. skaitytiems

G. skaitytus

Įn. skaitytais

Vt. skaitytuose

Moteriškoji giminė

skaitytos

skaitytų

skaitytoms

skaitytas

skaitytomis

skaitytose

Pastaba. Neveikiamieji dalyviai turi tik vieno būtojo laiko formas. Būsimojo laiko formos (*skaitysimas, skaitysima*) yra labai retos.

MĮSLIŲ ĮMINIMAI

49 psl., 3 užd.

1. pjautuvas, 2. akmuo, 3. voras, 4. žaibas ir griaustinis, 5. ratelis,
6. namas, 7. akiniai, 8. degtukas, 9. kiaušinis, 10. ledas

60 psl., 2 užd.

5. durys, 6. kiaušinis

61 psl., 7 užd.

8. akmuo

221 psl., 1 užd.

3. knyga

NUOTRAUKOS

162 psl.

Šešupė Rūdelėje

189 psl.

Vasaros darbai

203 psl.

Lakūnai Steponas Darius ir Stasys Girėnas prie savo lėktuvo

204 psl.

Prie Dariaus ir Girėno paminklo Pščelnike

SANTRUMPOS

A. J. – Antanas Jonynas
 A. P. – Algirdas Pocius
 A. S. – Antanas Strazdas
 A. Spr. – Adolfas Sprindis
 A. V. – Antanas Vienuolis
 A. Vc. – Antanas Venclova
 A. Vč. – Antanas Vaičiulaitis
 Ant. B. – Antanas Biliūnas
 B. P. – Birutė Pūkelevičiūtė
 B. R. – Bronius Radzevičius
 B. S. – Balys Sruoga
 E. M. – Eduardas Mieželaitis
 E. Mk. – Emilija Mikulėnaitė
 Eug. M. – Eugenijus Matuzevičius
 g. – gramatikos
 H. N. – Henrikas Nagys
 I. S. – Ieva Simonaitytė
 I. Š. – Ignas Šeinius
 J. – Jonas Jablonskis
 J. A. – Jonas Avyžius
 J. B. – Jonas Biliūnas
 J. Blč. – Juozas Balčikonis
 J. Blt. – Juozas Baltušis
 J. D. – Jonas Dovydaitis
 J. Dg. – Janina Degutytė
 J. G. – Juozas Grušas
 J. Iv. – Jurga Ivanauskaitė
 J. M. – Jonas Mačiukevičius
 J. Mk. – Jonas Mikelinskas
 J. Pž. – Juozas Požėra
 J. Str. – Jonas Strielkūnas
 Just. M. – Justinas Marcinkevičius
 K. B. – Kazys Boruta
 K. D. – Kristijonas Donelaitis

K. J. – Kazys Jakubėnas
 K. M. – K. Marukas
 K. S. – Kazys Saja
 L. G. – Leonas Grudzinskas
 L. P. – Lazdynų Pelėda
 M. – Maironis
 M. M. – Marcelijus Martinaitis
 M. S. – Mykolas Sluckis
 M. V. – Martynas Vainilaitis
 P. C. – Petras Cvirka
 P. D. – Petras Dirgėla
 P. M. – Pranas Mašiotas
 P. V. – Petras Vaičiūnas
 r. – raštai
 R. B. – Rimantas Budrys
 R. G. – Romualdas Granauskas
 R. K. – Raimondas Kašauskas
 R. L. – Romualdas Lankauskas
 R. Š. – Rimantas Šavelis
 S. N. – Salomėja Nėris
 S. S. – Simonas Stanevičius
 S. Z. – Stepas Zobarskas
 Š. R. – Šatrijos Ragana
 T. I. – Tadas Ivanauskas
 tts. – tautosaka
 V. B. – Vytautas Bubnys
 V. D. – Vladas Dautartas
 V. K. – Vincas Krėvė
 V. Kd. – Vincas Kudirka
 V. M.-P. – Vincas Mykolaitis-Putinas
 V. P. – Vytautas Petkevičius
 V. Ž. – Vytautė Žilinskaitė
 Vyt. Rč. – Vytautas Račickas
 Ž. – Žemaitė

TURINYS

I. MOKYKLA IR DRAUGAI

Eduardas Selelionis <i>Klasė</i>	4
Vytautas Misevičius <i>Gudragalvis</i>	5
Vytautė Žilinskaitė <i>Saulė išdavikė</i>	8
Emilija Liegutė <i>Auksinė močiutė</i>	13
Rimantas Černiauskas <i>Išdavikas</i>	21
Vytautas Misevičius <i>Šaunūs tvarkdariai</i>	27
Kazys Saja <i>Klumpės</i>	30
Augustas Tamaliūnas <i>Murzini kačiukai</i>	35
Raimondas Kašauskas <i>Žodis, kuris padeda nugalėti baimę</i>	39
Ramutė Skučaitė <i>Apie mus ir kitus</i>	45
Veiksmažodžio reikšmė ir gramatiniai požymiai	47
Sangražiniai veiksmažodžiai	50
Beasmeniai veiksmažodžiai	52
Pagrindinės veiksmažodžių formos	54
Nosinių raidžių rašymas veiksmažodžių šaknyse	56
Veiksmažodžio kaitymas laikais. Esamasis laikas.	
Asmenavimas, šaknies balsių ir galūnių rašymas	59
Veiksmažodžių asmenuotės	61
Būtaasis kartinis laikas. Asmenavimas, šaknies balsių ir galūnių rašymas	63
Būtaasis dažninis laikas. Daryba, asmenavimas ir rašymas ...	66

Būsimasis laikas. Daryba, asmenavimas, šaknies balsių ir pakitusių priebalsių rašymas	68
Veiksmažodžio laikai, asmenavimas ir pagrindinės formos – kartojimas	72

II. NAMAI GIMTIEJI

Jonas Strielkūnas <i>Tėviškė</i>	76
Metafora	77
Antanas Vaičiulaitis <i>Kur bakūžė samanota</i>	78
Leonardas Gutauskas <i>Laiptai</i>	93
Bitė Vilimaitė <i>Kada piešime perlinę vištelę?</i>	94
Emilija Liegutė <i>Pilis</i>	99
Aldona Liobytė <i>Sunki mama</i>	104
Alfonsas Maldonis <i>Motina mano...</i>	119
Vytautas Račickas <i>Imbraso meilė bendrąbuty</i>	120
Ona Jautakė <i>Kai aš buvau Kleo</i>	127
Vytautas Račickas <i>Tankas su elektroniniu valdymu</i>	131
Kazys Bradūnas <i>Šeima</i>	136
Veiksmažodžio nuosakos. Tariamoji nuosaka	137
Liepiamoji nuosaka	139
Veiksmažodžių darybos būdai. Priesaginiai veiksmažodžiai	142
Priešdėliniai veiksmažodžiai	145
Veiksmažodžio ir jo rašybos kartojimas	147
Dalyvių reikšmė ir gramatiniai požymiai	151
Dalyvių rūšys	154
Dalyvių rašyba	156

III. KUR BĖGA ŠEŠUPĖ

Maironis <i>Kur bėga Šešupė</i>	162
Petras Tarasenska <i>Klajūnas žynys</i>	164
Vincas Krėvė <i>Perkūnas, Vaiva ir Straublys</i>	175
Vytautas Bubnys <i>Motina ir sūnus</i>	186

Pranas Vaičaitis <i>Yra šalis</i>	188
Vincas Kudirka <i>Jaunasis knygnešys</i>	191
Albinas Žukauskas <i>Duona</i>	198
Povilas Akinis <i>Lietuvos Ikarų žygis per Atlantą</i>	202
Stepono Dariaus ir Stasio Girėno testamentas ištraukos	204
Paulius Širvys <i>Linguok, motule, vygė</i>	205
Ričardas Kalytis <i>Sudiev, Lietuva!</i>	207
Janina Degutytė <i>Šilagėlė</i>	210
Prieveiksmio reikšmė	212
Prieveiksmių skyriai	214
Prieveiksmių kilmė ir daryba. Būdvardiniai ir daiktavardiniairieveiksmiai	216
Skaitvardiniai, įvardiniai ir mišrios darybosrieveiksmiai	219
Dalelytės reikšmė ir vartojimas	221
Dalelyčių rašyba	223
Jaustukas ir ištiktukas	227
Dalyvių linksniavimo pavyzdžiai	230
Mįslių įminimai	234
Nuotraukos	234
Santrumpos	235